
3•95

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

OBSAH

<i>Jan Ámos Komenský</i> Výňatky z „Velké didaktiky“	2
<i>Jaroslav Balvín</i> Romský žák a osobnost učitele	3
Názory na školu a vzdělání v jedné romské rodině	9
<i>Marie Nováková</i> Cikánská škola v Užhorodu	16
<i>Berty Žiga</i> Te vakerel „hefez“/Mluvit „hefez“	21
Dětská hra „piga“	23
<i>Ján Sajko</i> Skúsenosti s tvorbou rómskych detí v obci Jarovnice	26
<i>Milena Hübschmannová</i> Pojem „učit se“ v romštině	35
Vzpomínky Romů na své dětství a výchovu v rodině	41
<i>Hanna M. Maier</i> Annäherung an eine Kultur	45
Jak se lze přiblížit k jiné kultuře (Abstrakt)	47
<i>Matěj Šarközi</i> Miri famiľija II/Moje rodina II	49
Výzva k čitateľom	54
<i>Peter Stojka</i> Románe sokáša pe la Ňitrako telepo II Zvyky olašských Rómov z okolia Nitry II	56
RECENZE - ANOTACE	65
KONFERENCE, SEMINÁŘE, KULTURNÍ UDÁLOSTI	78
ROMISTIKA A VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH DĚTÍ A JEJICH UČITELŮ V ČR	86
OHLASY	96

Jan Ámos KOMENSKÝ

VÝŇATKY Z „VELKÉ DIDAKTIKY“

Děje se zpozdíle tehdy, kdykoli se učí na školách něčemu neznámému s pomocí něčeho stejně neznámého, jako se děje, když domácím chlapci se dává cizí učitel, neznalý mateřského jazyka chlapcova, neboť poněvadž jsou zbaveni společného prostředku k vzájemnému jednání a zápolí spolu jen posunky a dohadováním, co jiného že stavějí nežli babylonskou věž?

Nane lacho, te sikhaven andre škola naprindžarde buťa naprindžardonaha buťaha: Avka pes ačhol, kana sikhavel čhavores kajso sikhľardo, so na džanel te vakerel leskera čhibaha. Te našťi khetane arakhen, sar pes te dothovel, u ča peske sikhavkeren le vastenca, so aver ačhaven, te na e Babilonsko veža?

Každý jazyk musí mít vyměřen určitý čas. . . Poněvadž se mateřský jazyk váže s věcmi, které se otevírají rozumu znenáhla, potřebuje nutně více let, asi osm nebo deset, totiž celé dětství a část chlapectví. Potom se může přejít k jinému jazyku živému.

Sako'čhib mušinel te dodžal ke peskeri ora. . . La dakeri čhib phenel avri kajse buťa, so phundraven e godí ča polokes, vaš oda kempel buter berša, kajse ochto abo deš berš, phenas calo čhavoripen, te sikhľol andre la dakeri čhib. Avka ča paľis šaj sikhľol the aver čhib.

Všechna mládež musí být svěřována nejdříve školám, kde se vyučuje jazykem mateřským.

Savore čhaven kempel te bičhaven andre ajsi škola, kaj len sikhavena andre lenger a dakeri čhib.

Chtít učit někoho cizímu jazyku dříve, než ovládá jazyk domácí, je právě tak, jako bys chtěl učit syna jezdit na koni dříve, než umí chodit.

Te kames te sikhavel varekas aver čhib sigeder sar peskeri, oda hin avka, sar te kamehas te sikhavel le čhavores te džal pro graj sigeder sar te phirel.

do romštiny přeložila Vlasta Horešovská

Jaroslav BALVÍN

ROMSKÝ ŽÁK A OSOBNOST UČITELE

Realizace humanistického étosu výchovy při práci s romskými dětmi závisí do značné míry na osobnosti učitele. Reformní směry nové výchovy mohou nabízet stovky převratných metod práce, avšak pokud nezasáhnou mravní podstatu učitelovy osobnosti, nemohou být v jeho práci účelně realizovány.

Jedním z principů nové výchovy je *dobrovolnost* v přijetí a tvořivé realizaci nových výchovných přístupů. V etické terminologii to znamená, že opravdu účinná odpovědnost učitele za výsledky své výchovné práce v podmínkách přechodu od autoritativně-administrativního typu výchovy k humanistickému a osobnostně rozvíjejícímu modelu školy závisí na jeho svobodné a mravně autonomní volbě. Skutečný základ učitelské práce a jeho přístupu k povolání spočívá v jeho etice, v svobodném zvážení smyslu jeho činnosti. Proto také stále platí to, co konstatoval jeden z učitelských pokusníků Martin Buber již v roce 1926, že totiž plány na reformu školy nespočívají ani tak na změně metod, jako na změně srdce¹⁾.

Druhým etickým faktorem učitelova přístupu je jeho *humanismus*, bezprostřední vztah k člověku jako cíli lidského usilování, láska k dětem. Tento obecný princip má svoji prioritní hodnotu i ve vztahu k romským dětem jako příslušníkům společenské minority, která má podle principů demokratické společ-

nosti právo na svůj rozvoj a na svoji identitu.

Jedno romské přísloví říká: *Každý člověk je jiný, ale všichni jsme lidé*. Vystihuje princip humanistického přístupu k člověku. Také mravní vztah učitele (a v našich školách téměř ve všech případech českého učitele) k romskému žákovi jako k lidské bytosti s právem na svůj vlastní rozvoj úměrný jeho možnostem považuji za prvotní východisko, od něhož se teprve následně odvíjí jeho vztah k žákovi jako k příslušníku romského etnika, tedy k člověku, který je v důsledku specifického antropologického, kulturního, historického a sociálního vývoje v podstatně jiné (a ve většině případů méně příznivé) situaci než většina dětí společenské majority.

Vzhledem k situaci romského dítěte i k situaci celospolečenského vztahu k romskému etniku, pro nějž je charakteristický odmítavý nebo rezervovaný postoj k romským spoluobčanům (téměř u 70 % majority) se odpovědnost učitele za dobrý vývoj osobnosti dítěte realizují rozporuplným způsobem. Každý člověk prožívá a řeší svou situaci pod určitým tlakem celé škály činitelů subjektivního i objektivního charakteru. A to platí samozřejmě i pro učitele, jehož profese vyžaduje od jeho osobnosti prakticky celoživotní hledání a ověřování správné orientace a správného vztahu k dítěti. Zde se nelze obejít bez studia filozofie,

1) Vomáčka, J. - Navrátil, S.: Úvod do studia učitelství, PF UJEP, Ústí nad Labem

Foto: Anna Winkler

kteřá člověku poskytuje obecný teoretický základ.

Pokud má filozofie sloužit i jako východisko správné morální volby, není možno ji chápat pouze jako odborné vědění, ale pochopit i její druhou, neméně důležitou funkci, vymezenou R. Paloušem jako moudré „srozumění se všemi bytostmi světa, lidmi i ostatními jsoucnými a veškerenstvem“²⁾. Z tohoto filozofického přístupu vyplývá, že děti mají být „vychovány“ od poznání pouhých jevů na cestu počínání skutečně lidského a učitel je tím povoláním, který v dialogu *uvádí* (*e-ducation*) na cestu k lidskému dobru.

I učitel je vřazen do role člověka, který sice jako bytost univerzální může dokázat překonat krizi industriální společnosti, avšak jako člověk konce 20. století nemá dosud jasno. Filozofie je chápána jako cesta ke skrytým předpokladům a filozofická kultivace může pomoci i učitelům nalézat optimální filozofickou a mravní dimenzi smyslu jeho práce, i když podmínky, za nichž se

dnes filozofie uskutečňuje, nedávají okamžité a jednoznačné odpovědi³⁾.

Mravní rozhodování a volba není nikdy jednoznačný proces. Mravní vědomí se neustále vyrovnává s činiteli, které nepůsobí jen jako pozitivní potvrzení správnosti naší volby, nýbrž mohou působit proti našim záměrům nebo přesahovat naše individuální lidské možnosti. Proto se často dostáváme do situace, kdy se tážeme, zda má naše snažení smysl, zda jdeme správnou cestou, zda jsme vůbec schopni dosáhnout alespoň určitého cíle ve svém profesionálním působení, které je vymezeno časem individuální lidské existence.

Učitel, který nechápe svou práci jen jako prostředek obživy, nýbrž jako skutečné povolání, prožije a uvědomí si jak krásu své profese, tak její specifickou tragiku. Ta spočívá podle Miloslava Skořepy (pedagoga umučeného nacisty v roce 1942) v několika skutečnostech:

- v neukončenosti funkce učitele, v nutnosti předávání své práce jiným;

- v prožívání skutečnosti, že školní výchova není jediným rozhodujícím faktorem utváření dětské osobnosti;

- v duševním a fyzickém vyčerpávání učitele.

Při podrobnější analýze bychom našli daleko více skutečností, které mají negativní dopad na mravní vědomí učitele. Všimněme si ale podrobněji těch, které zvažuje učitel předstupující před romské žáky. Je také jedním z mnoha činitelů, avšak reálný pohled na celou škálu determinant a jejich znalost může učiteli zjemnit onu „tragiku“ jeho volby a umožnit naplňování zmíněné „krásy“ učitelského povolání ve specifických podmínkách práce s romskými dětmi. Jaké jsou to tedy faktory a situace, které se tak rozporně „podepisují“ na mravní vědomí a jednání učitele romského žáka?

1. Učitel působí převážně v situaci, kdy téměř 70 % majority má odmítavý nebo distanční vztah k Romům.
2. Učitel vychovává příslušníky jiného etnika, nedává tedy svoje schopnosti do služeb výchovy dětí svého národa.
3. Působí převážně kulturními prostředky vytvořenými majoritní společností a na rozvoji svébytné romské kultury se podílí jen málo nebo vůbec ne.
4. V dané situaci romského žáka (kulturní, sociální a jazykové bariéry) nevedou snahy učitelů k optimálním výsledkům.
5. Obyčejně se uvádí, že „tragika“ učitele spočívá i v tom, že nevidí dlouhodobé výsledky své práce. Často se však bohužel stává, že je spatřuje v sociálně patologickém jednání svých bývalých (či

současných) žáků, které směřuje podle statistiky ke stále nižším věkovým kategoriím.

6. Slabá úroveň vzdělání romské populace je i důsledkem toho, že Romové úlohu vzdělání a kvalifikace často podceňují.
7. Nízká vzdělanostní úroveň Romů má dlouhodobý charakter a situace romských dětí a mládeže je stále provázena svízeli a neúspěchy.
8. Romské děti oproti ostatním dětem ukončují třicetkrát častěji docházku v nižším než závěrečném ročníku základní školy. Propadlíci se soustřeďují zejména v 5. a 6. ročníku, kde se tvoří skupinky záškoláků a mladistvých delikventů.
9. Romské dívky i chlapci dříve dospívají, což je jedna z příčin neadekvátních projevů ve vztahu ke spolužákům a vyučujícím i mimo školu.
10. Po dosažení věku 15 let odchází romská mládež přímo do zaměstnání jako nekvalifikovaná pracovní síla a jenom z poloviny do učení, které však dokončuje jen asi jedna třetina přijatých.

Pátráme-li po příčinách tohoto alarmujícího stavu, který vyvolává rozporuplný ohlas jak ve společenském, tak i v individuálním vědomí občanů a učitelů, dojdeme k odhalení řady příčin objektivních a k jedné, podle C. Nečas, určující příčině subjektivní. Tou je „vnitřní vztah Romů k celému souboru školních vědomostí. Škola nezaujímá v jejich hodnotovém měřítku významnější postavení, neboť usilují vyrovnat se ostatnímu obyvatelstvu co nejrychleji spíše po hmotné než po duševní stránce“⁴⁾.

2) Palouš, R.: *K filozofii výchovy*, Praha, 1991

3) Pešková, J. - Schůcková, L.: *Já, člověk*, SPN, Praha 1992, str. 41

4) Nečas, C.: *Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti*, I. díl, Masarykova univerzita, Brno 1991

Foto: Hana Šebková

A teď, učiteli, vol! Má takováto práce vůbec nějaký smysl? Má smysl angažovat se v takovémto procesu socializace, jehož výsledky jsou tak vzdálené a rozporuplné?

Skutečnost, že učitel není jen jediným činitelem výchovy, nemusí ve vědomí vyvolávat jen pocity slabosti a beznaděje. Naopak - pochopení této skutečnosti a vědomá účast mezi jinými činiteli může podpořit vědomí o smysluplnosti dílčího přínosu učitelské práce, a to zvláště v situaci, kdy se romská populace začala sebezáchovně bránit násilné asimilaci a sociálnímu i etnickému pohlcení. Sílí pocit sounáležitosti a dochází k sebeuvědomování, které má překvapivou analogii v českém národním obrození.

Současný společenský vývoj v sobě skrývá pro romskou populaci dvě možnosti její další existence a jejího vztahu k majoritě: Důsledky ekonomické reformy

mohou postihnout romské etnikum tak, že vzroste parazitismus, kriminalita, a dojde tím i k dalšímu prohloubení sociální distance a rasové nesnášenlivosti. V takovém případě bude znemožněna i cesta k posílení pocitu identity a rozvoji kulturní svébytnosti romského etnika.

Druhou možností je to, že proces sebeuvědomování Romů bude pokračovat, čímž bude stoupat i jejich vědomá spoluodpovědnost za svou sociální situaci. Tím pak budou dány příznivější podmínky pro zvyšování úrovně vzdělání a kvalifikace.

Učitelova volba je zákonitě včleněna do těchto společenských procesů. Ty ho ovlivňují, ale i on sám je činitelem ovlivňujícím. Každá volba, a zejména ta, která se nás nebo naší práce bezprostředně týká, je trýznivý proces. „Náš život je rozhodováním, a proto permanentním stavem nouze, protože nemáme možnost úplně předvídat řetězce

důsledků našeho konání. Naše činy ovlivňuje nekonečné množství činitelů. Základ naší volby je tragicky *asymetrický*, protože rozhodovat se dokážeme jen z hlediska, které je spojeno s očekávanými konsekvencemi, ale přitom je celkem neúčinné opírat se o načrtnutý obraz budoucích výsledků, protože je abstraktní⁵⁾. Často se proces rozhodování a volby přirovnává ke hře v šachy, protože modeluje situaci nutnosti volit a kopíruje množinu pravděpodobných konstelací změn a verzí, jejich komplexnost i jejich praktickou nekonečnost. A také proto, že hra dokáže přenést otázku rizika volby do sféry nezávaznosti. Takováto situace je i předmětem našeho uvažování o etických situačních hrách. Mají smysl jak pro učitele, tak pro žáka, neboť mohou napomoci volbě ve skutečném životě tím, že je jejich prostřednictvím možné přehrát složitost mravního procesu jako přípravu na řešení skutečného bytí člověka, skutečných situací žáka ve vztahu k jiným lidem a různým komunitám občanské společnosti.

Mravní život člověka, jeho mravní vědomí a jednání jsou složité a rozporuplné procesy, nesnadno postižitelné i vědeckým jazykem. Mnohdy je daleko lépe a výstižněji zachytí umění - literatura, drama apod. Proto snad nebude na škodu, když na závěr svého pojednání o etických aspektech rozhodování a volby učitele necháme promluvit verše Jana Petráňka:

*Život je jako šachovnice,
kde často nemáš dobrej tah,
kde jsou tví střelci bez munice
a král je skoro na márách.
Hrát s čistým štítem bejvá perný,
pravidla když jsou samá lež,
figury ty mám vždycky černý
a ještě mi soupeř upře věž.*

*Takovou všivou partii,
tu nemám vůbec rád
přes všechnu mizérii,
já dál ji budu hrát.
Že nemám žádnou naději,
ledaže bych ji krad,
jen počkejte si raději
kdo dostane šach mat.*

*Život je jako šachovnice,
a bez obětí se nedá hrát,
a vždycky běží o pozice
a riziko je přiznávat.
Třeba mi zbude málo polí,
na kterejch se dá slušně stát,
dokud mi hrana nehlaholí,
tak je moc brzy umírat.
Tak jen rozdávěj figury...*

Foto: Edita Žlnayová

5) Ancselová: *Étos a dějiny*, Pravda, Bratislava 1988, str. 18

SUMMARY

The romani student and the personality of the teacher

In this somewhat philosophical essay, the author argues that school teachers play a key role in the socialization of Romani students. He urges them to use their position to help young Roma develop a sense of self-esteem in a society in which most of the cards are stacked against the Gypsies.

Paraphrasing a 1926 statement by the Austrian Jewish theologian Martin Buber, he says school reform depends not so much on changing teaching methods, as on changing one's heart. Adopting such an understanding allows a teacher to experience the beauty of the teaching profession as a calling.

Teachers in the Czech republic have much to reflect on. Almost all, including those who teach Romani children, are ethnic Czechs. Public opinion polls show that a large majority of Czechs reject the Roma. There are other problems preventing

teachers from helping Romani students find a positive identity:

- Ethnic Czech teachers know little of Romani culture.
- Romani students face cultural, social and linguistic barriers that the majority students don't face.
- Statistics show young Roma have a higher than average crime rate. This tends to discourage teachers.
- The Roma themselves tend to undervalue formal education; they are 30 times more likely not to finish their secondary education compared to ethnic Czechs.

Considering the worsening situation of the Roma since the end of communism, one can foresee two possible future developments. Either there will be a growth of parasitism, criminality and social problems among the Roma, or they will become more conscious of their social situation and start taking greater responsibility to change it. School teachers have a central role to play in helping to influence which of these two roads is taken.

B. Bollag

Žádná komunikace není bezkonfliktní. Konfliktů se však nesmíme bát. Upozorňují nás na to, co děláme špatně. Důležité je, abychom z konfliktů neobviňovali jen toho druhého, ale zamysleli se nad tím, čím jsme k němu přispěli i my sami svou ignorancí, netolerancí, netrpělivostí, sobectvím.

Konference v Athénách

Výchova by měla směřovat k tomu, aby lidé byli schopni zbavovat se stereotypů. Napřed se ovšem stereotypů musí zbavit sami učitelé.

Konference v Athénách

NÁZORY NA ŠKOLU A VZDELANIE V JEDNEJ RÓMSKEJ RODINE

V nasledujúcich troch rozhovoroch sme sa pýtali na vlastné skúsenosti so školou a na názory na školu a vzdelanie troch rómskych žien z Košíc, reprezentujúcich tri generácie v období po 2. svetovej vojne.

Najstaršia - „babička“ (pi. Ružena Balogová-Luxa) - patrila vo svojej rodine k prvej generácii, ktorá absolvovala základnú školu. Obaja jej rodičia boli negramotní.

Jej dcéra - „matka“ (p. Blanka Džobáková) sa vyučila za obuvníčku. Posledná v rade - „vnučka“ Ďud'u (Ruženka) chodí do 4. triedy.

Ich názory a skúsenosti nechceme komentovať, avšak veríme, že stoja za zamyslenie.

VAKERAHAS LA BABAHA:

? Kana chudľal te phirel andre škola?

L: Ta šove beršendar, andro 46. Pardubicate. Me uľiľom Rozgoňate. Odoj bešelas le dadeske e daj. Pal e vojna geľľam pro Čechi, bo pre Slovensko buľa na sas, kheroro amen sas ča ajso ciknoro...

? A džanehas čechika, sar džahas andre škola?

L: Ta kaj! Nič na džanavas, ča romanes. Slovenski džanavas malo, ča paru slova.

? A so tuha e učitelka kerlas, te na džanehas?

L: Ta so manca kerlas? Ta nič, b'oda ča žuže Roma samas. Oda na sas preko gadže e škola, ča žuže Roma samas odoj. Bo Pardubicate sas ajso la-gros. Odoj sa o Roma pal e Slovensko avle pal o mariben. Oda but but džane samas. Sar andro lagri.

? Sar pes o dad dodžanľa, hoj Pardubicate hin buti?

L: Me na džanav tuke ada te phenel, me na pametinaľ. Vareko avľa odarig, varesavo Rom, ta phenda lenge. No ta takoj iľam pes - nič, aňi o gada, nič! Sa geľľam ibaj...

? A angl'oda o dad na sas šoha pro Čechi?

L: Na, ňiko. Aňi o dad, aňi e daj, ňiko... No paľis sa iľam pes, geľľam. Imar samas keci čhave? Štar čhave - štar čhaja.

No ta geľľam savore Pardubicate. Calo Rozgoňa. Calo Rozgoňa avľa ke Pardubica. Odoj amen thode andre ajso lagros. Odoj sas ajsi bari budova kaštuňi a but khera andre sle. Oda imar sas pal o Němci.

Odoj but bešahas - mange sas 13 berš, sar imar andro foros geľľam te bešel odarig.

Man hin ča čechika školi.

Andre peršo trieda sle ča romane čhave.

? A sar denas duma la učiteľkaha, te na džanenas čechika?

L: No ta o daja džanenas slovenski. O učiteľki lendar phučerke, kana uľíam. Napríklad phenlas e učiteľka: „Tak kdy se vám narodila dcera?“

A kajsi daj phenlas: „No ta vtedy, jak kompere vyberali,“ abo „jak hnoj rozrucavali.“

Amare daja na džanenas te genel, te pisinel.

Miri daj šoha na phirlas andre škola. Aňi o dad. On na džanenas aňi te genel aňi te pisinel, nič.

? Ta tu imar džanes, na?

L: Ta na?

? A o učiteľki sle lače?

L: He, lače sle savore. Oda šoha na sas, hoj vareko amenge andre škola te phendahas, hoj „špinavý cigán“. Mar až paľik, až avle buter Roma, paľik kerde odoj bijav - baro bijav sas, mek pro graja phirenas, pro koči - u akor pes marde o Roma. No akorestar sas goreder.

? A o Vlachi tiž odoj sle?

L: He, aľe jon na bešenas amenca andro khera, jon sle andre lengere verdana.

? Kana chudľal te phirel he le gadženca andre škola?

L: Me šoha le gadženca na phiravas. Me phirdom avri savore školi odoj. Imar andro foros bešahas u phiravas mek odoj andre škola. Odoj igen lače učiteľki sle.

? Savo predmetos pes tuke nekfeder pačinlas?

L: Počti. Man ča ada zajiminlas, aver na. Čechiko čhib džanás mište... No paľik sas mange 14 berš, mar džás andal e škola avri, romeste gejľom. Na sas mange aňi 15 berš, mar sas man o Jožkus. Bešavas ke daj, khetane sa bešahas: jekh phen romeha bešelas, me, aver phen le romeha - ta trin džane samas ke daj.

? Rado salas, hoj phirehas andre škola?

L: He, rado somas. Odoj sas inakšeder svetos sar akana, so phlren kala čhave andre škola. Sas feder. Amen na džanahas, s'oda sas nalačo, abo vareko amen te kuňarinlas abo nadavkerlas pr'amende... A mišto, hoj džanav te genel, te pisinel. Oda aspoň vareso! Na avke sar e daj - amen la ča sikhadam te irinel o nav. The le dades, the la da.

? Mišlines, hoj e škola akanak del vareso le čhavage?

L: Na. Mek lel lendar. Na del len nič andro džživipen e škola adadives. Angl'oda he. Angl'oda, sar sle avrisikhade - sar džahas pro duj berš andre škola mek te sikhľol dureder abo pro trin - a podľa koda, savo remeslos kerehas, imar sas tut e buťi. Aľe adadive na. Adadive avrisikhadi sal, aľe buťi nane. Mek te avlas dochtoris abo inženeris, th'avka phares bi pes dochude-las sar Rom. Sar gadžo na, ale sar Rom. Ta oda hjaba te phirel andre školi... Ni-savi šanca nane.

VAKERAHAS LA ČHAHA:

B: Sar me chudňom te phirel andre škola adaj Kašate, davas duma he romanes, he gadžikanes. Imar man našťi doužaravas, kana džava andre škola, ta mar pandže beršende andre škola gejľom. Šaj phučes la datar.

Andre trieda samas ča romane čhave. Kerde jekh romaňi trieda, odoj phirenas ča žuže Roma. Ajsi prisno učiteľka amen dine, hoj te bisterahas e ceruzka abo e pisanka, pal o vasta amen marlas.

? Ačhiľas pes tuke, hoj andre škola tuke vareko rakinľas, hoj sal Romaňi?

B: Sar te na! E učiteľka amenge rakinľas: „Vy banda cigánska!“ E daj až andre škola geľľa, so phendom lake avri. Kodi učiteľka furt amenge kavka rakinkerľas... O rakle he adadžives rakinen le čhavage. Vaš kada but romane čhave paľik na kamenas andre škola te phireľ.

Paľik andre štarto trieda amen dine maškar o gadže. Paľik sle man kamarata tiž maškar o rakle. Vaj trin romane čhave samas andre trieda, ale na bešahas jekhetane, bešahas le gadženca.

? Oda feder, le gadženca te phireľ andre škola?

B: He, oda feder, bo feder len sikhaven. So sikhaven le gadžen, he o Roma peske imar olestar vareso len. Například e Ďuďu: Sar geľľa andre prvo trieda, he la dine andre ajsi trieda, so ča žuže Roma sle. Ale akana hiňi imar maškar o gadže a e učiteľka latar kamel, hoj te sikhľol avke, sar o rakle sikhľon. Ale te hin andre trieda ča romane čhave, ta o učiteľka phenen: „Oda ča Roma. The avke na sikhľona avri, the avke lendar nič na ela!“

? Ale tu rado phirehas andre škola, na? So tuke nekbuter džalas?

B: Me igen rado phiravas andre škola. Rusiko čhib mange džalas igen mišto, he historija, literatura, ča e matematika mange na džalas.

? Dodikhelas vareko khere, kaj te keres o ulohi?

B: He, o dad. Sar geľľom andre prvo trieda, ta ov man mar sikhavľas rusika te irinel he te rachinel.

? Te rado phirehas andre škola, soske na phirehas dureder?

B: Kamľom, ale na ile man. Peršo kamľom te džal pre hotelovo škola - na ile man. Paľik kamľom te sikhľol avri automechaničkake - na ile man. Ta sikhľiľom, so jon mange avrikidne - obuvňičkake.

? So tuke diňa e škola andro dživipen?

B: Ta andre ZDŠka but na sikhľiľom, až pre učňovka buter sikhľiľom. Sar somas pre učňovka andre Západoslovenský kraj, odoj sle lače učiteľka. Na dikhenas pre kada, či gadžo abo Rom. Aňi jekh Rom odoj na phirlas, ča me korkori.

? Kamehas bi, kaj tire čhave te phiren andre bareder školi?

B: Ta na? Sar manuš hin sikhado avri, džanel buter, ta mar feder dživel, bo but džanel. Te sikhľonas avri vareso, choča e učňovka, hoj t'elas papiris, hoj te len hin buti.

? Savi profesija bi kamehas, kaj te sikhľon avri?

B: Ta on barona, on peske kidena avri. So kamen, oda mi keren.

? Kamehas bi, kaj romane čhave te sikhľon romanes andre škola - te genel, te pisinel?

B: Mišto bi elas. Me phenav, hoj mišto bi elas, te elas bi mek kij'oda romaňi učiteľka! Bo akana andre školi ča pal o gadže sikhľon. He angl'oda ča pal o gadže sikhľiľam, ňigda pal amende! So šaj amenge phenenas, hoj khatar amen sam, so amen korkore na džanas. A kamás bi te džanel!

? Sar vakeres tire čhavenca?

B: Ta me lenca ča romanes, sem dikhes. Me le čhavenca vobec gadžikan-
nes na vakerav. Afe jon dikhen e televiza, bavinen pes le raklenca, ta džanen he
gadžikanes.

? E Ďuđu rado phirel andre škola?

B: Ta varekana rado, našti pes doužarel, u varekana na kamel - sar čhave,
na? Afe phuč latar!

VAKERAHAS LA ČHAKERA ČHAHA:

? Ďuđu, tu rado phires andre škola?

Ď: He. Odoj hin feder zabava sar khere! Khere ča bešes. Odoj hin feder.
E učiteľka lači hiňi. Hin man furt jekh učiteľka. Oj man rado dikhel, the me
la rado dikhav. Amen sam trin romane čhajora, jekh hiňi mulatka - jepaš ro-
maňi, jepaš gadži - ta duj romane u jekh romano čhavoro. Hin man kamarata
the maškar o rake. Andre škola feder sar khere.

ROZHOVOR S BABIČKOU:

? Kedy si začala chodiť do školy?

L: V šiestich rokoch, v 46 roku v Pardubiciach. Narodila som sa v Rozhanov-
ciach. Tam bývala otcova matka. Po vojne sme išli do Čiech, pretože na Sloven-
sku nebola práca, mali sme len taký malý domček...

? A keď si začala chodiť do školy, vedela si po česky?

L: Kdeže! Nič som nevedela, iba po rómsky. Po slovensky som vedela málo, iba
pár slov.

? A čo s tebou robila učiteľka, keď si česky nevedela?

L: No čo by so mnou robila? Nič, veď v triede boli iba rómske deti. To nebola
škola pre gádzov, tam chodili iba rómske deti. V Pardubiciach bol totiž taký tábor. Do
neho prišli po vojne všetci Rómovia zo Slovenska. Bolo nás tam veľa. Ako to už
v táboroch býva.

? Ako sa otec dozvedel, že v Pardubiciach je práca?

L: Tak to ti nepoviem, pretože si nepamätám. Niektorí asi odtiaľ prišli, nejaký
Róm, a povedal im. No a hneď sme sa tam vydali - nič sme si so sebou nevzali,
ani oblečenie, nič! Všetci sme odišli...

? A bol tvoj otec niekedy predtým v Čechách?

L: Nie, nikto. Ani otec, ani matka, nikto... Tak sme sa potom všetci zobrali
a išli sme. Koľkí sme už boli? Štyria chlapci - štyri dievčatá. Tak sme všetci vyrazili
do Pardubíc. Celé Rozhanovce. Celé Rozhanovce prišli do Pardubíc. Tam nás
strčili do takého tábora. A v ňom bola taká veľká drevená budova a v nej plno bytov.
Predtým tam boli Nemci.

Bývali sme tam dlho - do mesta sme sa presťahovali, až keď som mala 13 rokov.
Mám iba české školy. V prvej triede boli iba rómske deti.

? A ako ste hovorili s učiteľkou, keď ste nevedeli po česky?

L: Matky vedeli po slovensky. Učiteľky sa ich pýtali, kedy sme sa narodili. Na-
príklad učiteľka sa spýtala: „Kdy sa vám narodila dcera?“ A matka dotyčného dieťaťa
odpovedala: „No ta vtedy, jak kompere vyberali“, alebo „jak hnoj rozrucavali.“

Naše matky nevedeli ani čítať ani písať. Moja mama nikdy nechodila do školy.
Ani otec. Nevedeli ani čítať ani písať, nič.

? Ty už ale vieš, nie?

L: Samozrejme.

? A učiteľky boli dobré?

L: Dobré, všetky boli dobré. Vtedy sa nikdy nestalo, aby nám niekto v škole povedal „špinavý cigán“. Až potom neskôr, keď prišlo viac Rómov, konala sa svadba - bola to veľká svadba, rozvážali sa na koňoch, na kočoch - no a vtedy sa Rómovia pobili. Odvtedy to bolo horšie.

? Boli tam i olašskí Rómovia?

L: Boli, ale nebývali s nami v bytoch, oni zostali vo svojich vozoch.

? Kedy si začala chodiť do školy s gádžmi?

L: Ja som nikdy nechodila s gádžmi. Vychodila som tam všetky triedy. I keď sme už potom bývali v meste, do školy som chodila stále tam. Boli tam výborné učiteľky.

? Aký predmet si mala najradšej?

L: Počty. Mňa iba to zaujímalo, nič iné. Český jazyk som ovládala dobre... Školu som vychodila, a keď som mala 14 rokov, vydala som sa. Nemala som ešte ani 15 rokov, keď sa mi narodil Jožko. Bývala som u matky, bývali sme všetci pohromade: jedna sestra s mužom, ja a druhá sestra s mužom - takže tri sme zostali pri matke.

? Rada si chodila do školy?

L: Áno, rada. Bol to iný svet než dnes, čo chodia deti do školy. Bol lepší. My sme nevedeli, čo to je zlý človek, alebo že by do nás niekto rýpal alebo nám nadával. A som rada, že viem čítať a písať. Aspoň niečo! Nie ako mama - až my sme ju naučili, aby sa vedela podpísať. I otca i matku.

? Myslíš, že škola dnes deťom niečo dáva?

L: Nie. Ešte im berie. Škola im dnes do života nedáva vôbec nič. Predtým áno. Predtým, keď sa vyučili - keď išli študovať ešte dva alebo tri roky nadväzku - a podľa toho akému remeslu sa vyučili, hneď si mala prácu. Ale dnes nie. Dnes môžeš byť vyučená, ale práca nie je. I keby niekto vyštudoval na doktora alebo inžiniera, i tak by ťažko zohnal prácu ako Róm. Takže je zbytočné, aby človek študoval... Je bez šancí.

ROZHOVOR S DCÉROU:

B: Ja, keď som začala chodiť do školy tu v Košiciach, hovorila som i po rómsky i po slovensky. Už som sa nemohla dočkať, kedy pôjdem do školy, tak som išla do školy už ako päťročná. Môžeš sa spýtať mamy.

V triede sme boli iba rómske deti. Zriadili jednu rómsku triedu a do nej chodili iba Rómovia. Dali nám takú prísnu učiteľku, že keď sme si zabudli ceruzku alebo písanku, bila nás po rukách.

? Stalo sa ti, že ti v škole niekto nadával do cigánov?

B: Samozrejme. Učiteľka nám nadávala: „Vy banda cigánska!“ Mama kvôli tomu išla až do školy, keď som jej to povedala. Táto učiteľka nám stále takto nadávala... A nerómske deti rómskym i dnes tak nadávajú. Kvôli tomu potom veľa rómskych detí nechcelo chodiť do školy. V štvrtej triede nás dali medzi nerómske deti. Potom som mala kamarátov i medzi gádžmi. V triede sme boli asi tri rómske deti, ale nesedeli sme spolu, sedeli sme s gádžmi.

? Je lepšie chodiť do triedy s gádžmi?

B: Je to lepšie, pretože sa viac naučíš. Čo učia nerómske deti, tak i rómske deti si z toho niečo zoberú. Napríklad Ďuďu: Keď išla do prvej triedy, tiež ju dali do triedy, v ktorej boli iba rómske deti. Ale teraz je už medzi gádžmi a učiteľka od nej vy-

žaduje, aby sa učila tak ako ostatné deti. Keď sú v triede iba rómske deti, tak učiteľia si povedia. „*To sú iba cigáni. I tak sa nič nenaučia, i tak z nich nič nebude.*“

? Ty si však rada chodila do školy, nie? Čo ti išlo najlepšie?

B: Ja som veľmi rada chodila do školy. Veľmi dobre mi išla ruština, ale i dejepis a literatúra, iba matematika mi nešla.

? Dozeral niekto doma, aby si si robila úlohy?

B: Áno, otec. Keď som išla do prvej triedy, on ma už učil písať azbuku a počítať.

? Keď si tak rada chodila do školy, prečo si nešla ďalej študovať?

B: Chcela som, ale nevzali ma. Najskôr som chcela ísť na hotelovú školu - nevzali ma. Potom som sa chcela vyučiť za automechaničku - nevzali ma. Tak som sa vyučila tomu, čo mi vybrali - za obuvníčku.

? Čo ti dala škola do života?

B: Na ZDŠke som sa veľa nenaučila, učňovka mi dala oveľa viac. V Západoslovenskom kraji, kde som chodila do učňovky, boli dobrí učitelia. Nepozerali na to, či je niekto gádžo alebo Róm. Žiaden Róm tam nechodil, iba ja.

? Chcela by si, aby tvoje deti ďalej študovali?

B: Pravdaže. Keď sa človek niečomu vyučí, vie viac a lepšie sa mu žije, pretože vie veľa vecí. Keby sa niečomu vyučili, keby mali aspoň učňovku, aby na to mali papiere, aby mali prácu.

? Čo by si chcela, aby vyštudovali?

B: Keď vyrastú, sami si vyberú. Čo chcú, nech robia.

? Chcela by si, aby sa rómske deti učili v škole rómčinu?

B: Bolo by to dobre. Myslím si, že by bolo dobre, keby to učila rómska učiteľka. Pretože teraz sa deti v školách učia iba o gádžoch. I predtým sme sa učili iba o gádžoch, nikdy o nás. Mohli by sme sa dozvedieť, odkiaľ pochádzame, čo my sami nevieme. A chceli by sme vedieť!

? Ako rozprávaš s deťmi?

B: Iba po rómsky, veď vidíš. Ja s deťmi po slovensky vôbec nehovorím. Ale pozerajú sa na televíziu a hrajú sa so slovenskými deťmi, takže vedia i po slovensky.

? A Ďuďu chodí rada do školy?

B: Niekedy rada, nemôže sa dočkať, a niekedy sa jej nechce - ako to už u deťí býva. Ale spýtaj sa jej sama!

ROZHOVOR S VNUČKOU:

? Ďuďu, rada chodíš do školy?

Ď: Rada. Je tam lepšia zábava než doma. Doma iba sedíš. Tam je lepšie. Učiteľka je dobrá. Stále mám tú istú učiteľku. Má ma rada a ja ju mám tiež rada. V triede sme tri Rómky, vlastne jedna je mulatka - napoly Romka, napoly gádžovka - takže dve Rómky a jeden rómsky chlapec. Mám kamarátov i medzi ostatnými deťmi. V škole je lepšie ako doma.

Záznam a preklad EŽ a HŠ

Slabé, menšinové či marginalizované skupiny nepotrebujú charitu, nýbrž solidaritu.

Konferencie v Athénach

Budou-li Romové i nadále diskriminováni na trhu práce, je otázka, k čemu je jim vzdělání. To sice může přispět k tomu, aby na trhu práce diskriminováni nebyli, ale jedná se o začarovaný kruh. Jeden z hlubokých omylů je tvrzení, že ta či ona sféra společenského života je důležitější než jiná. Každý většinou hájí svůj rezort: Sociální pracovníci říkají, že je to zaměstnání a bydlení, pedagogové zase, že je to vzdělání. Je to jako v té starodávné bajce, v níž se hádaly části lidského těla, kdo z nich je důležitější: zda srdce, mozek, žaludek nebo střeva.

Konference v Athénách

Každá součást celku má svou funkci, a proto ti reprezentanti společnosti, kteří odpovídají za její zdravé fungování, by měli přispívat k harmonickému vývoji všech sfér společnosti.

Konference v Athénách

Učebnice musí mít nejen informativní hodnotu, ale také symbolickou hodnotu, která žáky motivuje. Nenajde-li romské dítě v učebnici sebemenší informaci o své kultuře a historii, je diskriminované.

Konference v Athénách

RÉSUMÉ

Trois générations d'une famille rom de la Slovaquie - la grand-mère, sa fille et sa petite fille - s'expriment au sujet: école et formation. Les parents de Luxa (grand-mère) étaient, tous les deux, illétrés, n'ayant jamais fréquenté l'école. C'est seulement leurs enfants qui les ont appris, plus tard, à écrire leurs noms. Après la deuxième guerre mondiale, la famille a déménagé en Bohême (à Pardubice) où Luxa a commencé à fréquenter l'école. Elle ne parlait ni slovaque ni tchèque, à l'exception de quelques mots. L'institutrice ne connaissant pas le tzigane appelait les mères qui lui servaient d'interprètes. Les instituteurs de l'école où il y avait des classes purement tziganes ne se sont jamais comportés mal vis-à-vis des enfants tziganes. C'est pour cela aussi que Luxa aimait bien aller à l'école. A l'âge de 15 ans, elle a eu son premier enfant. Elle est contente d'avoir fréquenté l'école disant qu'il est pratique de savoir lire et écrire. Mais aujourd'hui, à son avis, l'école ne donne rien aux enfants, car même si un Rom arrive à terminer son apprentissage, même s'il devient ingénieur ou docteur, en tant que Rom, il n'a pas de chance de trouver un travail. Il est donc inutile d'étudier.

Sa fille Blanka a commencé à fréquenter l'école déjà à l'âge de 5 ans, tellement elle était

impatiente! Elle parlait aussi bien tzigane que slovaque. Elle s'est trouvée, elle aussi, dans une classe purement tzigane et seulement à partir de la quatrième classe (à l'âge de 10 ans), elle a commencé à fréquenter la classe mixte. Blanka a travaillé bien à l'école et a voulu poursuivre ses études à l'école hôtelière, mais elle n'a pas été admise. A la fin, elle est devenue cordonnière. Elle est persuadée que les études donnent plus de chances de trouver le travail et elle souhaiterait que ses enfants poursuivent leurs études. Pour qu'ils n'oublient pas leur langue maternelle, elle ne parle avec eux que la langue romani. Elle désirerait que les enfants tziganes aient la possibilité d'apprendre à lire et à écrire aussi en romanès, ainsi que l'histoire des Roms, car à l'école actuelle, on n'apprend que des choses qui regardent les gadjés et rien sur les Roms. Blanka est contente que sa fille Ďuďu fréquente déjà l'école avec les enfants gadjés, car elle peut ainsi apprendre beaucoup plus. S'il n'y a dans la classe que les enfants tziganes, dit-elle, les instituteurs constatent: "Ce ne sont que des Tziganes, ils ne vont jamais rien apprendre."

Sa fille Ďuďu se sent mieux à l'école qu'à la maison disant qu'à l'école, il y a plus de divertissements. Son institutrice l'aime bien et elle a beaucoup d'amis aussi parmi les enfants gadjés.

EŽ

Marie NOVÁKOVÁ

CIKÁNSKÁ ŠKOLA V UŽHORODU

(Dizertační práce vypracovaná v roce 1938, k obhajobě předložená po roce 1945. Mírně zkráceno.)

V hlavním městě Podkarpatské Rusi Užhorodě jsou usazeni Cikáni, kteří byli prvními Cikány v celé republice, ba i v celé Evropě, kteří měli svou vlastní cikánskou školu.

Cikánská osada

Cikánská osada leží na severním okraji města, v Berčenské ulici. Čítá asi 30 chat z cihel postavených a bíle omítnutých, ale již hodně sešlých. Žije v ní na 200 Cikánů.

Zaměstnání Cikánů

Cikáni užhorodští jsou chudí a živí se většinou poctivou prací. Buď provozují nějaké řemeslo, pletou košíky, vyrábějí rohože a provazy nebo lopatky a podobně. Někteří mají stálé zaměstnání jako hudebníci v kavárnách a podobných podnicích nebo jsou zaměstnání městem k čištění města, k odklizení fekálií a na jatkách.

Starostou cikánské obce užhorodské je Jiří Lacko, narozený roku 1887 v Pavlovcích, statný Cikán tmavé pleti, ruský legionář. Na své legionářství je velmi hrdý, pyšně nosí odznak na klopu, a přijde-li do tábora návštěva, okamžitě je k dispozici a jako pravý voják ve vojenském postoji se představuje a ukázněně odpovídá na otázky mu kladené. Zaměstnáním je městský drnomistr. Svou osadu udržuje v pořádku a přísně dbá na dodržování všech povinností a příkazů. Vzorem pořádku

*Cikánská škola v Užhorodě - rok 1933
Foto: archiv*

a řádného života je mu kázeň vojenská a nejraději by všechno v osadě viděl po vojensku.

Ženy v táboře nemají žádného stálého zaměstnání a provozují jenom příležitostné práce. Chodí na práce do lesa. Hlavně na podzim sbírají žaludy pro lesní ředitelství, ku kterýmto práci si přibírají i děti. Jest to práce velmi dobře placená a cikánská rodina vydělala si až 50 Kč denně.

Obydlí

Chatrče cikánů jsou nevelké a neobyčejně chudé. Uvnitř nemají takřka žádného nábytku, kromě starých postelí a beden. Kamna v místnostech nejsou, vaří se a peče na ohništi před chatami.

Rasová čistota užhorodských Cikánů

Cikáni užhorodské cikánské osady jsou rasově dosti čistí, málo pomíšení s bílým obyvatelstvem. Pocházejí většinou z Podkarpatské Rusi, z blízkého okolí užhorodského.

Způsob života

Žijí celkem klidným životem - po cikánsku, udržujíce ještě některé staré cikánské zvyky. Jsou v Užhorodě trvale usedlí a jen muži občas odcházejí za prací do kraje. Většina jich je však trvale v osadě a živí se prací, o které již bylo psáno.

Strava

Jejich potravou je to, co seženou. Nejoblíbenější je maso, a to maso všeho druhu.

Zdravotní stav

Jejich celkový zdravotní stav jest dobrý, neliší se nijak od zdravotního stavu ostatního obyvatelstva. Cikánská osada byla založena na močálu, mezi chýšemi byly jámy, kde stála voda. Celé okolí bylo proto zamořeno malárií. Město spolu s čsl. vojskem pokoušelo se jámy a močály zavážeti a pak se tam vyváželo smetí.

Ženy jsou celkem zdravé a velmi plodné. Některé rodí 13 - 14krát, avšak dětská úmrtnost je veliká. Zdravotní stav dětí je - hlavně po založení školy - dobrý, ježto je o ně všestranně pečováno. Nejzdravější na nich jsou jejich zuby, a to i v dospělosti.

Oděv

Nemají zvláštních oděvů. Muži se oblékají do dlouhých kalhot a košil bez límečku. Hudebci si pak libují v černých šatech. Ženy nosí široké sukně a haleny, ale ty mladší již chodí v normálních občanských šatech. Děti mají šaty podle zámožnosti rodičů. Některé jsou dosti pěkně oděny, jiné chodí roztrhané.

Řeč

Mezi sebou mluví cikánsky. Děti od malička mluví cikánštinou a teprve v pozdějších letech se učí rusky, slovensky nebo maďarsky. Dospělí Cikáni znají obvykle všechny tři jazyky, kterými se v Užhorodě mluví.

Rodová jména

Nejpočetnější rodina v užhorodském cikánském táboře je rodina Tokárova. K dalším početným rodinám patří rodina Adamova, Lackova, Jonášova, Bukova, Bukorova, Tomášova, Kosornova a další. Jsou to rody, které pocházejí buď přímo z Užhorodu, nebo z blízkého okolí. Některá jména rodová prozrazují maďarský původ.

Jako křestní jména si dávají jména obvyklá v naší republice: Najdeme zde vedle jmen běžně užívaných v Čechách, na Moravě a na Slovensku i křestní jména podkarpatoruská a maďarská.

Cikánská škola

V prosinci roku 1926 byla otevřena první cikánská škola - vlastně první svého druhu v Evropě. Nejprve byly učiněny pokusy začlenit cikánské děti do normálních škol obecných, avšak ztroskotaly. Jednak cikánští rodiče nejevili chuť posílat své děti do školy, děti samé rovněž neměly zájem, ale i rodiče ostatních dětí protestovali proti tomu, aby „jejich dítě sedělo v jedné lavici s cikánětem špinavým a zavšiveným.“

Vrchní odborová rada ministerstva školství a národní osvěty Josef Šimek, tehdejší přednosta školského referátu v Užhorodě, po důkladném studiu literatury o Cikánech, jejich povahy a prostředí, ve kterém žili, a konečně i poznání jich samých došel k názoru, že jediným východiskem bude založení samostatné cikánské školy. Nebylo těžké získati Cikány pro tuto myšlenku. Když zvěděli, že děti budou zaopatřené, dostane se jim jídla i šatstva a větší část dne že bude o ně postaráno, sestavili si žádost, kterou poslali do Prahy panu prezidentu Masarykovi. Pan prezident jim věnoval z vlastních prostředků na stavbu školy 10 tisíc korun, ministerstvo školství povolilo subvenci 15 tisíc, viceguvernér Antonín Rozsypal věnoval 5 tisíc. Tak se sešlo celkem 30 tisíc korun a ostatek dodalo město Užhorod. Stavba školní budovy stála 65 tisíc korun. Cihly si vyrobili Cikáni sami a rovněž nádenickou práci při stavbě školy poskytli zdarma.

Budova má jednu prostornou třídu, do které byl zapůjčen starší vyhovující nábytek z obecné školy, dále umývárnu a byt pro učitele o jedné světnici, kam byla uskladněna i skříň s pomůckami. Později byl upraven dvůr na cvičiště.

První vyučování

Škola byla dohotovena v prosinci roku 1926 a po Vánocích v ní započalo vyučování. Děti byly na svou novou školu velmi zvědavé a první den, kdy mělo vyučování začít, bouchaly již o šesté hodině ranní na dveře učitelova bytu a domáhaly se vstupu do třídy.

Konečně pak směly vejít a byly jako omámené: Všechno si prohlížely, lezly po lavicích, vyskakoaly oknem, aby do třídy přivedly nové a nové děti, které učitel ještě ani neznal, přestože byl nějaký čas před otevřením školy v cikán-

ském táboře a snažil se s dětmi sblížit a přesvědčiti je o důležitosti jejich školy. Přišly i ty nejmenší, které věkem do školy ještě nepatřily, a zalezly pod lavice, odkud učitele napjatě pozorovaly se strachem, že je vykáže ze třídy.

Osnovy

A pak začalo vyučování. Cikánské dítě je zcela odlišné od našeho: Zatímco naše dítě přichází do školy s určitým naučeným chováním, vědomostmi a vštěpeným smyslem pro kázeň, je cikánské dítě v tomto směru naprosto zanedbané. Nadto je pak velmi nestálé, těkavé, stálým pohybem v přírodě divoké, někdy trochu melancholické, ale i zlomyslné. Nebylo možné tedy uplatnit ony vyzkoušené a předepsané zásady vyučování, jakých se užívá na normálních školách, nýbrž bylo nutné přizpůsobiti učení dětem. Proto pro ně přednosta Šimek vypracoval zvláštní učební osnovy. Učení dělo se po půlhodinách s delšími přestávkami a bylo prokládáno rozpravami a ručními pracemi. Po půl roce pak bylo ministerstvem školství povoleno vyučování houslím. A tak bylo vyhověno přirozeným sklonům cikánskému dítěti, které takto rádo do školy chodilo a rádo se učilo.

Učitelé prohlašovali, že děti jsou bystré a dobře chápou, i když bylo přirozené, že některé předměty jim působily větší potíže. Tak tomu bylo především s jazykem. Na škole se totiž vyučovalo slovensky. Děti sice slovensky hovořily, ale znaly jen málo výrazů, poněvadž doma se mluvilo cikánsky. Děti se tedy nejdříve musely naučiti dobře vyučovacímu jazyku, přičemž jim určité potíže dělala gramatika, hlavně pak užívání předložek. Těch je totiž v cikánštině jen málo a užívá se jich jiným způsobem. Určité potíže dětem dělaly také počty a nerady se učily zpaměti. Přírodopis, zeměpis, dějepis a náboženství

však poslouchaly velmi rády. Na náboženské hodiny docházeli dokonce i starší Cikáni.

Nejmilejším předmětem byla ovšem hudba, zpěv a vyučování hře na housle. Ježto cikánská hudba je velmi charakteristická a tento její svéráz neměl být setřen, byl prvním učitelem hře na housle cikánský primáš Lacko Marton, který zde vyučoval za odměnu 350 Kč měsíčně.

Učitelé na cikánské škole

Prvním učitelem byl učitel Šesták, který naučil děti čistotě a pořádku a vzbudil v nich chuť k návštěvě školy. Na práci učitelovu a jeho osobnost vůbec byly kladeny mimořádné požadavky. Tak musel mluvit cikánsky, aby malým dětem, které se ještě nenaučily slovensky, rozuměl a domluvil se s nimi. Brzy se ukázalo, že bude mezi Cikány zaujímat mimořádné postavení, že jimi bude ctěn a vážen jakožto *jejich učitel*, což mu vynese neobvyklou přízeň a důvěru všech Cikánů. Tato důvěra a úcta se projevila i v tom, že byl nejen učitelem, vychovatelem a správcem školy, ale i advokátem, písařem, ošetřovatelem i holičem.

Po učiteli Šestákovi nastoupil učitel Cinkovský, potom učitel Tomčany a po něm učitel Hegeduš, který působil na cikánské škole plných šest let. Svému úkolu se cele věnoval a docílil pěkných výsledků nejen ve škole, ale i mezi staršími Cikány. Založil pěvecký a divadelní kroužek a sestavil divadelní hru ze života Cikánů „Pytačky“, kterou pak ještě s několika sborovými zpěvy a ukázkami cikánských zvyků, zpěvů a tanců předvedl veřejnosti na samostatném představení. Úspěch byl veliký. Každý se obdivoval ušlechtilému a ukázněnému vystupování při divadelní hře, jemným pohybům při tanci, jejich hudbě a zpěvům. Představení se

opakovalo a celý cikánský soubor byl zván do okolních měst. Vystoupili i v Košicích a v košickém rozhlase. Jejich velikou touhou bylo zajetí se svým souborem až do Prahy a předvésti Pražanům a představitelům vlády své umění.

Školní docházka

Tímto všestranným působením učitelů byl probuzen zájem Cikánů o školu. Děti chodily do školy rády a rády se učily. Jejich docházka byla takřka stoprocentní, a to jak v zimě, tak v létě. Hlavně v zimě se jim ve škole líbilo a ani se jim domů nechtělo, protože ve škole bylo teplo, zatímco doma je čekala mnohdy zima. Ale docházka se nezměnila ani v jarních měsících.

Všestranná péče o cikánské děti

O cikánské děti bylo postaráno po všech stránkách. Do školy chodily obyčejně bez snídaně. Snídaly až po první vyučovací hodině, kdy rodiče přicházeli již z města a přinášeli dětem jídlo. Ve škole byla zřízena kuchyně, kde se pro děti vařila polévka.

Každý týden je žena, která byla určena k uklízení školní budovy, řádně umyla v umývárně ve školní budově. Dobročinné nadace se jim staraly o oděv a obutí a obstarávaly jim materiál na ruční práce.

Chlapci většinou modelovali z hlíny a děvčata se učila šítí a vyšívati. Ruční práce měli všichni rádi, hlavně však děvčata, která se ráda parádila a nejraději by bývala okamžitě vše, třeba ještě nedošíité, na sobě nosila.

Bylo postaráno i o dobrý zdravotní stav dětí, které byly pravidelně měřeny, váženy a lékařsky prohlíženy. Byly vesměs zdravé. Jsouce otužilé, odnášely svůj způsob cikánského života jenom zavšivením, svrabem a různými střevními parazity.

Výsledek založení cikánské školy

Vcelku lze říci, že založení cikánské školy v Užhorodě bylo šťastným pokusem. Po pečlivém studiu cikánského života, charakteru a mentality se podařilo vrchnímu radovi Šimkovi postavit školu na pevný základ psychologický a sociální a vésti ji k rozkvětu a plnému úspěchu. Výsledky nebyly znáti jen na dětech, ale i na rodičích. Cikánské dítě, které si oblíbilo čistotu a pořádek, vyžadovalo i od svých rodičů změnu dosavadního života, a tím byl dán podnět k zlepšení životní úrovně Cikánů i k vyššímu stupni kulturního života vůbec. Za deset let po založení školy byla již cikánská osada čistou obcí s poměrně řádným a ukázněným obyvatelstvem. Děti, které ukončily cikánskou školu, navštěvovaly měšťanskou nebo některou odbornou školu, jako na-

příklad Jan Tomáš, který absolvoval obchodní školu. Z některých byli dobří hudebci - v osadě se utvořily dvě cikánské kapely -, jiní se živili jako pomocní dělníci nebo řemeslníci. Zabývali se nejčastěji košíkářstvím, výrobou rohoží, lopatek a podobě. Jen zemědělskou prací pohrdali a nechtěli se jí věnovati.

Toto dobré dílo o povznesení lidského života však překazila válka, přerušila je v půli a dnes, po šesti letech války, kdy Užhorod se stal spolu s Karpatskou Ukrajinou součástí SSSR, nevíme o existenci tamějších Cikánů ničeho.

Z výsledků dosažených před válkou však lze říci, že myšlenka založení školy byla zdravá a že z Cikánů můžeme správným a odborným vedením vychovati rovnocenné občany.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Zigeunerschule in Užgorod

In ihrer 1938 verfaßten und nach dem Krieg abgeschlossenen Dissertationsarbeit stellt die Autorin, Marie Nováková, den Status der Užgoroder Schule für Roma gut zehn Jahre nach ihrer Einweihung 1926 dar. Sie widmet sich zuerst den Bedingungen, die zum Entstehen der Schule führten, vor allem den Lebensbedingungen der Užgoroder Roma. Sie seien sehr arm, aber gesund, gingen meist einer geregelten Arbeit nach und erhielten sich ihre Sprache und zum Teil auch ihre Bräuche. Die Schule entstand als Antwort auf einen gescheiterten Versuch, die Kinder in den normalen Schulbetrieb zu integrieren. Der Bau wurde von den Roma vor Ort unter finanzieller Unterstützung aller Stufen der öffentlichen Hand ausgeführt, Didaktik und Lehrpläne wurden vom damaligen Bür-

germeister Josef Šimek nach intensivem Studium der Eigenarten der Roma erarbeitet.

Diese wurden in den folgenden Jahren noch verfeinert und der Natur der Schüler mehr und mehr angepaßt: Einen Schwerpunkt stellte das gründliche Erlernen des Slowakischen dar, den anderen bildeten praktischer Unterricht und Musikerziehung, welche in erstaunliche Professionalität mündete. All dies, zusammen mit der weitgehenden Fürsorge um die Kinder, wurde mit äußerst positiver Reaktion von seiten der Kinder und ihrer Eltern sowie mit herzeigbaren Erziehungserfolgen belohnt. Zum einen strahlten die dort erlernten Verhaltensweisen auch auf die Haushalte der Kinder aus, zum anderen waren diese in der Lage, weiterführende Schulen zu besuchen. Insgesamt wertet die Autorin den Versuch als gelungen, bedauert aber seine Einstellung mit dem Kriegsanfang.

PW

... Vzdelání pomůže vyřešit problémy komunikace. Řekne-li se vzdělání, nabyde ovšem většinová populace mylný dojem, že vzdělávat se má pouze menšina v jazyce a kultuře většiny. Tento zakořeněný, mnohaletý a znovu se reprodukující omyl vede k novým a novým neúspěchům. Je potřeba, aby se ti, co „vzdělávají“ menšinu, sami vzdělali v její kultuře, v jejím jazyce. Teprve pak mohou z vlastní zkušenosti pochopit, jaké pedagogické praktiky vyžaduje proces bilingvního a bikulturního vzdělání.

Konference v Athénách

Berty ŽIGA

TE VAKEREL „HEFEZ“

- kada lav na džanav.

MLUVIT „HEFEZ“

- tohle slovo neznám.

V mnoha různých kulturách existuje dětská "tajná" řeč, jíž se děti brání před dospělými, kteří tak rádi poučují, zakazují, trestají... V romštině se této řeči říkávalo "hefez". Ne všichni Romové toto slovo dnes ještě znají, ale podobnou hru jistě hrávali mnozí z nich...

Foto: A. Šebková

Šaj hel, hoj avka vakerenas mire phureder phrala the pheña. Me precirdom Prahate pal e Slovensko mek ciknevarbaste la daha le dadeha.

Čhavorikañi mundrali duma afe džanav. Varekana avka dahas duma, kaj te na achafon averdžene. Nane ajsi phari, afe imar pre late zabisterdom.

Kana somas čhaske, vičinenas man Pervadž. Akana vareso prethovav andre kodi mundrali čhib.

„Perhevahedžehejahe, avhe tehe čorhekeherelhe prehe mahelahe duheduhemahe ahemenhecahe!“

Adi vika has trival mundrali - angle aver čhave, kaj amenca te na džan, anglo dad the angle daj, kaj amenge te na thovkeren anglal. Anglo gadže, so šaj šundehas vareso - ta te na achafon. Andre sako gav vareko le gadžendar achafolas romaňa čhibatar. Ke amende has dujdžene: o hintešis the o rašaj.

Paľis savore rado chanas ola duduma, so amen andam.

Sigeder o pañi anda len sar amen. Pre oja bacht amari o pañi džalas pašal e maľa dži kije amare khera. Amen o duduma čhingerahas a takoj čhivkerahas len andro pañi. Našťi amen chudne le čoribnaha.

Nekfeder duduma hin podmarde thudeha.

Možná, že tak mluvili moji starší bratři s setry. Přestěhoval jsem se do Prahy ze Slovenska ještě v dětství s matkou a s otcem.

Dětskou „mundrali“ - tajnou řeč ale znám. Někdy jsme tak mluvili, aby nám ostatní lidé nerozuměli. Není tak těžká, ale už jsem na ni zapomněl.

Když jsem byl chlapec, říkali mi Břicháč. Ted' do té tajné řeči něco přeložím.

„Břihecháhečihe, pojdhe s náhemihe nahe pohelehe krásthe dýheněhe!“

Tenhle pokřik byl třikrát tajný - před jinými dětmi, aby s námi nešly, před rodiči, aby nám v tom nezabránili. A před gádži, kteří mohli něco zaslechnout, aby nerozuměli. V každé vesnici někdo z gádžů trochu romské řeči rozuměl. U nás byli takoví lidé dva: řezník a farář.

Potom všichni rádi jedli ty dýně, které jsme přinesli.

Spíš je přinesla voda než my. K našemu štěstí voda tekla podél pole až k naší osadě. My jsme ty dýně trhali a hned je házeli do vody. Nemohli nás s lupem chytit. Nejlepší dýně jsou zadělávané mlékem.

přeložila AŽ

Většinová populace si připravuje neúspěch v komunikaci s menšinou svým zakořeněným etnocentrismem, který si často ani neuvědomuje. Etnocentrismus se projevuje mnohdy v drobnostech, ve vžitých výrazech - ale jejich nebezpečí spočívá v tom, že se každodenně mnohokrát opakují. K takovým „drobnostem“ patří například výraz „cikánský problém“, „romská problematika“, „problematika romské školní mládeže“ apod. Ve skutečnosti to nejsou jenom Romové, kteří „působí problém“ majoritě. Majorita působí totiž stejnou měrou problémy Romům, často mnohem drastičtější. Problém spočívá v nezvládnuté komunikační situaci - a na té se podílejí obě strany.

Konference v Athénách

Ladislav a Bára ŽOLTÁKOVI

DĚTSKÁ HRA „PIGA“

Kampel nekfrimeder šovdžene kijo bavišagos, nekfeder pes bavinel dešudujedženenca.

Duj kašta (paci, cile) - charneder, vaj biš centimetri, pro agora kolimen, d'ind'ardeder, vaj penda centimetri, pro agor sčhindo, buchleder.

O than, kaj pes bavinel, hino buchlo sar o drom, obcirdlo hino duje čarenca. Prekal maškaruno džal e čara. Andal o maškariben pes čhivkerel.

Ola, so bavinen pes, rozulaven pes pro duj bandi. Jekhdženo andal e banda A, lela d'ind'ardeder paca, charneder thovela anglal peste pre phuv. La barederaha la podhazdela a kij'oda la čhivela so nekdureder la čaratar kije banda B.

Ke hře je potřeba nejméně 6 hráčů, ideální počet je asi dvanáct.

Dva klacky - jeden kratší (asi 20 cm), na koncích zašpičatělý, a jeden delší (asi 50 cm), na jednom konci zploštělý. Hřiště je vymezeno 2 čarami, asi v šířce silnice (hrává se často na silnici). Uprostřed se napříč vyznačí čára, od které se vyhazuje.

Hráči se rozdělí do dvou družstev.

Hráč z družstva A vezme delší klacek, kratší položí před sebe na zem. Delším ho podebere a vyhodí co nejdál od čáry směrem k družstvu B. Nesmí hodit mimo hřiště (do příkopu) - to by znamenalo vyřazení.

Hráči družstva B se snaží klacek chytit do ruky nebo alespoň při-

"Místní šampionát", Letanovce 1992

Foto: Hedevig Schjodt

Našminel la te čhivel avri andal o than pro bavišagos.

Bavinengere andal e banda B mušinen te chudel e paca andro vast, bo la mušinen sikra te priuštarel, kaj te na doperel dur.

Te pes chudel kašt andro pravo (čačo) vast = pandž šel lače (bodi), andre baloga - jekh ezeros lače (bodi).

„Piga“, te andre soduj vasta te chudela - šel lače. Priuštardo, abo inakšeder zahaminen - ňisave lače na ela.

Ko chudela andal e banda B o kašt abo ko terđol nekpašeder kija leste, majinel pes te tařinel andre dĭndardĭ paca, thodĭ paš e čara. Te pes tařinela kodadženo, so čhivkerlas, perela avri. Tiš perela avri, kana e banda B dochudela ezeros lače chuderipnaha.

Pro sikhaviben: Bavipnaskero andal e banda A čhivkerďa avri, bavipnaskero andal e banda B chudňa andre čačo vast - chudľa pandž šel lače. Bavipnaskero andal e banda A čhivkerel mek jekhvar - pale vareko chudel andre čačo vast = ezeros lače jekhetane. Bavipnaskero andal e banda A džal andal o bavišagos avri. Kana o bavipnaskero andal e banda A čhido avri - podčhivkerel: O charno kašt thovel pre phuv, demel andre leste bara pacaha, kaj te podchuťel. Podčhivkerel les so nekbuter, kaj leske te na perel pre phuv, kij'oda džal kije oki banda. Vaš jekh podčhivkeriben les hin šel lače.

Te leske o kašt perela, šaj mek duvar džal te podčhivkerel. Te o bavipnaskero pregejľa trival vaš o probališagi kadebor dĭndardĭpen, sar hine deš dĭndarde paci (savenca bavinen) bare, paľis čhivkerel.

Te leske na gejľa avri, perel avri a ola lače (bodi), so ov chudľa vaš

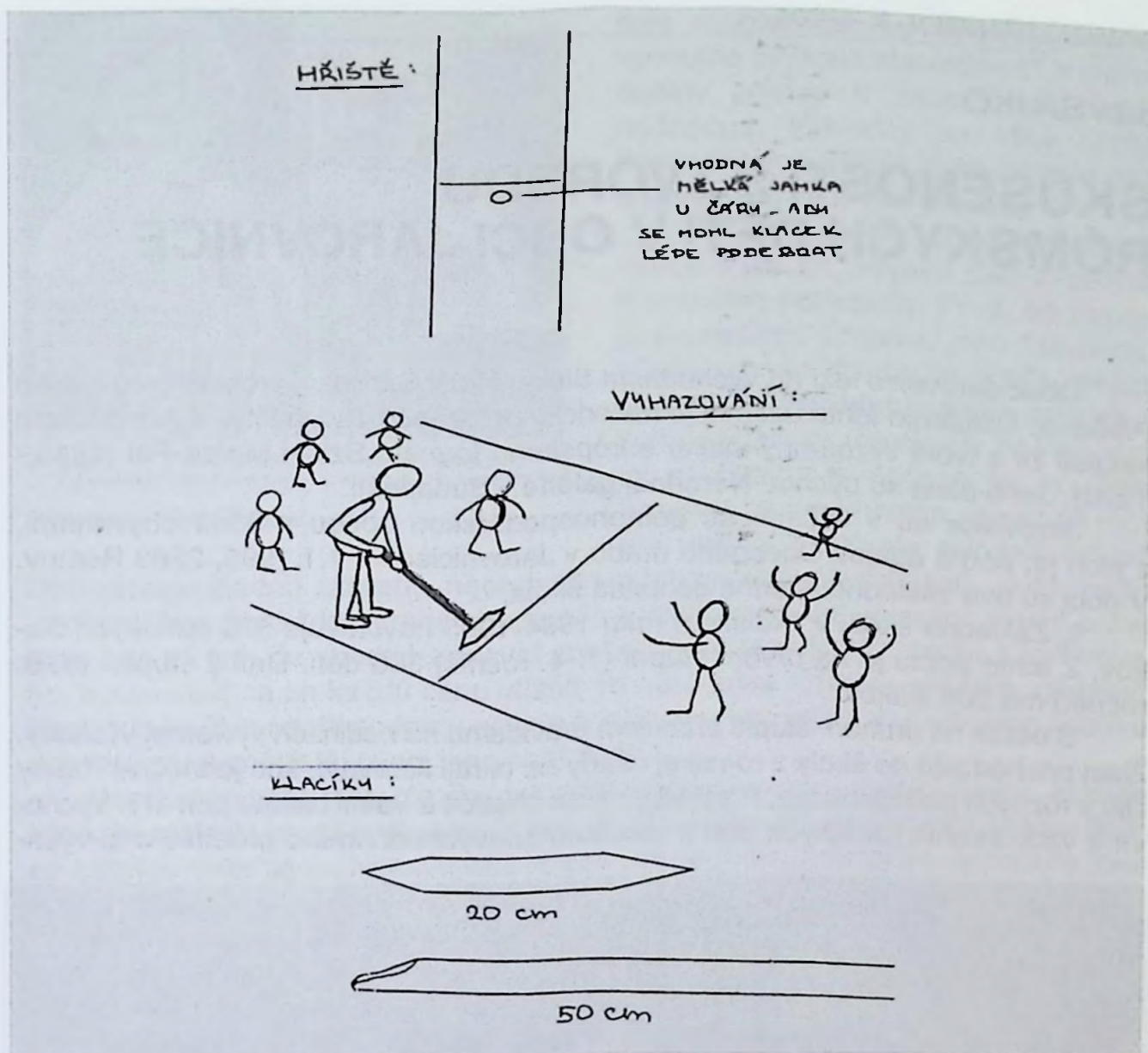
šlápnout, aby nedopadl moc daleko. Pokud je klacek chycen do pravé ruky, získává družstvo 500 bodů, pokud do levé, 1000 bodů, do obou rukou - 100 bodů. Přišlápnutý nebo jinak zbrzděný klacek představuje 0 bodů.

Hráč z mužstva B, který klacek chytil nebo je mu nejbliž, ho ze stejného místa hází a snaží se strefit do dlouhého klacku položeného na čáře.

Strefí-li se hráč z družstva A, který vyhazoval, je vyřazen. Hráč je rovněž vyřazen, získalo-li družstvo B chytáním 1000 bodů. Například: Hráč z družstva A vyhazoval, hráč z družstva B chytil do pravé ruky, a tudíž získal 500 bodů. Hráč z družstva A hází ještě jednou a z družstva B znovu někdo chytí do pravé ruky. Družstvo B tedy získalo celkem 100 bodů, a proto hráč z družstva A jde ze hry.

Není-li hráč z družstva A vyřazen - pinká: Krátký klacek položí na zem, dlouhým do něj bouchne, aby vyskočil, a pinká do něho co možná nejdéle, aby mu nespádl na zem. Směřuje přitom k druhému družstvu. Za jedno pinknutí má 100 bodů. Když mu klacek spadne, může pak ještě dvakrát opakovat pinkání. Pokud ušel na tyto tři pokusy vzdálenost rovnající se 10 délkám dlouhého klacku, vyhazuje znovu jako na začátku krátký klacek dlouhým. Pokud neušel tu vzdálenost, vypadá ze hry a napíkané body se družstvu nepočítají. Hraje jiný hráč z jeho družstva. Byl-li to už poslední hráč v družstvu a nemá-li družstvo 1000 bodů = 1 velký bod, družstva si vymění strany a družstvo B vyhazuje od čáry směrem k družstvu A.

Pokud ale družstvo A stačilo nashromáždit 1000 bodů = 1 velký bod, dříve než všichni jeho členové vypadli ze hry, vracejí se všichni do hry zpět.

o podčhivkeriben, preperen tiž u bavi-
nel averdženo andal kodi banda. Te
imar ačhiľa korkorodženo a kola
banda nane ezeros lače, o bandi
prečhiven peske o seri.

E banda B čhivkerel ola čaratar
kije banda A.

Te e banda A sthovkerďa eze-
ros lače u mek na pele avri savo-
redžene, šaj pes averdžene visaren
pale andro bavišagos.

Bavišagos likerel jekh ora, sava
banda hine nekbuter lače - khelel avri.

do romštiny přeložil B. Žiga

Hraje se většinou hodinu. Vyhrává
družstvo, které má po uplynutí této ho-
diny více bodů.

Ján SAJKO

SKÚSENOSTI S TVORBOU RÓMSKÝCH DETÍ V OBCI JAROVNICE

Obec Jarovnice leží na východnom Slovensku v Šarišskej vrchovine neďaleko Prešova. Osídlenie tohto územia je historicky doložené už v neolite. V jarovnickom kaštieli žil a tvoril významný maliar európskeho formátu Szinei Merse-Pál (1845 - 1920). Jeho diela sú pýchou Národnej galérie v Budapešti.

Jarovnice sú v súčasnosti poľnohospodárskou obcou s 3355 obyvateľmi, z nich je, podľa údajov Obecného úradu v Jarovniciach z 1.1.1995, 2283 Rómov. V obci sú dve základné a jedna osobitná škola.

I. Základnú školu v školskom roku 1994-1995 navštevuje 570 rómskych žiakov. Z tohto počtu je na prvom stupni (1.-4. ročník) 366 detí. Druhý stupeň (5.-9. ročník) má 204 žiakov.

S deťmi na druhom stupni pracujem pravidelne na hodinách výtvarnej výchovy. Žiaci prichádzajú do školy z rómskej osady na okraji Jarovnic, kde jednotlivé rodiny žijú v rôznych podmienkach. Prevládajú však chatrče a veľmi biedne pomery. Výchova a vzdelávanie rómskych detí z takéhoto znevýhodneného prostredia si vyža-

Jarovnice
Foto: Edita Žlnayová

96 白黒画 ビリー・バルトロメイ 12歳(男) スロバキア
The Musicians Billy Bartolomej Age 12(M) The Slovak Republic

Bartolomej Bilý, 12 rokov

Deti nemajú žiadne zábrany, neobmedzuje ich vzťah k skutočnosti. Je to malba „srdcom“ bez pretvácky. Vrodenú hravosť a uvoľnenosť detí je nutné využiť práve tam, kde sú iné. Je vhodné budovať na typickom rómskom kolorite a kultivovať ho, a nesnažiť sa za každú cenu vtlačiť im nerómske videnie - videnie „gádžov“. Keď rómsky žiak pocíti podporu učiteľa a jeho záujem, určite to zvýši jeho sebavedomie a ovplyvní ďalší vývoj jeho osobnosti.

Na druhej strane majú rómske deti chudobnejšiu kresbu - grafický prejav. Ja badať, že začínajú kresliť oveľa neskôr ako deti slovenské. Pri zobrazovaní ľudskej figúry sú zreteľné deformácie. Nemajú veľa trpezlivosti na prácu s detailom. Aj napriek tomu je však možné v kresbách detí nájsť iný, netradičný pohľad na skutočnosť. Je samozrejmé, že na úroveň práce má vplyv i rozumová a jazyková úroveň jednotlivcov. Je potrebné so žiakmi komunikovať, hovoriť jednoducho a zreteľne o problematike zobrazovaných tém. Deti je potrebné povzbudzovať a viesť k trpezlivosti.

Ako námety sa mi najviac osvedčili témy zo života detí - rodina, muzikanti, život v rómskej osade a pod. Žiaci radi zobrazujú to, čo dôverne poznajú, k čomu majú bytostne blízko. Pokiaľ sa zobrazuje abstraktnejšia téma alebo téma vzdialenejšia od ich každodenného života, je nutné deťom dodať čo najviac informácií a obrazového materiálu (napr. vesmír, kozmonauti...). Potom však deti prekvapia svojím vlastným zobrazením témy a farebnosťou prejavu, ktorý je netradičný a veľmi svojský).

Taktiež výber techniky prevedenia práce je dôležitý. Mal by vychádzať z poznania rómskeho naturelu. V kresbe mám dobré skúsenosti s technikami mokrej kresby (tuš, atrament, pečiatková farba). Impulzivnosti rómskych žiakov dobre vyhovuje práca s drevkom, lavírovaná kresba (kresba tušom alebo atramentom rozmývaná vodou). Pokiaľ ide o techniky kresby suchými materiálmi, mám dobré skúsenosti s uhlíkom

duje osobitný prístup učiteľov. Je nevyhnutná zvýšená starostlivosť a individuálny prístup k žiakom zo strany pedagóga. Výsledky sa však určite dostavia, ak si učiteľ získa dôveru detí a systematicky s nimi pracuje.

Výtvarný prejav rómskych detí sa výrazne líši od prejavu detí z bežnej slovenskej populácie. Prvé, čo upúta, je expresivita prejavu, jeho farebnosť a svojbytnosť. Farba je podľa mojich skúseností nejobľúbenejším prostriedkom vyjadrenia rómskych žiakov. Veľmi zaujímavý je spôsob jej použitia. V malbe sa neskrývane prejavuje rómska voľnosť, sloboda a impulzivnosť.

Roman Pešta, 14 rokov

I. ZŠ, 082 63 Jarovnice 192, Slovensko
Spoločná maľba detí (2. stupeň ZŠ)
Foto: Ján Sajko

so záujmom pracovať s rómskymi deťmi. Ak sa tieto podmienky splnia, rómski žiaci sú schopní presadiť sa aj v medzinárodnej konkurencii na výstavách na celom svete.

Od čias pôsobenia Mgr. Jána Sajka na základnej škole v Jarovniciach, kde sa nachádza pravdepodobne najväčšia rómska osada na Slovensku, sa jeho zásluhou dostali výtvarné práce rómskych detí na rôzne medzinárodné výstavy, kde získali množstvo vysokých ocenení, ako napríklad:

- **zlatá medaila** - Bartolomej Bilý na výstave v Japonsku (The 7th Kanagawa Biennial World Children's Art Exhibition, 1993), kde bolo prihlásených 52 912 výtvarných prác detí z celého sveta

- **strieborná medaila** - Dezider Bilý a bronzová medaila - Iveta Bilá na výstave v Japonsku (The 23rd International Children's Art Exhibition Tokyo, 1993), ktorej sa účastnilo 316 907 výtvarných prác zo 67 krajín sveta

- **1 zlatá medaila** - Miroslav Ferko,

2 strieborné medaily - Jana Bilá a Martin Kaleja,

4 bronzové medaily - Ema Janufová, Radoslav Kaleja, Michal Popuša, Mária Kalejová, opäť na výstave v Japonsku (The 24th International Children's Art Exhibition Tokyo, 1994)

- **medaila „Lidická ruže“** na medzinárodnej detskej výtvarnej súťaži „LIDICE 1993“

- **certifikát** v kategórii 11 - 12 rokov - Jaroslav Popuša v Indii na medzinárodnej súťaži Shankar's International Children's Competition, New Delhi, 1993)

- **strieborná medaila** - Júlia Giňová o rok neskôr na tej istej súťaži v New Delhi.

a rudkou. V maľbe suchými materiálmi možno dosiahnuť dobré výsledky použitím voskových pastelov. Oveľa viac však deťom vyhovuje maľba mokrými materiálmi, ako akvarel, kvaš, tempera. Osvedčili sa mi aj techniky koláže, prípadne kombinácia techník s kolážou (domaľovaná papierová koláž, dotvorenie tlače z textilnej koláže a pod.).

Využívanie spomínaných techník na hodinách a dosiahnutie uspokojivých výsledkov podmieňujú však dva faktory: dostatok výtvarného materiálu a pedagóg

Radko Červeňák, 14 rokov

Okrem toho pôsobí pán Mgr. Sajko na tejto škole aj ako výchovný poradca a učiteľ etickej výchovy. Pre 5. ročník vypracoval program tohto predmetu založený na starých rómskych prísloviach a porekadiach. Vidí v tom vhodný prostriedok, ako vplývať na svojich žiakov prostredníctvom ich vlastnej kultúry a upevňovať tie

etické hodnoty, ktoré v rómskych tradíciách vždy existovali a ktoré sú zároveň v súlade s etickými hodnotami, ku ktorým majú byť žiaci vychovávaní. Vychádza z potreby zachovať ich rómskosť (ROMIPEN), hrdosť na to, že sú Rómovia. V podstate sa jedná o výchovu k dodržiavaniu určitých etických noriem slušného správania. Pri hodinách etickej výchovy využíva rôzne formy výuky, ako napríklad hru, besedu, dramatizáciu a pod.

PROGRAM ETICKEJ VÝCHOVY PRE 5. ROČNÍK ZÁKLADNEJ ŠKOLY

1. hodina: **Etická výchova** (pojmem etiky, činnosť na hodinách v priebehu školského roku)
2. hodina: **Pozdrav**
Te som rikono, phand man pro šelo, te som manuš, de man paťiv.
Ak som pes, uviaz ma na povraz, ak som človek, daj mi úctu.
3. hodina: **Predstavovanie, oslovovanie**
Sikhav gadžeske, hoj sal manuš, jov tuke sikhavela, hoj the jov hin manuš.
Ukáž gádzovi, že si človek, a on ti ukáže, že je tiež človek.
Sako manuš hin aver, aľe manuša sam savore.
Každý človek je iný, ale všetci sme ľudia.
4. hodina: **Slušnosť v rodine, na ulici**
De le phuren paťiv, bo the tu jekhvar aveha phuro.
Buď úctivý k starým ľuďom, lebo aj ty budeš raz starý.
E daj o dad amaro dživipen.
Rodičia sú náš život.
Lačhe jileha šadzik dodžaha.
S dobrým srdcom všade dôjdeš.
5. hodina: **Škola, trieda, kolektív**
Aver tut šaj del godi, aver tut šaj del drom, aľe manušes tutar mušines te kerel ča tu korkoro.
Iný ti môže poradiť, iný ti môže naznačiť cestu, ale človeka zo seba musíš urobiť iba ty sám.
Ma dara te phenel, te namištes kerdal: Dilino tutar asala, godaver sikhľola.
Neboj sa priznať, keď si niečo neurobil dobre: Hlupák sa ti vysmeje, múdry sa poučí.
Ko na paťal andre peste, sajekh chal choľi pre avreste.
Kto sám sebe neverí, stále sa hnevá na druhých.
Lačho lav sar maro.
Dobré slovo je ako chlieb.
Ma asa, te avres dukhal o jilo.
Nesmej sa, keď druhého bolí srdce.
6. hodina: **Stolovanie**
Ko kamel but te chal, ňigda n'avela čalo.
Kto chce veľa jesť, nikdy nebude sýty.
7. hodina: **Hygiena, odievanie**
8. hodina: **Kultúrne podujatia**
Hudobník prebúdza v človeku človeka.
9. hodina: **Mládež, sexuálna výchova**

Ma dikh pro šukariben, dikh pro jilo.

Nehľad' na krásu, ale na srdce.

Nane ruža bijo kandre, nane kamiben bije dukh.

Niet ruže bez trňov, niet lásky bez bolesti.

Oda nane daj, so le čhavores del pro svetos, afe e daj adi, so les bararel avri.

Matka nie je tá, čo privedie dieťa na svet, ale tá, čo ho vychová.

Ko kamel romňa, mi thovel peske piri.

Kto chce ženu, nech sa postará o vlastný hrniec.

10. hodina: **Reštaurácie, kaviarne**

11. hodina: **Fajčenie, drogy**

Savoro, so keres, lačo the nalačo, avel ke tute pale.

Všetko, čo robíš, dobré či zlé, sa ti vráti späť.

12. hodina: **Hry, tanec**

13. hodina: **Návštevy**

Ma džä, kaj tut na vičinen.

Nechod', kde ťa nevolajú.

14. hodina: **Dary**

15. hodina: **Obchody**

Romanes tuke maro na cineha.

Po rómsky si chleba nekúpiš.

16. hodina: **Úrady**

17. hodina: **Pošta, telefonovanie**

18. hodina: **Listy, balíky**

Na jednotlivé témy sa na hodinách etickej výchovy diskutuje a žiaci sú vyzvaní, aby opísali svoju vlastnú skúsenosť s prebranou témou. Vznikajú tak krátke literárne práce, z ktorých je badateľné, ako deti vnímajú prostredie, v ktorom žijú, vyjadrujú sa k tomu, ako by chceli alebo nechceli žiť a čím by chceli byť. Pán učiteľ Sajko k tomu vraví: „Aj v týchto literárnych prácach rómskych žiakov je zjavná čistota prejavu, vyjadrovanie bez pretvácky a úprimnosť, ktoré nachádzam v ich výtvarných prácach.“

Na ukážku uvádzame štyri texty, ktoré zámeme ponechávame bez akýchkoľvek štylistických zásahov.

NEŠŤASTIE

Cigán si kúpil nový traktor. Potom všade chodil s traktorom. Vozil aj obilie na družstvo, ale orať pole aj u nás pri osade. Jedného dňa išiel jednému Cigánovi orať pole, lebo ten mu za to zaplatil. Keď išiel domov, išiel tak rýchlo, že prešiel jedno dievčiatko. On by si vždy mal zapamätať, ako sa chodí s traktorom. Preto išiel do väzenia. Potom bol pohreb. Keď prešlo dvanásť rokov, tak sa vrátil z väzenia. Auto do rúk už nikdy nebral a svoje deti veľmi miloval.

Na tretí deň odišiel do Čiech a viac sa na Slovensko nevrátil.

A život ide ďalej.

Dezider Bilý, 6.A.

AKO ŽIJE ELIZABETA

V Jarovniciach žije jedna žena, ktorá sa volá Elizabeta. Elizabeta má matku chorú a špinavú. Detí má šesť. Sú špinavé, potrhané a hladujú celý svoj život. Keby Elizabet bola rozumná, peniaze dostáva, dala by si do poriadku dom, deti. Aby sa mala trochu lepšie. Nehovorím, že naraz, ale trochu lepšie.

Keď ja som uvidela, ako žijú tie deti, až sa mi chcelo vracať. Celý deň iba chodia po dedine, kto im dá trochu chleba, mlieka alebo mäsa, a tak im prejde celý deň. Keď im dajú, tak sa najedia, a keď im nedajú, tak sa nenajedia. Ale by sa mohla aspoň trochu o nich starať. Ale nie je ona poriadná, je iba špinavá.

Ja, keď vyrastiem, ja by som nechcela tak žiť ako Elizabet. Elizabet nie je papuľatá, ona je smutná. Ale keď vyrastiem, ja by som tak nežila. Elizabete muž zomrel. Keď žil jej muž, bolo lepšie, lebo gazdovia ho poznali. Aspoň mu dali šaty staré, jedlo, aspoň niečo doniesol. Ale už ona žije nedobre. Ja, keď vyrastiem, keď budem mať osemnásť rokov, veru že nebudem tak žiť ako Elizabeta. Ja sa budem lepšie starať o deti i o domácnosť.

Renáta Bilá, 6.B

O RYBÁROVI

Raz som išiel na prechádzku popri potoku. Videl som, ako chytajú ryby. Hneď ma napadlo, aby som to skúsil aj ja. Obul som si veľké čižmy a išiel som k jednému rybárovi. Opýtal som sa, či aj ja by som mohol chytať ryby. Povedal mi: „Janko, môžeš.“ Ja som od radosti vyskočil. Do vody mi dal sito, aby som ho držal. Ja som ho držal. Prešla polhodina, dve hodiny a išli sme domov. Dali mi osem rýb, veľkých ako moja ruka. Išiel som domov a ukázal mamičke. Ona ma chválila, že som šikovný, ale ja som mamičke povedal: „Ja som nechytal ryby.“ Ona sa opýtala: „A kto chytal?“ Povedal som: „Chalan ma vzal so sebou.“ Aj tak ma mamička chválila a ja som bol šťastný.

Ľudovít Kaleja, 6.B

O NAŠEJ DEDINE

Bola raz jedna žena a tá sa volala Točka. Druhá sa volala Mária. Išli spolu do obchodu a začali sa hádať. Mária povedala: „Chas la dakeri mindž!“ Točka povedala: „Chas le dadeskero kar!“ Prešiel jeden deň a hádali sa. Potom Točka povedala: „Nehádajme sa!“

Raz Mária a Točka išli na poštu a pýtali si športku. Dali na ňu čísla, aby vyhrali veľa peňazí. Jak pustili televízor, tak sledovali čísla. Videli, že tieto čísla sú na športke. Veselo vyskočili od radosti a hneď išli na poštu. Dali im veľa peňazí. Zobrali peniaze a opäť sa hádali. Mária povedala: „Ja chcem všetko!“ A Točka: „Aby ce porandalo! Ty chceš moje peniaze?“ Ale prišli synovia Točkini a Márie a povedali: „Nehádajte sa!“

Deti zobrali peniaze a išli kupovať do domu linku, gumu, dvere, okná a posteľ. Išli sebe kúpiť šaty a boli veselí od radosti, že majú kde spať.

Boli veselí, zazvonil zvonec a rozprávky je koniec.

Milan Giňa, 6.B

Deti, ktoré prichádzajú do školy z prostredia izolovaných rómskych osád, akou sú práve Jarovnice, sa tu ocitajú v úplne inom kultúrnom a jazykovom prostredí. Je preto nemysliteľné, aby bez problémov zvládali všetky požiadavky, ktoré sú-

• TÉMA - RODINA, BÝVANIE

POJMY: RODINA - FAMILIJA

OTEC - DAD

MAMA - DAJ

SYN - ČHAVO

DCÉRA - ČHAJ

DEDKO - PAPUS

BABKA - BABA

VNUK - ČHASKERO ČHAVO

VNUČKA - ČHASKERI ČHAJ

RODIČIA - DAJ O DAD

DETI - ČHAVE

BRAT - PHRAL

SESTRA - PHEN

BRATRANEC - STRIČNO PHRAL

SESTERNICA - STRIČNO PHEN

• VIESŤ DIALÓG - AKO BÝVAME

Pracovný list č. 10

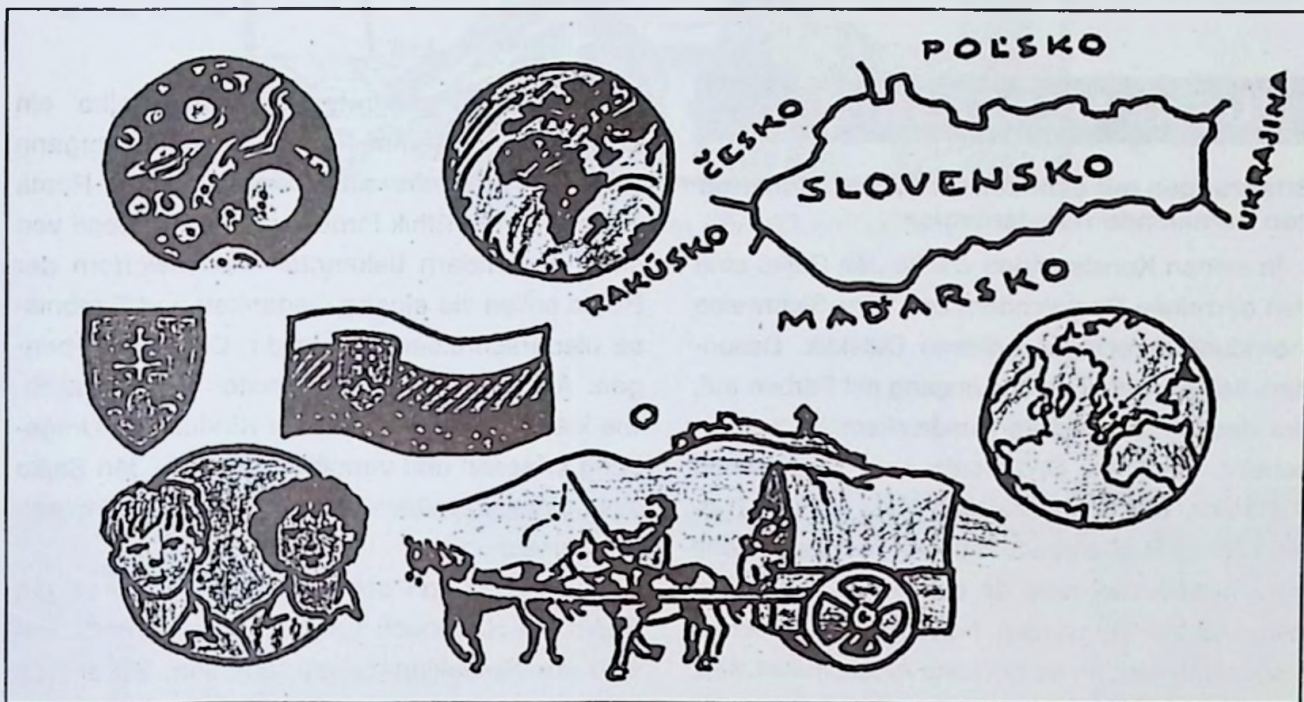
časná škola na žiakov kladie. Táto škola totiž ráta iba so žiakmi, ktorých materinský jazyk sa nelíši od vyučovacieho a ktorí vyrástli v prostredí, kde príprava na školu patrí k vžitým rodinným tradíciám.

Učitelia sa v takýchto školách ocitajú v situácii, ktorú si počas svojej prípravy na učiteľské povolanie nevedeli predstaviť, a je iba na nich, ako ju budú vedieť zvládnuť. Klasické vyučovacie metódy a štandardné pomôcky sa totiž obyčajne míňajú účinkom.

Do podobnej situácie sa teda dostal pred časom i pán učiteľ Sajko. Prvé, čo konštatoval, bolo, že najťažšie sa získava slovná zásoba v slovenskom jazyku. Je zrejmé, že v mnohých prípadoch vznikajú ťažkosti práve narušením správneho vzťahu medzi slovom a obrazom v prvých dňoch pobytu v škole. A preto si pre vlastnú potrebu i pre potrebu svojich kolegov vypracoval špeciálnu učebnú pomôcku. Je založená práve na spojení slova a obrazu. Jedná sa v podstate o súbor listov, na ktorých sa nachádza zobrazenie všetkého, čo je pre rómske dieťa nové a nepochopiteľné. Počet pracovných listov a ich námety sa môžu meniť a dopĺňovať. Vychádza z predpokladu, že existujú rozdiely medzi jednotlivými regiónmi a okres-

mi, ako i rozdiely medzi rómskym obyvateľstvom žijúcim v meste a na vidieku. Súbor pracovných listov má slúžiť iba ako akýsi podklad pre prácu učiteľa. Mal by mu pomôcť pripraviť deti na ďalšiu prácu so šlabikárom.

Pretože pri prvom kontakte dieťaťa so školou dominuje jazykový problém, mal by mať učiteľ k dispozícii aj potrebnú slovnú zásobu v rómskom jazyku. Preto pracovné listy pamätajú i na túto skutočnosť a uvádzajú k jednotlivým obrázkom i príslušné rómske slová. Na pracovných listoch sú vyobrazené i témy, ktoré v súčasných učebniciach nie sú zatiaľ spracované, ako napríklad história Rómov, rómska pieseň, sexuálna výchova a podobne. Ako príklad uvádzame list č. 10 „Rodina, bývanie“ a list č. 12 „Naša vlasť“.

• TEMA - NAŠA VLASŤ

POJMY: SLOVÁCI, RÓMOVIA - CIGÁNI, SVET, ZEM, VESMÍR

- POSTUP PRI VYSVETĽOVANÍ OD KONKRETNÉHO K ABSTRAKCII.

NAPRIKLAD: KAŽDÝ MÁ SVOJ RODNÝ DOMOV, SVOJU KRAJINU, KDE SA NARODIL A BÝVA S RODIČMI A SÚRODENCAMI. NAŠA KRAJINA - SLOVENSKO. NA SLOVENSKU ŽIJÚ NIETEN SLOVÁCI, MAĎARI, ČESI, POLIACI, NEMCI, RUSÍNI, UKRAJINCI, ALE AJ RÓMOVIA. / MAPA - SUSEDNÉ ŠTÁTY /

- SLOVENSKÉ SYMBOLY / ZNAK, ZÁSTAVA /
- ODKIAĽ PRIŠLI RÓMOVIA? KEDY?

CIGÁN = RÓM • NÁZOV CIGÁNI - PRI PUTOVANÍ Z INDIE NA ZÁPAD V GRÉCKU DOSTALI POMEŇOVANIE ATINGANOI. TOTO ZĽUDOVELO - ATSIGANOS / ROZŠÍRENIE PO CELEJ EURÓPE /

! PRVÁ ZMIENKA O CIGÁNOCH V EURÓPE ZÁZNAM V KLÁŠTORE NA HORE ATHOS Z ROKU 1100.

- PRÁCA S OBRAZOM - INDIA - SLOVENSKO / MAPA - GLÓBUS /
- POJEM ZEM / ZEMEGULA /, RÔZNÉ TYPY OBYVATEĽOV ZEME
- ZEM - PLANÉTA - VESMÍR

• HRDOSŤ RÓMOV, REMESLÁ - ZRUČNOSŤ, HUDBA - HISTÓRIA?

! NIETEN VYUŽÍVAŤ PRÍSPEVKY / POMOC / OD ŠTÁTU, ALE DOKÁZAŤ, ŽE AJ RÓMOVIA NIEČO VEDIA.

Pracovný list č. 12

Niekoľkoročné skúsenosti viedli pána učiteľa Sajka aj k formulácii šiestich zásad, ktorými by sa mali učitelia v takomto prostredí riadiť:

- 1) Využívať pri výuke čo najviac aktivít, kde sa spája zrakový kontakt a verbálny prejav (slovo-obraz).
- 2) Prispôbiť sa úrovni dieťaťa a postupne nároky naň zvyšovať.
- 3) Komunikovať, komunikovať, komunikovať.
- 4) Dávať jednoduché a zrozumiteľné príkazy.
- 5) Pracovať s čo najmenším možným počtom žiakov.
- 6) Častejšie používať pochvalu a povzbudenie.

ZUSAMMENFASSUNG

Erfahrungen mit dem künstlerischen Schaffen von Romakindern in Jarovnice

In seinen Kunststunden wählte Ján Sajko eine den einzelnen Romakindern und ihrer Sichtweise individuell zurechtgeschnittene Didaktik. Besonders fiel ihm dabei deren Umgang mit Farben auf, der das wirkungsvollste Ausdrucksmittel zu sein scheint, ganz im Gegensatz zum graphischen Ausdruck, der unterentwickelt wirkt. Einige Themen (wie z.B. Weltraum) müssen vom Lehrer erst vorverarbeitet werden, da die Kinder noch nicht damit konfrontiert wurden. Naßtechniken sprechen insgesamt mehr an als trockene Arbeitsmaterialien. Unter diesen technischen und der psychologischen Voraussetzung, daß der Lehrer Interesse hat und zeigt, mit den Kindern zusammenzuarbeiten, können erstaunliche Leistungen erzielt werden. In Tokio erhielten so Kinder aus seiner Klasse je eine Gold-, Silber- und Bronzemedaille.

Als Erziehungsberater hat Ján Sajko ein Erziehungsprogramm für den fünften Jahrgang erarbeitet, das die aus der Kultur der Roma entspringende Ethik fördern soll. Ausgehend von den den Kindern bekannten Sprichwörtern der Roma sollen sie eigene Gedanken und Erlebnisse niederschreiben und in die Diskussion bringen. Aus den vier Beispieltexen wird deutlich, wie klar und unverfälscht die Kinder ihre Umgebung erfassen und vermitteln können. Ján Sajko sieht dabei dieselben Prinzipien wirken wie in seinen Kunststunden.

Ausgehend von seinen Erfahrungen hat Ján Sajko ein Handbuch für die Lehrer verfaßt, die sich vor Romakindern wiederfinden. Es enthält beispielhaft ergänzungsfähiges Bildmaterial zum Ausbau des slowakischen Wortschatzes sowie Lektionen über Geschichte und Kultur der Roma. Auch Regeln für den Umgang mit Romakindern fehlen nicht.

PW

...Nelze předsat univerzální všelék. Pedagog by měl být nesmírně tvůrčí a volit takové metody a pomůcky, které nejlépe vyhovují jeho žákům. Na druhé straně stát se nemůže zbavit zodpovědnosti a musí mít připravenou vyučovací a vzdělávací strategii, která je sice flexibilní a tolerantní k experimentům, bere v potaz specifika různých skupin ve společnosti, včetně etnických menšin, avšak je řízena jednotnou myšlenkou humanismu a multikulturalismu. Touto myšlenkou by měly být prostoupeny všechny učebnice, učební pomůcky, výzdoba škol a tříd.

Konference v Athénách

Milan FERKO: Môj učiteľ' (14 rokov)

I. ZŠ 082 63 Jarovnice 192, Slovensko
 „Čím budem?“ spoločná maľba detí
 Foto: Ján Sajko

Jana DIGOVÁ: PEKNÉ DIEVČA
Kombinovaná technika, 14 rokov

Matúš GIŇA: PORTRÉT
Maľba prstami, tempera, 11 rokov

Michal POPUŠA: RYTIER
Papierová koláž, 10 rokov

Matúš GÍŇA: PORTRÉT
Maľba prstami, tempera, 11 rokov

Michal POPUŠA: RYTIER
Papierová koláž, 10 rokov

Iveta BILA: DVOJICA
Kombinovaná technika, 14 rokov

Radoslav KALEJA: KOHÚT
Kombinovaná technika, 10 rokov

Radko ČERVEŇÁK: OBERAČKA
Kolorovaná kresba, 14 rokov

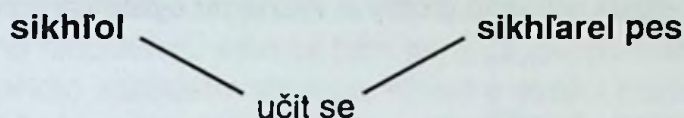
Ladislav BILÝ: JAZDEC
Kombinovaná technika, 14 rokov

Marta JANUVOVÁ: BOZK
Kombinovaná technika, 14 rokov

Milena HÜBSCHMANNOVÁ

POJEM „UČIT SE“ V ROMŠTINĚ

TVOŘENÍ A VÝZNAM SYNTETICKÝCH PASIV

Výraz *učím se* vyjádří východoslovenská romština slovesem **sikhľuvav**, v západoslovenském nářečí se pak užívá tvaru **siklovav**. Sloveso **te sikhľol/siklovel** patří do hojně zastoupené a vysoce produktivní třídy syntetických pasiv.¹⁾

Syntetická pasiva vznikla univerbalizací konstrukce adjektiva nebo participia (řidčeji substantiva) se slovesem **te ovel/avel** (stát se). Zatímco ve slovenské romštině varianta **te ovel** jako samostatné sloveso zanikla (varianta **te avel** vyjadřuje jak pojem *stát se*, *stávat se*, tak i pojem *přijít*, *přicházet*), maďarská romština mezi oběma variantami rozlišuje: **te ovel** = stát se, **te avel** = přijít.

Při univerbalizaci dochází zpravidla k fonetickým nebo i morfofonetickým změnám. Tak tomu bylo i v případě spojení tvořících syntetické pasivum. Ve východoslovenské a maďarské romštině dochází jednak k palatalizaci koncové souhlásky prvního (jmenného) komponentu, jednak se zde mění slovesný komponent **te ovel**. Pouze v západoslovenském nářečí zůstává zachován jako původní sloveso v celém paradigmatu. Pro názornost vyčasujeme sloveso **te sikhľol/siklovel/sikjol** v přítomném čase:

východosl. r.	západosl. r.	maďarská. r.	čeština
sikhľuvav	siklovav	sikjuvav	učím se
sikhľos	sikloves	sikjos	učíš se
sikhľol	siklovel	sikjol	učí se
sikhľuvas	siklovas	sikjuvas	učíme se
sikhľon	sikloven	sikjon	učíte se
sikhľon	sikloven	sikjon	učí se

Posuzujeme-li syntetická pasiva z hlediska morfologického, vidíme, že ve východoslovenské a maďarské romštině ztratil jejich slovesný komponent spolu se sa-

1) *Analytické pasivum je naproti tomu tvořeno určitými tvary slovesa te (j)el - být a participiem. Kategorie analytického pasiva ve východoslovenských regionálních variantách romštiny rovněž existuje, i když není častá. Hojně zastoupená je naopak v západoslovenské romštině. Např. Andre amaro gav hl terďl khangerl. - V naší vesnici stojí kostel. (B. Daniel, Romano džaniben 1/94.) Romové z východního Slovenska by totéž vyjádřili pasivem syntetickým: Andre amaro gav terďol khangerl.*

mostatným slovním statutom i pôvodní podobu a stal se sufixem **-uv-**, který se navíc zachoval pouze v 1. osobě singuláru a plurálu, zatímco v 2. a 3. osobě obou čísel se redukoval na **-o-**.

Nicméně význam slovesa **te ovel/avel** (stát se, stávat se) sémanticky zařazuje syntetická pasiva do jedné významové kategorie. Slovesa, která sem patří, bychom mohli obecně přeložit do češtiny jako *stávat se nějakým*. Jednotlivá slovesa se pak do češtiny obvykle překládají buď zvratným slovesem nebo analytickým pasivem.

Syntetická pasiva jsou díky svému sémantickému charakteru převážně intrazitivní, výjimečně však mohou být některá z nich tranzitivní, jako je tomu právě i v případě slovesa **te síkhfol/siklovel**.²⁾

Uvedeme několik příkladů tvorby a významu syntetických pasiv ve východoslovenské romštině:

1) Adjektivum + *ovel³⁾:

Tato skupina je nejhojněji zastoupena a je vysoce produktivní.

Příklady uvádíme v 1. os. sg.:

kalo (černý): ***kalo ovav** (stávám se černým) > **kaľuvav** (černám; opaluji se; modrám zimou)

šuko (suchý; hubený): ***šuko ovav** (stávám se suchým) > **šuťuvav** (usychám, schnu; hubnu)

bango (křivý, ohnutý): ***bango ovav** (stávám se křivým, ohnutým) > **band'uvav** (skláním se; hrbím se; kulhám)

2) Substantivum + *ovel:

Tato skupina je mnohem méně zastoupena.

Z významových důvodů příklady uvádíme ve 3. os. sg.:

rat f. (noc): **rat ovel** (stává se nocí) > **raťol** (stmívá se)

dīves m. (den): ***dīves ovel** (stává se dnem) > **dīvesaľol** (rozednívá se)

murš m. (muž, chlap): ***murš ovel** (stává se mužem) > **muršol** (mužní)

3) Participium existujících sloves + *ovel:

Tato skupina je rovněž hojně zastoupena a je produktivní.

Příklady uvádíme dle významu buď v 1. nebo 3. os. sg.:

te marel (bít), **mardo** (bit, zbitý): ***mardo ovav** (stávám se bitý) > **mard'uvav** (jsem bit)

te čhinel (seknout; říznout; tít; utrhnout...), **čhindo** (useknut; podřát; utržen...): ***čhindo ovel** (stává se useknutý; zaseknutý; utržený; zabořený...) > **čhind'ol** (trhá se; klesá; zapadá; uvízá...)

te demel/demavel (uhodit, praštit, bouchnout; bušit), **demado** (uhozen; praštěný):

***demado ovav** (stávám se uhozený) > **demad'uvav** (uhodím se, bouchám se)

te mukel (nechat; pustit), **muklo** (ponechán; opuštěn): ***muklo ovel** (stává se opuštěný, zanechaný...) > **mukľol** (zbývá; povoluje, uvolňuje se)

4) Participium hypotetických sloves + *ovel:

Sampson⁴⁾(1926) upozornil na to, že řada deverbativ charakterizovaných sufixem **-uv-** je odvozena od participia „primary lost verbs“ (ztracených základních sloves), jež v romštině pravděpodobně kdysi existovala, ale z nějakého důvodu se z ní vytratila.

Do této skupiny patří například slovesa **te biľol** (rozpouštět se, tát), **te pa-šľol** (ležet), **te terďol** (stát), **te tašľol** (dusit se, dávit se, topit se), **te labol** (hořet), **te bašol** (štěkat) atd. Patří sem i sloveso **te sikhľol**.

Palatalizované souhlásky *d', l'* jsou charakteristické participiální formanty. Hypotetické tvary základních sloves by tedy měly znít:

***te bi-(j)el, *te paš-el, *te ter-el, *te taš-el, *te lab-el, *te baš-el, *te sikh-el.** V některých romských dialektech se některá u nás zaniklá základní slovesa zachovala. Tak např. ve welšské romštině existuje sloveso **te bašel** (znít) a od něho odvozená slovesa **te bašol** (kokrhat) a **te bašavel** (hrát).

Srovnání s hindštinou naznačuje, že i v romštině mohlo kdysi existovat sloveso ***te sikh-el** obdobné hindskému *sikh-ná* (učit se) a že dnešní tvar **te sikhľol** je odvozen od participia tohoto zaniklého slovesa: **sikh-l-o ovel > sikhľol**.

Tvar **siklo** je běžný v západoslovenském dialektu ve významu *zvyklý* a i ve východoslovenských regionálních variantách se jej v tomto významu někde užívá vedle běžnějšího **sikhado** (*zvyklý, naučený*).

Než dospěji ke své možná trochu dänikenovské úvaze o sociolingvistických implikacích slovesa **te sikhľol** a jeho sémantického pole, je třeba, abych se zmínila o diathetických protějšcích syntetických pasiv. Jsou to slovesa tranzitivní s významem kauzativním nebo faktitivním, který lze obecně vyjádřit jako *způsobit, aby se něco stalo nebo učinit někoho/něco nějakým*. Pro kauzativa je charakteristický sufix **-av-** (většinou deverbativní), pro faktitiva sufix **-ar-** (většinou denominativní).

DIATHETICKÉ PROTĚJŠKY SYNTETICKÝCH PASIV A ZVRATNÝCH FAKTITIV A KAUZATIV

Ve většině romských dialektů existují, podobně jako v češtině, též zvratná slovesa. Původně byly jednotlivé tvary těchto sloves provázeny akuzativním, příp. dativním tvarem příslušného osobního zájmena, pouze ve 3. osobě sg. i pl. pak zájmena zvratného:

např. sloveso **te morel pes** (mýt se):

me man morav	myji se	amen amen moras	myjeme se
tu tut mores	myješ se	tumen tumen moren	myjete se
jov, joj pes morel	myje se	jon pen moren	myjí se

V poslední době se - zřejmě pod vlivem slovenštiny a češtiny - rozšiřuje platnost zvratného zájmena i na ostatní osoby. Někde se ještě rozlišuje mezi jednotným a množným číslem (tvar **pes** je vyhrazen singuláru a tvar **pen** plurálu), jinde se zobečnil tvar **pes** pro všechny osoby.

2) Další tranzitivní syntetická pasiva jsou např. **te labol** (hořet, spálit se): **labľom o vast** (popálil jsem si ruku); **te demaďol** (uhodit se): **demaďľom o plndro** (uhodil jsem se do nohy) atd.

3) * před výrazem naznačuje, že jde o hypotetický tvar.

4) Sampson, John: *The Dialect of the Gypsies of Wales, being the older form of British Romani, preserved in the speech of the clan of Abram Wood, Oxford 1926, 417 str.*

Zájmeno se může pojit i s kauzativy a faktitivy, neboť činnost jimi vyjadřovaná se může dotýkat i samotného jeho původce. Např. **te tasavel pes** (utopit se), **te nandarel pes** (koupat se), **te cindarel pes** (namočit se) atd. Uvedená česká zvrtná slovesa lze romsky ovšem vyjádřit i syntetickým pasivem:

utopit se - **te tašfol i te tasavel pes**
 koupat se - **te nandol i te nandarel pes**
 namočit se - **te cindol i te cindarel pes**

V romštině je však mezi oběma tvary významový rozdíl. Zatímco syntetická pasiva implikují *činnost spontánní, samovolnou, případně i nechtěnou*, zvrtná slovesa naopak vyjadřují *činnost chtěnou*, kterou původce děje působí něco záměrně sám sobě.

Např.:

sano (tenký, štíhlý): **saňol** (zeštíhlet, zhubnout) - **saňarel pes** (podniknout odtučňovací kúru)

khamlo (zpocený): **khamfol** (potit se v horku - neúmyslně) - **khamlarel pes** (vy-potit se při nemoci - záměrně)

terno (mladý): **terňol** (omládnout) - **terňarel pes** (podniknout omlazovací kúru)

ÚVAHA O VÝZNAMU SLOVESY SIKHĽOL

Po těchto gramatických a sémantických informacích se chci hlouběji zamyslet nad významem slov majících společný slovní základ (lexém) **sikh-**. S romštinou tento základ sdílí v příslušné fonetické podobě i většina ostatních indických jazyků. Etymologicky souvisí se sanskrtským **śikṣ-**⁵⁾. V hindštině znamená diathetická dvojice **sikhná - sikhána** *učit se - učit někoho*. Oproti významu české dvojice sloves *učit se - učit* má však poněkud specifitější význam. **Sikhná** postihuje pouze proces víceméně spontánního učení, učení se napodobováním nějaké dovednosti, výraz **sikhána** pak specifikuje výuku názorným ukazováním, jak kterou dovednost zvládnout. Je tedy možno říci **gáří čalána síkhtá hai** - učí se řídit auto, **kumhár ká kám síkhtá hai** - učí se hmčírskému řemeslu, **mérí larkí bólná síkhtí hai** - moje holčička se učí mluvit apod. Avšak „učí se mluvit hindsky“ (tj. ve škole, z knih) je nutno říci **hindí bólná parhtá hai**. Dvojice **parhná a parhána** znamená rovněž *učit se - učit*, ovšem ve významu *učit (se) víceméně záměrně, z knih; studovat*. Primární význam slovesa **parhná** je čist.

I romské **te sikhfol** mělo bez pochyby význam *učit se* ve smyslu hindského **sikhná**, tedy *učit se spontánně, napodobováním*. Potvrzuje to i morfosémantický protějšek **te sikhavel**, jehož primární význam je *ukazovat* a teprve druhotně znamená *učit*, vlastně *učit tím, že ukazuje*.

Mnohokrát se mi stalo, že mi romský mladík, kterého jsem se zeptala: „**Ko tut sikhada te bašavel pre gitara?**“ (Kdo tě naučil hrát na kytaru?), odpověděl: „**Niko, me korkoro sikhřifom.**“ (Nikdo, naučil jsem se to sám.) Byla to lež? Domýšlivost? Někdy dodal: „**Dikhavas, sar o phral thovel o angušta.**“ (Díval jsem se, jak bratr klade prsty.), čímž objasnil, že jeho předchozí odpověď nebyla lež ani domýšlivost, nýbrž prosté konstatování vyplývající ze sémanticko-kulturního nebo sémanticko-sociálního významu výrazu **te sikhfol**, který není plně ekvivalentní

českému *učit se* nerozlišujícím mezi učením spontánním, nápodobou a učením volným, z knih.

I participium **sikhlo**, které - jak jsem se už zmínila - znamená zejména v západoslovenské romštině *zvyklý*, naznačuje, že proces učení vyjádřený syntetickým pasivem **te sikhfol** (<***sikhlo ovel** - stávat se zvyklým) je vlastně postupné přivykání, učení zvykem.

Gramaticko-sémantické dimenze diathetických výrazů **te sikhfol** - **te sikhavel** - **te sikhfarel** a zároveň etymologické srovnání s indickými jazyky (konkrétně s hindštinou) naznačují, jak probíhal v tradiční romské komunitě proces učení a jaké aspekty v něm převažovaly. Bylo to víceméně učení spontánní, učení pozorováním a napodobováním, učení se konkrétním dovednostem, při jejichž osvojování byly racionálními funkcím oporou zejména smysly a pohybové ústrojí. Význam těchto dovedností byl utilitární, a proto zcela jasný.

Touto úvahou v žádném případě nechci tvrdit, že by Romové nebyli schopni učení ve smyslu hindského **parhná** - *učení četbou, studiem*, při němž je důležitá vůle a kázeň, a oč méně jsou v jeho procese zapojeny smysly a pohybové ústrojí, o to více se kladou požadavky na funkce racionální. Pouze etnokulturní specifikum romských dějin donedávna určovalo, že pro Romy bylo potřebnější i možnější *učit se* prvním způsobem (hindsky **sikhná**), zatímco studovat (**parhná**) bylo absolutní většině nedostupné.

V poslední době jsem si všimla jednoho zajímavého jevu: V rodinách, kde se ještě mluví romsky, se často namísto slovesa **te sikhfol** užívá **sikhavel pes** nebo **sikhfarel pes**. Je samozřejmě možné, že jde o kalk českého zvrtného slovesa *učit se*. Nemusí to však být důvod jediný. Např. paní Helena H., zatímco o svém ročním synovi řekla: „**Sikhľila te phirel mek leske na sas aňi deš čhon.**“ (Naučil se chodit ještě mu nebylo ani deset měsíců.), užila při hodnocení školních výsledků devítiletého syna výrazu **sikhfarel pes**: „**Sikhfarel pes sako dīves, ale matematika na sikhfol laches.**“ (Učí se každý den, ale matematice se neučí dobře = [matematika mu nejde].) Podobné rozlišení jsem zaznamenala i u dalších dvou nebo tří mluvčích. Pochopitelně je to málo na to, aby se dalo říci, že s novým způsobem školního učení (studia) začíná romština rozlišovat mezi **te sikhfol** (syntetickým pasivem s veškerou jeho sémantickou konotací) a **te sikhfarel pes/te sikhavel pes** (zvrtným faktitivem/kauzativem vyjadřujícím záměr). Z těchto faktů a úvah mohou vyplynout dva závěry: jeden lingvistický, druhý pedagogický.

Při jazykovém plánování (language management) by bylo možné i vhodné zavést na základě systémových obdob **te saňol** - **te saňarel pes**, **te khamfol** - **te khamfarel pes**, **te terňol** - **te terňarel pes** i dvojici syntetického pasiva - zvrtného faktitiva **te sikhfol** - **te sikhfarel pes** (učit se spontánně - učit se záměrně).

Pro pedagogy je pak důležité, aby si uvědomili význam slovesa **te sikhfol** ve všech jeho sémantických dimenzích a aby sociokulturní nebo psychosociální stereotyp procesu učení, který je s ním spojen, využili tvůrčím způsobem při školní výuce založené spíše na principech **te sikhfarel pes**.

- 5) Manfred Mayrhofer uvádí ve svém etymologickém slovníku staroindičtiny (*Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Heidelberg 1976) velmi zajímavé hypotézy o původním významu lexému **śikṣ-** a jeho etymologických spojích. Svým gramatickým tvarem je výraz **śikṣ-** desiderativum od slovesa **śaknóti** a znamená *přát si být schopný, způsobilý*. **Śaknóti** pak znamená *být schopen, mocen, způsobilý* a s ním související substantivum **śakti** síla, moc, vitální energie. Další verbatimní derivací vzniká sloveso **śikṣati**, které znamená *pomáhat, přát si pomoci, dodávat vitální energii*, a to je pak východiskem k tvaru **śikṣate** - *učit se*.

SUMMARY

**The concept "to learn" in romani
(the difference between synthetic passive and reflexive verbs)**

The expression **I learn/I am learning** is most often expressed in East-Slovak Romani by **sikhfuvav**. The verb **te sikhfol** belongs to a widely represented and highly productive verb class, the synthetic passive. Historically, it formed through the joining of an adjective, noun or participle with the now extinct **te ovel** (to become) and generally carries the meaning **to become (plus adjective)**. The synthetic passive is usually intransitive, but in a few cases, including **te sikhfol**, it is transitive.

Examples of the formation of the synthetic passive:

1) adjective + *ovel:

kalo (black): ***kalo ovav** (I become black) > **kaľuvav** (I become black, sun-tanned, blue from the cold)

2) noun + *ovel:

rat (night): ***rat ovel** (become night) > **raťol** (to get dark)

3) participle of existing verb + *ovel:

te marel (beat), **mardo** (beaten, knocked out): ***mardo ovav** (I become beaten) > **marďuvav** (I'm beaten)

4) participle of hypothetical verb + *ovel:

***te sikhel** (similar to hindi: sikh-na, to learn), ***sikhlo ovel** > **te sikhfol**

As can be seen, the synthetic passive is characterized by the suffix **-uv-** in the 1st per. conjugations (sing. and pl.). In the 2nd and 3rd persons this has been reduced to **-o-**.

There are two other classes of verbs, whose members can often be paired with their counterparts from the synthetic passive. They are the

causative (characterized by the suffix **-av-**) and the factitive (characterized by the suffix **-ar-**). These two classes generally express the idea of causality, in which someone causes something to happen. They are often reflexive.

While the synthetic passive implies spontaneous and sometimes even unintentional action, the reflexive causative and factitive express intentional action by the doer. E.g:

sano (thin, slender): **te saňol** (to become thinner) - **te saňarel pes** (to go on a diet or a slimming cure)

khamlo (sweaty): **te khamľol** (to sweat - unintentionally) - **te khamľarel pes** (to make oneself sweat, e.g. as treatment for an illness)

te tašťol (to drown accidentally) - **te tasavel pes** (to drown oneself)

te cindľol (to get wet accidentally) - **te cindľarel pes** (to wet oneself on purpose).

In the socio-historical context of the Roma, it is evident that most learning has been **te sikhfol** (synthetic passive - learning by watching, by doing) rather than **te sikhavel pes** (factitive - learning by formal study).

This distinction between paired verbs - one of which carries the sense of non-intentionality and the other, intentionality - is less frequent, or even rare, in other languages. Concerning the concept, **to learn**, this distinction is beginning to appear more often in Romani speech, as the Roma's children now go to school. The distinction should be emphasized in dealing with the Romani language. Moreover, while school education is, naturally, based on **te sikhľarel pes** (learning through formal study), it would be very useful for educators of Romani children to exploit their experiences of **te sikhfol** (learning by watching, by doing).

B. Bollag

VZPOMÍNKY ROMŮ NA SVÉ DĚTSTVÍ A VÝCHOVU V RODINĚ

Velice často je slyšet názor, že rodina má na romské dítě „špatný vliv“. Smozřejmě jsou rodiny, které mají na děti špatný vliv, a to nejen rodiny romské, ale i české, anglické, čínské a další. Špatný vliv je bezpochyby například chorobná ctižádost mnoha českých rodičů, kteří své dítě přetěžují a deptají, přinese-li špatnou známku.

Špatným vlivem romských rodin se míní něco jiného. Co? Něco, co je - jako každý předsudek - mlhavé, vzdálené skutečnosti, a přitom to jako mlha onu skutečnost halí, takže je obtížné ji vidět takovou, jaká je. Romskou rodinou očima Romů bychom se rádi zabývali v některém z dalších čísel, nicméně zde uvedeme tři úryvky z rozhovorů s pražskými Romy, kteří ve svých vzpomínkách na rodinu naznačují, jaký na ně asi měla vliv.

HELENA H.

Amaro dad calo dživipen paťivalones dživlas. Dešupandže beršendar avľa pal e Slovensko pro Čechi u dešupandže beršendar the ov the miri daj kernas buťi. Miro dad pes trapinlas sar graj. Imar hin andro duchodos, aľe furt kerel buťi. E buťi na mukela. The miri daj imar andro duchodos hiňi u tiš kerel buťi. Na kampil lake buťi te kerel, bo la hi love, hi la sostar te dživel, aľe joj našťi ľikerel avri andro kher. Oj phenel: „So me kerava khere?“ Te na džal andre buťi, nasvaľi hiňi.

Foto: Anna Winkler

Náš táta žil celý život poctivě. V patnácti letech přišel ze Slovenska do Čech a od patnácti let on i moje maminka pracovali. Můj otec dřel jako kůň. Je už v důchodu, ale pořád pracuje. Práce nenechá. I moje maminka. I ona je už v důchodu a také pracuje. Nemusela by pracovat, protože má peníze, má z čeho žít, ale nemůže vydržet do-

Amen samas pandž čhave, štar čhaja u jekh čhavo. O dad amenge nigda nič na odmukelas. Tosarla uštelas opre, u sar amen na ušthahas, balendar amen cirdelas andal o hados. Phenlas amenge o dad furt kada: „Ko sovel, oda na dživel.“ Mušinahas savore te uštel. Sar na uštířam, phenđa: „Na kamen te sikhľuvel? Mište, džana andre butí! Khere na bešena!“

Mušinahas te kerel butí savore. Ale kerahas, the mište amenge sas, mište dživahas.

Ňigda na bisterá pr'oda, sar sombatone abo kurke tosarla mek sovahas, ochto ori sas tosarla, eňa ori, imar všadik žužes andro kher sas. Imar andro soviben šunás, sar pachinel e zumin pal calo kher, so imar e daj tavlas. Ušthahas tosarla, všadzík žužes andro kher, sa skerdo, sa žužo, imar pre mašina taďolas o chaben, e daj žužori pal o skamind bešelas, pro skamind o chaben imar richtimen. Ušthahas, ča thovahas pes,

ma. Říká: „Co budu doma dělat?“ Když nejde do práce, je z toho nemocná.

Bylo nás pět dětí, čtyři holky a jeden kluk. Otec nám nikdy nic neodpustil. Ráno vstal, a když jsme my také nevstávali, tahal nás za vlasy z postele. Táta nám vždycky říkával: „Kdo spí, ten nežije.“ A tak jsme všichni museli vstávat. Jakmile jsme nevstali, řekl: „Nechcete se učit? Dobrá, tak tedy půjdete do práce! Doma dře pět nebudete!“

Pracovat jsme museli všichni. Ale pracovali jsme a bylo nám dobře, dobře jsme žili.

Nikdy nezapomenu, jak v sobotu nebo v neděli ráno, ještě když jsme spali, tak v osm hodin ráno, v devět hodin, bylo už v celém bytě čisto. Už v spánku jsem cítila, jak po celém bytě voní polévka, kterou už maminka navařila. Ráno jsme vstali, v celém bytě bylo čisto, všechno uklizené, všechno čisté, na plotně se už vařilo jídlo, maminka čisťounká seděla za stolem, jídlo už při-

Foto: Anna Winkler

urahas pes, bešahas pal o skamind,
sa chahas. Pr' ada ničda na bisterá.

VOJTA T.

Man nekbuter meržinel ada, sar
vareko phenel, hoj o Roma zaostale
hin. Čačo hin, hoj dzesave hine zao-
stale, aľe dikh tuke: amare dada,
amare daja, on akor džanenas, sar
amen samas cikne, sar te dživel. Dži-
vahas feder, sar akanake. Džanenas,
hoj mušinas te thovel o vasta, medig
džaha te chal, džanenas, hoj muši-
nas te jel žuže, džanenas, hoj muši-
nas te jel uchande, džanenas, hoj
andre škola mušinas te phirel. Savo-
ro, so kampelas, džanenas.

Pametinav, sar somas cikno
čhavoro, lelas man e daj o dad vas-
testar u džahas andro parkos paš
e Dukla. Odoj savore Roma pes
sdžanas, sa, so sle adaj andre Libňa
o Roma. Šukares urde opre, o murša
parne gada, mašli, motilki, upľne sar
cukros sle. Sdžanas pes andro par-
kos, vakernas, džanas pro lodki,
pheras kernas. Savore. Manuš dža-
nelas, hoj hin kurko, hoj hin sombat.

FRANTA S.

Miro dad man šoha na mard'a.
Aľe so perdal mande sas horšeder,
jov manca vakerelas. Darekana bi
avavas radši, kaj man te pekel, radši
ľikerd'omas duj pal o muj, sar kaj
mange te dovakerd'ahas o lava. Te
vareso keravas a avelas e daj abo
o dad, me mišľinavas, maj man ma-
rena, aľe jon manca vakerenas a va-
kerenas... A so mek horšeder sas, te
e daj chudňa třebas te rovel.

Sar mange třebas o dad muľa, ha,

chystané... Vstali jsme, jen jsme se
umyli, obľekli, sedli jsme si za stůl a jed-
li. Na to nikdy nezapomenu.

*Zaznamenala a přeložila
Lada Viková
(březen 1995)*

Mě nejvíc mrzí to, když někdo řek-
ne, že jsou Romové zaostalí. Je prav-
da, že někteří jsou zaostalí, ale podívej
se: naši rodiče, ti (už) tenkrát, když my
jsme byli malí, věděli, jak se má žít. Žili
jsme ľepe než teď. Věděli, že si musí-
me před jídlem mýt ruce, věděli, že mu-
síme být čistí, věděli, že musíme být
učesaní, věděli, že musíme chodit do
školy. Všechno, co je třeba, věděli.

Pamatuji si, jak když jsem byl malý
kluk, mě táta s mámou vzali za ruku a šli
jsme do parku k Dukle. Tam se scházeli
všichni Romové, všichni, kteří byli tady
v Libni. Hezky oblečení, muži v bílém,
kravaty, motýľky, úplně jak z cukru. Se-
šli se v parku, vyprávěli si, vozili se na
lodičkách, vtipkovali. Člověk (tehdy) vě-
děl, že je neděľe, že je sobota.

*Zaznamenala a přeložila
Lada Viková
(březen 1995)*

Můj táta mě nikdy neuhodil. Ale co
pro mne bylo horší, on mi domlouval.
Někdy bych byl radši, kdyby mě býval
praštil, než když mi domlouval. Když
jsem něco proved, a přišla máma nebo
táta, myslel jsem si, že mi nařezou, ale
oni se mnou jen mluvili a mluvili... A co
bylo ještě horší, to když máma třeba za-
čala plakat.

Když mi umřel táta, zůstaly jsme
tři děti. Máma dřela na jatkách, a když
jsem něco proved' ve škole, přišli za ní:

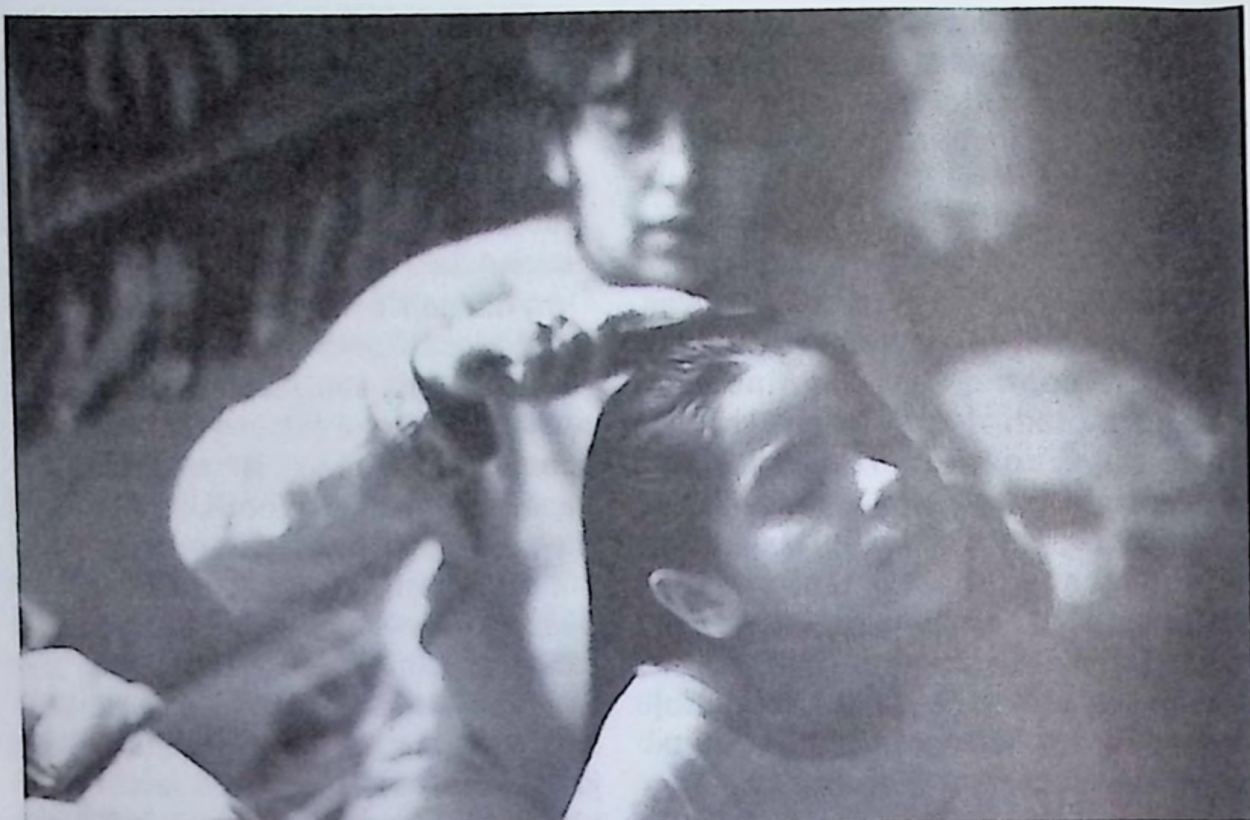

Foto: Anna Winkler

ačhifam trin čhavore. E daj pes trapi-
nelas andro šubrikos, a te keravas an-
dre škola dareso, avenas pal late:
„Maño, dikh o čhavo, o Feris, kerd'a ka-
da the koda.“ Avelas khere strapimen
a mange la pharo sas. Joj chudelas
manca te vakerel: „Dikh, me man trapi-
nav a tu? Dikh, soske me man trapi-
nav? Bo kamav, kaj tutar dareso te
avel. A tu mange kada keres mek phare-
der, sar so man hin!“ Koda perdal
mande sas hrozny. A paľis, me džavas
te sovel a e daj manca třebas duj džives
na vakerelas. Džanes s'oda perdal
mande sas? A šaj paľikerav mira dake
mire dadeske. Avka the me akana mire
čhaven ľikerav. Maribnaha ňigda ňič
na dokazineha. ňigda. Lačho lav te del,
a na paľicaha te marel! Oda na mol ňič.

„Máño, tvůj kluk, Ferko, provedl to nebo
ono.“ Přišla pak domů celá utrápená
a mně jí bylo líto. Začala mi domlouvat:
„Podívej, já se dřů a ty zatím...! A víš,
proč se tak dřů? Protože chci, aby z tebe
něco bylo! Už i tak to mám dost těžký,
a ty mi to ještě ztěžuješ!“ To pro mě bylo
hrozný! A potom jsem šel spát a matka
na mne třeba dva dny nepromluvila. Víš,
jak mi bylo? Ale můžu svým rodičům jen
děkovat. Teď takhle vychovávám své dě-
ti i já. Bitím nikdy nic nezmůžeš. Nikdy!
(Je třeba) dát dobré slovo, a ne bít holíl
To nemá žádný smysl.

Zaznamenala a přeložila
Hana Syslová
(březen 1995)

*Rodinná výchova je dnes často, bohužel, ovlivňována uniformní a agresivní, materialis-
tický orientovanou „kulturou“ provázející nezvladatelný „pokrok“. Škola by měla být etic-
kou protiváhou tomuto dehumanizujícímu vývoji.*

Konference v Athénách

Hanna M. MAIER

ANNÄHERUNG AN EINE KULTUR

Wenn Erziehung ein Dialog ist, zu dem beide Seiten ihren Beitrag leisten, das Kind mit seiner Neugier und seinen Fragen, seinen Erlebnissen, seinen Reaktionen und seinem Verstehen, der Lehrer mit seiner Hinwendung, seinem Wissen und seinem fordernden Vorwärtstreben, dann bedarf es zwischen Lehrer und Schüler der gegenseitigen Achtung als Partner. Nicht nur die Rolle des anderen muß verstanden und angenommen werden, sondern auch die Person des anderen. In einer pädagogischen Partnerschaft geht man gemeinsam auf Welterkundung.

Anläßlich der Tagung in Spišská Nová Ves (14. -17. Sept. 1994) fragten wir uns als Lehrende, wie wir Roma-Kinder unterrichten, welche Gegenstände wir ihnen vermitteln sollen, z. B. aus der Geschichte, aus ihrer Geschichte. - Vor dem Versuch einer Antwort wollen aber wir etwas von den Roma erfahren.

Uns interessiert, wie sie die Zeit begreifen, wie sie das Verhältnis des Menschen zu Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft deuten; ob sie die Zeit als Fluß strömen sehen, dessen Lauf sie markieren. - Wer unter einer bedrückenden Gegenwart leidet, empfindet sie als statisch; die Zeit „vergeht“ nicht. Wer aktiv tätig ist, dem geht der Tag schnell vorbei; die Zeit „zerrinnt“ ihm unter den Händen. Morgen kommt eine neue Aufgabe, ein neuer Genuß, eine neue Herausforderung; die Zukunft beginnt. Wer früh erwachsen sein muß, sieht das Verhältnis von Kindheit, Jugendzeit, Erwachsensein, Alter anders als einer, der seine Kindheit und Jugend ausschöpft. Die eigene Erfahrung prägt den Blick auf andere Lebensgeschichten, auch auf die Lebensgeschichten aus der Geschichte.

„Aber warum sprechen wir von der Vergangenheit und der Gegenwart? Die Realität ist ein unteilbares Ganzes.“ (Marc Bloch/Lucien Febvre, 1930)

Foto: Edita Žlnayová

Foto: Anna Winkler

Folgen wir dieser Geschichtsbetrachtung, kommt es vorrangig nicht auf die Feststellung von Einschnitten in Leben und Geschichte an, die Zeiten trennen, sondern auf die inneren, die überzeitlichen Zusammenhänge. Wie tief lassen sich bestimmte Linien in der Kultur der Roma von einem Ereignis, einem Gegenstand, einer Erscheinung aus in die Vergangenheit verfolgen? Warum hat eine Gemeinschaft eine Erzählung über die Zeit bewahrt? Welche Ereignisse sind so bedeutsam gewesen im Leben einzelner, im Leben aller, daß die Roma „vorher“ und „nachher“ sagen? Wie ist seit alters her das einzelne Leben gegliedert, das Jahr eingeteilt? Antworten könnten Anlaß für eigene Periodisierungen in der Kultur der Roma sein, für ein Aufbrechen von Epochengrenzen der allgemeinen Geschichte.

Eine Gemeinschaft zeigt sich in Gesten, ritualisierten Handlungen, Gewohnheiten, Verboten. Treue und Verrat, Ohnmacht und Kampfbereitschaft, Solidarität und Rivalität haben ihren Ausdruck gefunden. Gesten und Rituale gehören dem privaten oder öffentlichen Bereich an oder auch beiden, z. B. der Handschlag, die Umarmung, der Kuß. Sie sind zu festen Bildern und Zeichen geworden. Welche kennt die Kultur der Roma? Haben sie im Laufe der Zeit ihre Aussage geändert? Verstehen die Roma-Kinder die Rituale und Handlungen, von denen sie in einem Unterricht hören, der sie in einem fremden kulturellen Zusammenhang einführt? - Finden wir auch heraus, wo die Roma die feine Grenze ziehen zwischen dem öffentlichen und privaten Leben, welche Handlungen und Gesten sie eindeutig einer Sphäre zuweisen. Denn erst dann wird auf der Basis des Verstehens eine Vielfalt von Begegnungen zwischen Menschen verschiedener Kulturen möglich.

„Alles Gewordene hat Geschichte.“¹¹⁾ Es sollen alle Spuren aufgenommen werden, die in die Vergangenheit zurückführen, auch weil sie einen Anstoß geben zu neuen Fragen und Methoden, die die Geschichte insgesamt inspirieren. In Spišská Nová Ves sprachen Roma über Geschichte, wie sie sie erlebt und gehört hatten. Auch die Art des Re-

dens und Schreibens über Geschichte folgt Traditionen. Was wird betont, ausgeschmückt, weggelassen? Wer erzählt die Geschichten, die Geschichte, wer gibt sie weiter?

„Alles Gewordene hat Geschichte.“ Diese Erkenntnis fordert auch auf, das Bestehende in seinem jetzigen Zustand zu betrachten, zu analysieren, zu dokumentieren. Welche Impulse können dazu an die Roma gehen, wie sie ermutigt und unterstützt werden im Sinne einer sorgfältigen Wertschätzung des Eigenen?

Mentalitätsgeschichtliche Untersuchungen von Kleingruppen, die mit Phantasie und Sensibilität solche Fragen lösen, wirken schließlich auch auf die Erziehung und das Zusammenleben der Kulturen. Die Verästelungen der Geschichte machen den großen Baum schöner und üppiger. Das lernen die Roma-Kinder und ihre Lehrer gemeinsam.

Hanna M. MAIEROVÁ

JAK SE PŘIBLÍŽIT K JINÉ KULTUŘE

(Abstrakt)

Má-li být výchova brána nejen jako vsugerování názorů učitele svým žákům, nýbrž jako společné poznávání světa, pak by měla být pojímána jako dialog, k němuž přispívají obě strany: žák svými otázkami, zážitky, reakcemi a způsobem, jak věci chápe, učitel pak svými znalostmi, zkušenostmi a snahou o neustálý pokrok. Učitel si tedy musí být vědom nejen nezastupitelné úlohy svého žáka, ale i jeho osobnosti.

Dříve než se rozhodneme, jak vyučovat romské děti a co jim zprostředkovat - například z jejich dějin - je třeba, abychom se o Romech něco dozvěděli. Měli bychom se například zamyslet, jak chápou čas. Jaký je jejich vztah k minulosti, přítomnosti a budoucnosti? Chápou čas jako proud řeky, jež sledují?

Vždyť ten, kdo se cítí být utiskován přítomností, ji považuje za statickou. Čas pro něj neplyne. A naopak člověku aktivnímu den rychle kvapí kupředu, čas se mu rozplývá pod rukama: Zítřka přijde nový úkol, nový zážitek, změna. . . budoucnost začíná. A ten, kdo musel předčasně dospět, pohlíží na vztahy dětství, mládí, dospělosti a stáří zcela jinak než ten, kdo si svého dětství a mládí dosyta užil. Vlastní zkušenost determinuje pohled na cizí životní osudy.

„Proč mluvit o minulosti a současnosti? Realita je přece nedělitelný celek.“ (Marc Bloch - Lucien Febvre, 1930)

Foto: Hana Šebková

¹⁾ Alles Gewordene hat Geschichte. Die Schule der Annales in ihren Texten. Hrsg. von Middell/Sammler. Reclam, Leipzig 1994

Pojímáme-li dějiny takto, pak vůbec nezáleží na stanovení životních a dějinných milníků vymezujících jednotlivá období, nýbrž na vnitřních nadčasových souvislostech.

Aplikujeme-li to na Romy, musíme si položit několik otázek: Do jaké hloubky lze vysledovat různé linie romské kultury (nejrůznější příhody, příběhy či zjevení) v historii? Proč si některá společenství předávají určité dávné historky tak dlouhou dobu? Které z událostí jsou v životě jednotlivce i celého společenství tak důležité, aby se staly historickým mezníkem? Jak je rozčleněn život jednotlivce? A jak je rozčleněn třeba pouhý rok?

Odpovědi na tyto otázky se mohou stát východiskem pro periodizaci romské kultury i pro doplnění nových mezníků jednotlivých epoch do dějin lidstva.

Každé společenství se vyznačuje svými specifickými gesty, rituálním jednáním, zvyklostmi a zákazy. Věrnost i zrada, bezmoc i bojovnost, solidarita i rivalita, to vše zde našlo své vyjádření. Gesta a rituály, jako například dotek, objetí, polibek apod., se staly v jednotlivých kulturách různými jasnými, jednoznačnými symboly.

Jak je tomu v romské kultuře? Rozumějí romské děti gestům a rituálům, s nimiž se setkávají při vyučování, které se děje v pro ně cizích kulturních souvislostech?

Pokusme se proto najít ony jemné hranice, které u Romů platí mezi soukromým a veřejným životem! Rozlišujeme mezi gesty a jednáním, jež mají v jejich kultuře jednoznačnou platnost! Teprve potom možná dojde k mnohohvrstevným, kulturně nesmírně přínosným a zajímavým setkáním lidí různých kultur.

„Vše, co se stalo, má minulost.“ (Die Schule der Annales in ihren Texten. Hrsg. von Middel/Sammler, Reclam, Leipzig 1994)

Měli bychom brát v úvahu všechny stopy a všechny výpovědi, které nám mohou přiblížit minulost. Důležitost nemá jen výpověď samotná, nýbrž i její způsob a okolnosti, za kterých byla vyřčena. A proto jsou tak důležité veškeré výpovědi Romů o vlastní historii v co možná největší autenticitě. Co mluví zdůrazňuje? Co a proč „přikrašluje“? Co naopak vynechává? A kdo je ten, který vypráví, který historii předává dál?

„Vše, co se stalo, má minulost“ - tento poznatek je též výzvou k analyzování a dokumentování všeho, čeho jsme dnes svědky. Jaké impulsy mohou dodat Romům sebedůvěry a pomoci jim v jejich cestě ke skutečnému sebeocenení?

Výzkum mentality různých menšin nejen dále rozvětňuje strom historie lidstva, který se tak stává košatější, bujnější a krásnější, ale přispívá i k vzájemnému soužití kultur a k výchově chápané jako dialog, neboť na tomto poli se učí romské děti a jejich učitelé navzájem.

(abstrakt dle překladu J. Kamenického zpracovala HŠ)

Většinové národy se dopouštějí hrubé chyby tím, že ztotožňují stát s vlastním národem, že státní území považují výlučně za „své“, právo rozhodovat rovněž za „své“. A přitom málokterý stát na světě je monoetnický. Téměř všude žijí větší a menší etnicity. Stát tedy patří i etnickým menšinám a všude by se měla najít forma, aby menšiny mohly rovným dílem rozhodovat jak o svém osudu, tak o společném státu.

Konference v Athénách

Neromská majorita může mít dobré cíle a záměry s výchovou romských dětí, avšak nezná-li Romy, vyhazuje zbytečně peníze na projekty a programy, které nemohou fungovat.

Konference v Athénách

Matěj ŠARKÖZI

MIRI FAMILIJA II

SAR PHIRAVAS ANDRE ŠKOLA

(Džal dureder andal o numeros 1 - 2)

Sar mange has šov berš, kezdiňom te phirel andre sikhadī (škola). Phiravas odarig, kaj amen o Roma bešahas - pal e Štefñica. Avka oda than vičine-nas o gadže. Amaro romano pero has duj the jepaš kilometri dur le gavestar. Angl' oda, sar chudňom te phirel andre sikhadī, na somas ñigda šoha andro gav. Peršo dīves manca aviľa e daj. Vareso delas duma la gadžaha - oda has e sikhľardī (učitelka). Dikhavas pre late, dičholas avri prisno: uči, šuki, bare jakha, kalo gerekos. Daravas latar. E daj man mukľa andre sikhadī u phend'a, kaj vaš ma avela o phral. Ale o agor has sigo u angle sikhadī pre ma ñiko na užarlas. Ta denašavas khere korkoro. Bares daravas le džuklendar. Džukel has talam andre dojekh kher. Phend'om khere, kaj andre sikhadī buter na džava, b' oda dur, ole bare džukela bašon a me lendar darav. Asanas mandar! E daj palis phend'a kovlores: „Sal imar baro murš, mro čho! Na tromas te daral! Prisikhľoha.“ Tak so kamľom te kerel? Andre sikhadī musaj te phirel. Ale le džuklendar darav dži akana.

E sikhľardī has čačes zoraľi, ale čak pro rakle. Pre ma na. Me odoj bešavas a lake has jekh, či odoj som alebo na som. Te kerďom ukoli, lačhes, te na kerďom, tiž lačhes. Na bajinlas mandar. Phend'om kada le dadeske a o dad phend'a: „Pr' oda ma dikh, ča tuke o ukoli pisin.“ Ta keravas avka, sar o dad phend'a.

Ko hin andre ola berša sar me, džanel, hoj musaj amenge akor o gendīja (kñižki) te cinkereľ vaš amare love. Akor mek o gendīja andro sikhad'a hijaba na davkernas. Sar phird'om avri peršo třida, phučľom la sikhľard'atar, či mange šaj cinav gendīja andre dujto třida. Ta phend'a, mi avel o dad ľebo e daj, kaj lenca kamel duma te del. Avľa e daj, phend'a lake e sikhľardī, kaj som lačo čhavoro, kaj postupinav andre dujto třida. Sar me somas barikano!

Andre dujto třida amen sikhavlas terno sikhľardo - Kašuba Jozef. Dikhavas les rado. Phiravas rado andre sikhadī. Ale khere tiž musaj te kerel. Pasinavas le buzñijen (kozen), avka sar mire phureder phrala. Hijaba phenavas, hoj musaj ukoli te irinel, na has platno. Kampelas cikña varbatar buti te kerel, kaj te dživas. Na kamav man te ašarel, ale sikhľuvavas lačhes.

Andre štarto třida avľa nevo sikhľardo - Kozák Ladislav - ROM! Me somas igen rado, kaj amen sikhavel romano sikhľardo! Ale so pes ačhiľa, so na! Sar vareko andre třida vareso na džanelas, ta o sikhľardo man akhard'a avri: „O Šarközis amenge phenela, sar oda hin!“ Te džnavas, ta phenavas, ale varekana tiž na džnavas. Akor ladžavas. Imar somas hotovo choľatar! Džnavas, kaj o romano sikhľardo man na dikhel rado. Rom Romes! Ale na has čačo: Jov ča kamelas, kaj buter te sikhľuvav, kaj te sikhavav avrenge, hoj romano

čhavoro tiž džanel. Ta akor me sikhľuvavas. O sikhľardo man ke peste akhar-
da u diňa man gendĭja, kaj te genav, kaj buter te džanav. Ačhiľam kamarata.
Sar man na has love, delas man, kaj mange te cinav pisanki. Kada romano
sikhľardo man sikhavelas duj berš. Šaj phenav, kaj jov has nekfeder Rom,
saveha man zgejľom andre miro dživipen.

Andre šovto trĭda imar na phiravas Čaradcate, aľe andro bareder gav -
Tekovské Nemce. So leperav, űiko le romane čhavendar mek na phirlas andre
mešľanka. Me somas peršo. O sikhľarde pre ma poravenas o jakha, me pre
lende. Aľe postupinavas sako berš. Aňi jekhvar na prepejľom. űigda man na
has goreder znamka sar trin.

Diňom mange prihľaska pro čišňikos, aľe o rjadĭtelis mange na podpi-
sinda. Oda ehas andro 1964 berš, pal o 12to sjezdos KSČ, a kamenas te podhaz-
del phuvakero keraviben (zemědělská výroba). Avka man bičhade te sikhľol
andre phuvakeri sikhadĭ. Ochtodženen amen bičhade. Čačo te phenav, na
somas rado, aľe prisikhľĭľom tiž. Phirenas amenca th'o rakľora. Jekh pes
mange pačinlas. Phiravas laha maj duj berš.

Andro 1967 berš phirdom avri. Takoj koda berš mange avľa ko sluga-
dža Piskoste. Rodavas pre mapa, kaj koda foros ehin. Sikhavavas la dake le da-
deske, kebor oda dur! E daj rovelas, o dad has rado - mer le phralendar ile ko
slugadža ča le nekphurederes the man.

Ko slugadža pes mange na libinlas. Has mange phares pal e daj pal
o dad. Furt ča kamavas te džal pale khere. Aľe so pes ačhiľa, so na: Prindžar-
dom jekha romaňa čha - u ačhiľom laha te bešel Piskoste. O Piskos hin fo-
ros, kaj phurdel Rupuňi balvaj (Fráňa Šrámek).

Andro berš 1969 avľom khatar o slugadža. Akor zathode Svaz Cikánů-
Romů a man thode předseda revizní komise. Ča kada na ľikerďa but. Andro
marcos 1973 o Romano jekhetanĭben čalade o komunisti tele, rozmukle
a has le Romenge agor.

Mek kamav te phenel, kaj sar avľom khatar o slugadža, rodavas buťi.
Akor na has pharo buťi te chudel. O gadže pro okresis mandar phučenas, so
džanav te kerel. Phenom, kaj man hin sikhado ľil (výuční list) pal e phuva-
keri sikhadĭ a mek kaj džanav motoriha te phirel. Savore motorenca, ča auto-
busiha na. Dine avri o jakha: „Tu na sal Piskostar?“

„Na som, me som pal e Serviko.“

No sem! Akor Piskoste na has aňi jekh Rom avrisikhado. Trin berš kera-
vas Budějovicende perdal o kurko, ča parašcovin, sombat the kurko avavas
khere. Avle pal ma a phučle, čĭ bi mange na kamavas te kerel státní zkoušky
pro buldozeris the bagros, kaj zarodava buter love. Somas rado, ta gejľom
pro duj čhon STS Nové Strašecĭ paš o Kladnos. O skuški thodom lačhes.

Trin berš somas khere ča agor kurkeske. Akor man has imar duj čhaja -
e Renata the e Ivana. Kamavas khere te jel paš e romňi, paš o čhaja. Aľe so pes ač-
hiľa, so na: Andro junos 1973 chudňom pro jilo - o infarkt. O dochtoris man diňa
andro invalidno dochodkos. Me kamavas buťi te kerel, bo sar dživena duj čhaja the
e romňi pal o dochodkova love? Ta o raja kerde avka, hoj man dine ča částečný
dúchod, a me chudňom te kerel lokeder buťi. Šťiminavas o harmonĭki. Kaja buťi ke-
ravas dešuduj berš džĭ andro 1986. Rodavas trin ezera, e romňi kerelas buťi tiž, ta
le čhavengere lovenca has amen šov ezera. Akor kada has lačhe love.

O čhajora phirenas andre sikhadi. E phureder čhajori sikhfolas lačhes, e terneder imar avka na, afe e sikhadi dophirde lačhes so dujdžeňa. So duj gele te sikhľol andre Jitex. E Renata afe na kamelas te kerel andre tovarňa, ta geľľa Prahate u sikhľľa odoj avri prodavačkake andro Obchodno kher Máj. E terneder ačhľľa khere amenca. Kerlas butľ Piskoste. Andro berš 1991 ačhľľa Miss Roma ČSFR. Somas barikano aňi duma! Afe sa pes predžal. Amen o Roma phenas: Buter dľvesa sar klobasi!

Andro augustos 1986 pregeľľom andre aver butľ - Elektropřístroj Písek. Odoj keravas pandž berš. Pal e baršoňiko revolucija man andal e butľ premukle „z organizačňích důvodů“. Marde tele o keraviben (výroba), ta na has vaš amenge butľ. Masovar chudňom jilester - dujto infarkt. E romňi imar trin berš našťi arakhel butľ. Aňi o čhaja na keren. Ňikhaj len andre butľ na kamen te lel, hijaba kaj la Renata hin trin sikhade ľľa: andal e tovarňa, sar prodavačka the sar servirka. Hin amen kale cipi a perdal o kale cipi butľ nane. . . O Čechi, o frimaberšengere skini, maren murdaren biladžangutno amare nipen. Phenen, kaj na kamas te kerel butľ. Afe amen kamas te kerel butľ, kamas te dživel paťivales, kamas, kaj amare čhave te dživen feder sar amen, kaj te sikhľon, kaj te phiren avri o bare školi, kaj len te avel butľ. Afe so te kerel, te adaďives hjaba hin le Romen školi, th' avka pes na dochuden andro buťa?

Buter andro numeros 1 / 1996, kaj kamas te vakerel pal romaňi familija.

MŮJ ŽIVOT II.

JAK JSEM CHODIL DO ŠKOLY

(pokračování z čísla 1 - 2)

Když mně bylo šest let, začal jsem chodit do školy. Chodil jsem ze Štefnice, kde jsme my Romové bydleli. Tak to místo nazývali gádžové. Naše romská osada byla vzdálená od vesnice dva a půl kilometru. Dokud jsem nezačal chodit do školy, ve vesnici jsem nikdy nebyl. První den se mnou išla matka. O něčem mluvila s gádžovkou, to byla učitelka. Díval jsem se na ni, vypadala přísně: vysoká, hubená, velké oči, černý plášť. Báľ jsem se jí. Matka mne nechala ve škole a řekla, že pro mne přijde bratr. Škola ale skončila brzo a před školou na mne nikdo nečekal. A tak jsem utíkal domů sám. Hrozně jsem se báľ psů. Pes byl skoro v každém domě. Řekl jsem doma, že do školy už víckrát nepůjdu, protože je daleko, velká psiska štěkají a já se jich bojím. Vysmáli se mi! Matka mi potom něžně řekla: „Jsi už velký, synku! Nesmíš se bát! Však přivykneš.“ Co jsem mohl dělat? Do školy se chodit muselo. Ale psů se bojím dodnes.

Učitelka byla skutečně přísná, ale jenom na bílé. Na mě ne. Já jsem tam seděl a jí bylo jedno, jestli tam jsem nebo ne. Když jsem napsal úkoly, bylo dobře, když ne, bylo taky dobře. Nestarala se o mne. Svěřil jsem se otci a ten mi poradil: „Na to nehleď, jen si úkoly piš.“ A tak jsem dělal tak, jak otec řekl.

Moji vrstevníci ještě vědí, že jsme si museli učebnice kupovat za vlastní peníze. Tehdy se učebnice ve škole zdarma nedávaly. Když jsem vyšel první třídu, zeptal jsem se učitelky, zda si mohu koupit učebnice do druhé třídy. Vzkázala pro otce ne-

bo matku, že s nimi chce mluvit. Přišla matka a učitelka jí řekla, že jsem dobrý chlapec a že postupuji do druhé třídy. Jak jsem byl pyšný!

V druhé třídě nás učil mladý učitel, Kašuba Jozef. Měl jsem ho rád. Rád jsem chodil do školy. Ale doma se muselo také pracovat. Pásl jsem kozy, stejně jako moji starší bratři. Nadarmo jsem říkal, že musím psát úlohy, nebylo to nic platné! Bylo třeba pracovat od malička, abychom vyžili. Nechci se vychloubat, ale učil jsem se dobře.

Ve čtvrté třídě přišel nový vyučující, Kozák Ladislav - ROM! Byl jsem velice rád, že nás učí romský učitel! Ale co se nestalo! Jakmile ve třídě někdo něco nevěděl, tak mě učitel vyvolal: „Šarközi nám poví, jak to je!“ Když jsem věděl, tak jsem to řekl, ale někdy jsem nevěděl. Tehdy jsem se styděl. Byl jsem bez sebe vzteky! Myslel jsem si, že mě nemá romský učitel rád! Rom Roma! Ale nebyla to pravda: On jenom chtěl, abych se více učil, abych dokázal ostatním, že to romské dítě také svede. Tak jsem se tedy učil. Učitel mě k sobě zavolal a dal mi knížky, abych četl, abych toho věděl víc. Skamarádili jsme se. Když jsem neměl peníze, dal mi, abych si mohl koupit sešity. Tenhleten romský učitel mě učil dva roky. Mohu říci, že to byl nejlepší Rom, s jakým jsem se za celý život setkal.

V šesté třídě jsem už nedocházel do Čaradic, ale do větší vesnice, do Tekovských Nemců. Pokud si pamatuji, žádné z romských dětí tehdy ještě nikdy nechodilo do měšťanky. Byl jsem první. Učitelé na mne koukali vyjeveně a já na ně. Každý rok jsem postoupil, nepropadl jsem ani jednou. Nikdy jsem neměl horší známku než trojku.

Přihlásil jsem se do učebního oboru číšník, ale ředitel mně přihlášku nepodepsal. Bylo to v roce 1964, po 12. sjezdu KSČ, kdy se měla pozvednout zemědělská výroba. A tak mě poslali na zemědělské učiliště. Poslali nás tam osm. Po pravdě řečeno, nebyl jsem rád, ale přizpůsobil jsem se. Chodila s námi také bílá děvčata. Jedna se mi líbila, chodil jsem s ní asi dva roky.

Vyučil jsem se v roce 1967. Hned tentýž rok jsem dostal povolávací rozkaz do Písku. Hledal jsem na mapě, kde to město je. Ukázal jsem rodičům, jaká je to strašná dálka! Matka plakala, ale otec byl rád - k vojsku vzali z bratrů jen nejstaršího a mě.

Na vojně se mi nelíbilo. Stýskalo se mi po rodičích. Pořád jsem se chtěl vrátit domů. Ale co se nestalo: Seznámil jsem se s jednou romskou dívkou a zůstal jsem s ní v Písku. Písek je město, kde vane Stříbrný vítr. (Fráňa Šrámek).

V roce 1969 jsem se vrátil z vojny. Právě založili Svaz Cikánů-Romů a mě ustanovili předsedou revizní komise. Jenomže příliš dlouho to nevydrželo. Svaz Romů v březnu 1973 komunisté rozpustili a s Romy byl konec.

Ještě chci dodat, že když jsem se vrátil z vojny, hledal jsem si zaměstnání. Gádžové z okresního úřadu se mne vyptávali, co umím. Odpověděl jsem, že mám výuční list ze zemědělského učiliště a že mám řidičák. Na všechna motorová vozidla kromě autobusu. Vytřeštili oči. „Ty nejsi z Písku?“

„Nejsem, já jsem ze Slovenska“.

No proto! Tehdy totiž v Písku nebyl ani jeden vyučený Rom. Tři roky jsem pracoval přes týden v Budějovicích a na pátek, sobotu a neděli jsem se vracel domů. Přišli se mne zeptat, zda bych si nechtěl udělat státní zkoušky na buldozer a bagr, že bych si vydělal více peněz. Byl jsem rád a odešel jsem na dva měsíce do STS Nové Strašecí u Kladna. Zkoušky jsem složil dobře.

Tři roky jsem jezdil domů jen na víkend. Tehdy už jsem měl dvě dcery - Renatu a Ivanu. Přál jsem si být doma u ženy a u dětí. Ale co se nestalo: V červenci 1973 jsem dostal infarkt. Doktor mě dal do invalidního důchodu. Chtěl jsem pracovat, protože jak vyžít z důchodu s dvěma dcerami a manželkou? Takže komise to uděla-

la tak, že mi přiznala pouze částečný invalidní důchod, a já jsem si našel lehčí zaměstnání. Ladil jsem harmoniky. Tuhle práci jsem provozoval dvanáct let až do roku 1986. Vydělával jsem tři tisíce, manželka také chodila do zaměstnání a spolu s dětskými přídávky jsme měli šest tisíc. Na tehdejší dobu se nám sešly pěkné peníze.

Dcerky chodily do školy. Starší se učila dobře, mladší už tolik ne, ale školu vychodily dobře obě dvě. Obě dvě se šly učit do Jitexu. Renata nechtěla pracovat v továrně, a tak odešla do Prahy a vyučila se prodavačkou v obchodním domě Máj. Mladší s námi zůstala doma. Pracovala v Písku. V roce 1991 získala titul MISS ROMA ČSFR. Ani se nedá vyličit, jak jsem byl pyšný! Ale všechno pomíjí. My Romové říkáme: Dnů je víc než jitrnic!

V srpnu 1986 jsem si našel jinou práci v Elektropřístroji Písek. Tam jsem byl zaměstnán pět roků. Po sametové revoluci mne z organizačních důvodů propustili z práce. Nejenom mne, ale i manželku. Zrušili výrobu a nebyla pro nás práce. Opět jsem měl srdeční potíže, dostal jsem druhý infarkt. Žena už tři roky nemůže najít práci. I dcery jsou nezaměstnané. Nikde nás do práce nevezmou, zbytečné jsou Renatě její tři výuční listy: z továrny, na prodavačku, i na sevírku. Máme čemou kůži a pro čemé práce není. . . Naši lidé jsou svévolně napadáni a zabíjeni nezletilou českou mládeží hnutí skinheads. Vytyká se nám, že nechceme pracovat. Ale my chceme pracovat, my chceme poctivě žít, chceme, aby se naše děti měly lépe než my, aby studovaly, aby měly práci. Ale co máme dělat, když se dnes ani ti Romové, kteří mají vzdělání, do práce nedostanou?

přeložila A. Žigová

Další pokračování životopisného vyprávění M. Šarköziho přineseme v 1. čísle třetího ročníku (1996) Romano džaniben, které bude věnováno romské rodině.

SUMMARY

46 year old Matěj Šarközi continues the story of his upbringing in a Romani family living in a small Romani settlement on the edge of a Slovak village.

At the age of six, the author started school. For the first three years he had Slovak teachers who paid no attention to him, even though he was a good student. Then in the 4th and 5th grades his teacher was a Rom. The teacher was very demanding of the author - he wanted to show the other students that a Romani boy could do well. This was the best Rom the author ever met in his life. He continued his education at secondary school in a nearby larger town - the first Rom from his settlement to have done so.

After doing a agricultural training program, the author did his military service in the far-away Czech city of Písek, where he met a Romani girl and settled down with her. In 1969 he became an

official in the newly established Union of Gypsies and Roma, but the organization was dissolved, apparently by the Communist authorities, in 1973.

After getting additional qualifications, he worked as a heavy equipment operator, but a heart attack in 1973 forced him to change to the less strenuous job of accordion tuner. In 1991 one of his two daughters won the title of Miss Roma ČSFR. The father was very proud.

However since the 1989 Velvet Revolution that ended communism, the situation of the author and his family has only worsened. He, his wife and their two daughters all lost their jobs and none have been able to find new ones: *"We have black skin and for Blacks there is not work. Roma are now attacked by gangs of skinheads. People accuse the Roma of not wanting to work."* The author ends with the words: *"We want to work, to live honestly, we want our children to have a better life than we did, to study, to work. But what shall become of us when today even educated Roma can't find work?"*

B. Bollag

Ví vůbec škola a společnost, jaké mají Rómové aspirace?

Konference v Athénách

VÝZVA K ČITATEĽOM

Celé číslo 3/95 Romano džaniben sme venovali téme *rómske deti a škola*. Názory na to, akým spôsobom zaujať rómske deti pre školu, či vyučovať rómcinu v školách alebo nie, akým spôsobom by mohli prispieť k riešeniu problémov, o ktorých píšeme, pedagógovia a rodičia, sú určite rôzne.

Niečo sa už urobilo. Stačí to však? Sú rómske deti v školách diskriminované? Ak áno, v čom a prečo? Aby sme zistili, ako sa na to pozeráte vy, obraciame sa na vás, Rómov i Nerómov, s výzvou:

Napište nám do redakcie, aké sú vaše skúsenosti, ako sa vy pozeráte na tieto problémy a ako by ste ich chceli riešiť?

Ako jeden z názorov na túto tému, uvádzame výpoveď Milana a Barbory Fečových:

M: Oda jekh, te o čhavoro phirla andre škola abo na, hlavně kaj te džanel te genel, te pisinel. Feder te bi džanelas romanes the gadžikanes. Romanes te pisinei nane phares. Sar somas ko siugadža, kaj genenas o Ľila o Čechi, ta kecivar pisinavas romanes!

B: Kaj te o čhave džanen te pisinel romanes, nekfeder bi helas, te o učiteľis abo e učiteľka džanenas romanes.

M: Helas bi mištes, te avelas miro čhavo andal e škola a jekhvar abo duvar kurkeste elas les, phenas, duj ori jekh ora andre aver škola te sikhľol romaňi čhib. Oda ča kadaj pro Čechi, bo pre Slovensko o Roma džanen romanes. Kavka khere vakeren ča romanes maškar peste. A o čhavore kavka šukares vakeren, až pasija te šunel, sar tuke vakerna. Aľe kadaj pro Čechi sa čechika vakeren. He amen vakeras imar čechika le čhavenca.

B: Maškar amende vakeras romanes, aľe imar so uľol o čhavoro, vakeras leha čechika. Čačo, hoj oľeske došale sam amen, aľe so te kerel, te sa

Foto: Edita Žlnayová

o gadže amenge phenen, hoj kampil te vakerel le čhavenca čechika, hoj te n' aven problemi andre škola.

M: Aľe o problemi len hin he kavka, no a amenge akanake phares, hoj imar na džanen amari čhib.

B: Te hoj helas ča žuži romaňi škola, oda mušinlas te hel paľi - ko kame-las te džal pro bareder školi - bareder škola, romaňi uči škola. Aľe oda kampe-las amenge te hel taki amaro štatos, hoj the amen mušinlas te hel, napríklad, amare dochtora.

M: To je už jedno, či dieťa bude chodiť do školy alebo nebude, hlavne aby sa naučilo čítať a písať. Bolo by lepšie, keby vedelo i po rómsky i po česky. Písať v rómčine nie je ťažké. Keď som bol na vojenčine, kde nám Česi čítali listy, veľakrát som radšej písal po rómsky.

B: Aby deti vedeli v rómčine písať, bolo by najlepšie, keby učiteľ alebo učiteľka vedeli po rómsky.

M: Nebolo by na škodu, keby môj syn chodil normálne do školy a raz alebo dva ra-zy do týždňa, povedzme hodinku dve, by sa učil v inej škole rómsky jazyk. To by bolo treby hlavne tu v Čechách, pretože na Slovensku všetci Rómovia rómsky vedia. Doma hovoria iba po rómsky. Malé deti rozprávajú tak krásne, že to je úplna pasia počúvať ich. Ale tu v Čechách rozprávajú všetci po česky. I my už rozprávame s deťmi po česky.

B: Medzi sebou sa bavíme po rómsky, ale s dieťaťom hovoríme odmalička po česky. Je pravda, že je to naša chyba, ale čo máme robiť, keď nám všetci gádzovia tvrdia, že musíme s deťmi hovoriť po česky, aby nemali v škole problémy.

M: No a problémy majú i tak a nám je teraz ľúto, že nevedia našu reč.

B: Keby existovala čiste rómska škola, to by museli byť potom i - pre tých, čo by chceli študovať ďalej - rómske stredné a vysoké školy. Ale to by sme museli mať svoj vlastný štát a museli by sme mať, napríklad, i svojich vlastných doktorov.

Zaznamenala a preložila EŽ

Asimilační snahy něvedou k integraci etnické menšiny do společnosti, ale k její dekul-tura-ci. „Cizí“ nenabyde a „své“ ztratí.

Konference v Athénách

Peter STOJKA

ROMÁNE SOKÁŠA PE LA ŇITRAKO TELEPO (dúto skirimo)

Ande kado skirimo le sokášengo kamav te skirij vareso pa bijav taj pa keretčígo.

I. BIJAV

Kana bijav-i andej Vlašika Rom, kodo nađon ikren báreske. De majsig mejg o bijav-i, gindon pe o dad taj i dej; ká savo nípo avlas majfeder te žan pala boura. Te si barvále, len penge andaj barválo nípo taj te naj barvále, atunči žan ka naj barválo nípo, de na mindík kado si. Kana már gindosajle, kharen pesa penge nípos taj žan ká kodo nípo. Kodo nípo šaj žanel, de vi naj musaj te žanel pa kodo, de mindík žanen pa kodo. Le dadeske taj la dake naj sa jejkh, soska boura lena penge šáveske, kodi bouri si te avel vi ando vurdon, vi andi hintouva. Si te avel šukár, si te žanel te kirável, te na, si inke but terni. Si te avel gođaver, azir te erilin le ávera nípora, hod' soski bouri-j le. Kana si i šej kacavi, atunči poťin paj boura báre louve. Pi dúto rig pale le dadeske taj

*Vadu Crisului, Rumunsko 1993
Foto: Hedevig Schjodt*

la dake, či kodolenge naj sa jejkh, kaske dena penga ša taj če rom avla la. Dikhén pe kodo, hod' sosko žamutro avla le, hod' vorbániko-j, hod' šukár-i, hod' účo-j taj sar phirável pe. Vi pa nípo žal lenge, hod' khatar sármozin taj če than avla lenga ša, ká bešla, hod' kamna la, hod' či prasana la. Pe kado dikhimo mejg vi kodoj, keŕŕi louve mangna (te kerna pe pej louve). Kana dine vast sakonesa, so avile ando kher, kaj bouri, bešen teje sa palaj mesáli. Khate kacavo sokáši-j, hod' murš šoha náštík bešen pašaj žuvŕa ande mulatšágo. Le šávesko dad mindík bešel kadej, hod' t' avel so majpáše paša pesko nejvo chanamig, hod' te keren pe. Pala kado šol ávri le šávesko dad pi mesáli o pijimo, de či šol ávri sa o pijimo, ke inke či žánel, hod' kerla pe vad' niči. Kana pen dúj vad' trín pohára, mangel le šávesko dad opre le Romen taj pušel la šake dadestar, hod' šundas, hod' si les šej romeste valouvo taj č'avela kacavo siveššo, hod' te del la leste bourake taj romňake peske šáveske. O dad taj i dej, kodi avilas palaj romengi mesáli taj tordol palaj romesko dumo, na mindár phenen i vorba. Či den taga, hod' si le šej romeste valouvo, de phenen vi kodo, hod' lengi šej terni-j taj hárňiko-j, hod' žanel vi te kiravel taj vi te d'ilabel, taj hod' khati či phírel korkouri. Hod' si te žal te vorbij la romňasa. Mejg o rom la romňasa vorbij, katka le Rom d'ilaben taj pen. Kana avel ánde o rom taj bešel palaj mesáli, mangel opre le Romen taj le šáveske dades:

„Dikhav, če lášo nípo san taj sármozin anda láše nípos, dav tuke mura ša bourake.“

Pala kadaj vorbi uštel opre le šávesko dad, najisárel leske, del lesa vast taj čumidel les. Le ávera kesentin le taj kivánij lenge but bacht taj sastimo, taj pen taj d'ilaben majdúr. Pala kado má phenel o dad le šáveske, te šol pi mesáli sa o pijimo, hod' te dikhén le ávera, hod' č' ávilas šúšes, te na vorbin pá les. Kodolesa sikhavel ánda vi le šáves.

Kezdin te mulatin taj te khelen taj vorbin pe feri láše vorbi, ke vi kako nípo taj vi kuko nípo žanen, hod' si már nípora. De, kadales si te avel inke jejkh, taj kodoj, hod' pušel le šávesko dad la šake dadestar, hod' sar žal lesa ánde. Te keren pe pe louven, atunči poŕij les ávri mindár, ke náštík ingrelas peska boura khejre. Te keren pe pe bijaves, atunči phenen, kana avla le bija-vesko tempouro, te šaj keren pe pe kodo. Si te kinen sa, so pe vlašikengo bijav náštík hibázij.

Kodo d'ejš, kana trobuj t'avel bijav, si kharade le Rom pa telepo, de vi dúral, kana bešen khote le nípora. Po bijav si te žal kadej, sar trobuj ando románo sokáši. Či hibázij khote lášo pijimo, lášo techan taj láši mužika, ke kodolatar-i mejg vi i láši vouŕa. Kana žal már o časo karing le dešudúj, uštel opre o majphúro Rom vad' Rom ánde pinžárdo taj lesa inke dúj vad' trín žejne taj mangel opre le Romen te khelel la meňasoňňasa. Te kamel te khelel lasa, si te poŕij pár les varesóske louve, azír ke le louve, save klden pe ávri vi le ávrendar, kodola den pe kále terne. Paluno, ko khelel la meňasoňňasa, lako rom-i.

Kana már khelen khetánes, len e Rom andej vast i šampáňiko mol taj šoren ánde lenca le dúje ternen. Kado sa kerel pe, sar khelen, taj le ávera asan taj máren lenge e vast taj kivánin lenge, le dúje ternenge, but bacht taj

sastimo, te trajin khetáne but berš. Le manušen, so ánde šoren le, den vares-
oske louve taj najisáren lenge, ká kerde kado.

MINEK AĐEJS O BÁRIMO
(mulatoušo dīli)

*Jaj, minek ađejs o bárimo
kana nípo-j sa khetáne
kana nípo-j sa khetáne
khote báron luludoura*

*Jaj, báron, báron, luludoura
sikaven mange e dromoura
sikaven mange e dromoura
khatar gejle le phraloura*

*Jaj, dúral, dúral me avilem
taj zuráles me khiñilem
taj zuráles me khiñilem
t' andi bárí voufa pejlem*

*Jaj, teje márov, phralourale,
vi pa čejri e čerhaja
vi pa čejri e čerhaja
ta le Romen paj skamina*

*Jaj, teje šuvov le papuči
taj purnángo me šuvov ma
taj purnángo me šuvov ma
kadej lenca zumavov ma*

*Jaj, karakteri but kouštáli-j
khonik či bírij te potij
či louvenca, či galbenca
feri le láše šejresa.*

*"Čardášová princezna", Rumunsko 1993
Foto: Hedevig Schjodt*

Pej bijava le Rom či phiraven khanči, feri ratija taj torta. Te annas ávera fejlura, kodolesa tejle dikhenas le daden taj le dejan taj kodola daran, te na vorbin prá le, hod' či žanen te terejdin pa penge šavoura.

Pala bijav vorbin le Rom pa bijav, sosko sas. Vad' phenen - lášo sas, vad' phenen - nás lášo. Šoha pa bijav či vorbin anglaj dej taj angla dad. Ka le vlaška Rom kacavo sokáši-j, hod' penge šavouren den romeste, kana inke terne-j. O solachárimo atunči keren, kana si le dosta berš.

II. KERETČÍGO

Kana kerd'ol cigno andej Vlašika Rom, kodo nađon báro-j. De mejg kerd'ol kodo cigno, o dad taj i dej gindon pe, ko šaj avlas o kirvo taj e kirvi. Kado bajo ášol mindík po murš - voun vorbij ande kado. Majbut chutilen pe kirve anda nípo: vad' le phrales, vad' la pheña.

Kana žanen, ko avla le kirve, kodo d'ejš, kana trubun te žan ká kodo nípo, izenin lenge varekastar, hod' žan lende, hod' t'aven khejre. Kadale bajoske phenel pe TEJLE CHUŤILAS KIRVES. Kharen pe sa peske nípos taj žan ká le Rom. De vi kodola Rom kheren penge nípos.

Kana már sa khetáne-j, bešen tejle sa palaj mesáli taj kezdin te pen. Maškar le Vlašika Rom kacavo sokáši-j, hod' le romňa naj so bešen pašaj rom. Mindík bešen rigate taj khote mulatin maškar pe. Pala kodo, sar pen már dosta pohára, mangel opre - vad' so trobuj t' avel o dad, vad' kana si maškar le phúro Rom - le Romen taj le manušes, saves kamel tejle te chutilel: „Šaj ejrton, Romale, t'aven sáste taj bachtále, ek vorba avlas ma kale paťivále Romesa. T'aves sásto taj bachtálo, trobuj varesavo d'ejš t'avav eke žejnesa majbut taj kamous kodole cignes te les ávri anda le bejngesko šing. “

Pala kadala vorbi uštel opre o Rom, savo trobuj t' avel kirvo, taj phenel: „Sáste t'aven taj bachtále, Romale, taj majbut tu, muro phral! Nađon šukár sas t'i vorba. T'aves sásto taj bachtálo taj vi le Rom palaj mesáli, ande kadó bajo ánde žav tusa!“

Pe kado ušten opre vej dúj Rom den vast taj čuminden pe. Le ávera žejne lošan, kesentin le nejve kirven taj šoren le ánde moľasa. O mulatčágo žal majdúr ži ráti.

Pala kado, kana kerd'ol o cigno, keren pe khetáne le kirvesa, kana avla o keretčigo.

Kodo d'ejš, kana trobuj t'avel o keretčigo, malađon khetáne but Rom, savenge le dúj kirve sikaven páťiv. Pala kado če keretčigo-j: Te si báro, atunči báro mulatšágo-j, kana cigno-j, atunči majcerra mulatšágo-j.

Kana aven le Rom ánde, le dúj kirve den lenca vast taj phenen lenge, hod' tejle te bešen palaj mesáli. Mejg kezdin le Rom te pen, mangel opre le Romen o majphúro Rom, savo ánde pinžárdo: „Šaj ejrton, dújale kirvale taj vume Romale pala kado svunto mesáli, zuráli páťiv mangav mange, po Dej taj pi Márja, mangav tume t'aven sáste taj bachtále. Romale, malađilam khetáne pe kadaj dúje kirvengo mulatšágo. T'aven sáste taj bachtále, po jekh mangav tume, kas si puráni chouli vad' bajo, te na avel ande kado mulatšágo pomenime. Ko kamla te d'ilaben, t' al lenge engedime taj vi kodoleske, ko avla cerra majpillo, ke kado mulatšágo či kouštálj le dúje kirven cerra, t'aven sáste taj bachtále. “

Pala kadaj vorbi ušten opre le dúj kirve taj najisáren le phúre Romeske, ká soulatindas le Romen. P'ek cerra ušten opre pale le dúj kirve taj mangel opre le Romen: „Šaj ejrton, Romale, Dejvlesa rakhas tume, t'aven sáste taj bachtále. P'ek cerra si te mukas tume, ke si ame drom.“ Kodo bistoššo phenen le dúj kirvakále romňa. Kana naj le dúj kirve le Romenca, i mesáli muken po majphúro Rom taj le Rom si te paťan lesko muj. O mulatšágo žal majdúr, le Rom chan, dīlábén taj pen.

Kana aven le dúj kirve andaj khangejri, le cigneski dej si te šorel pej Rom o svunto páji. Kado si te kerel, te kamel pale te phirel maškar le Rom.

Pala kado kezdin te bašaven, le kirve taj le kirva kezdin te khelen. Ande kodo ušten palaj mesáli le majphúre Rom taj len pende le gláži la moľasa, azir hoď ánde te šoren le. Kado sa le Rom keren, mejg le kirve taj le kirva khelen. Le ávera žejne lošan taj máren lenge le vast. Kado mulatšágo ikrel, kana báro-j, ži detehára, taj kana cigno-j, ikrel ži ráťi.

Kana már trobuj t'avel vigzime o keretčígo, ušten opre le dúj kirve taj mangel opre le Romen: „Šaj ejrton, Romale, t'aven sáste taj bachtále sogodi žejne, ek vorba avlas ame, so bírindam me taj muro kirvo te sikava tumenge. Del o Dejl pe tumáro sastimo!“

Pala kadaj vorbi le Rom najisáren le dúje kirvenge taj loukes žan-tar khejre. Míndik majpaluno pala keretčígo džan-tar le dúj kirve taj le dúj kirva.

Akánik skirij tumenge la dīľake álava, pa savi le phúre Rom phenen, hoď kadi-j i maj phúri dīľi:

*Šou čásura-j detehára,
kana le kirčimi phuteren,
kana kirčima me resov,
sigo ávri me či avov.
E Rom tráden taj me niči.*

*Dela o Dejl, vi me trádov.
Romourale butourale,
t'aven sáste taj bachtále,
alom, alom, alom ...*

ZVYKY VLAŠSKÝCH RÓMOV Z OKOLIA NITRY (druhé pokračovanie)

V tejto časti o zvykoch vlašských Rómov chcem napísať niečo o svadbe a krstínách.

I. SVADBA

Svadba - **bijav** patrí vo vlašskej rodine k veľkým udalostiam. Skôr než dôjde k samotnej svadbe, dohodnú sa rodičia, ku ktorej rodine by bolo vhodné ísť po nevestu. Ak sú bohatí, tak si vyberú z bohatej rodiny, ak sú chudobnejší, tak idú k chudobnejšej rodine, ale toto pravidlo nemusí vždy platiť. Keď sa už rozhodnú, pozvú svojich najbližších a vyberú sa s nimi k vytypovanej rodine. Dotyčná rodina o tom môže, ale nemusí vedieť, spravidla však o tom vopred vie. Rodičom nie je ľahostajné, akú nevestu - **bouri** pre syna vyberú, pretože to

musí byť nevesta i do voza i do koča. Musí byť pekná, musí vedieť variť - ak nevie, je ešte príliš mladá - a musí byť múdra, to preto, aby im ju iné rodiny závideli. Keď splní všetky tieto predpoklady, sú ochotní zaplatiť aj veľmi vysokú sumu. Na druhej strane ani rodičom budúcej nevesty nie je ľahostajné, komu svoju dcéru - **šej** dajú za nevestu. Záleží im na tom, aby sa ich zať vedel dobre vyjadrovať, aby bol pekný, vysoký a aby chodil dobre oblečený. Ide im i o jeho rodinu, aby mala dobrý pôvod, aby vedeli do akého prostredia pôjde bývať ich dcéra, či ju budú mať radi a či ju nebudú haniť. Od toho závisí i to, koľko peňazí budú žiadať. Keď sa všetci čo prídu do domu budúcej nevesty zvitajú, posadajú si za stôl. Tu platí taký zvyk, že pri oslavách nesmú muži nikdy sedieť spolu so ženami za jedným stolom. Otec syna si sadne k stolu tak, aby sedel čo najbližšie svojmu budúcemu svatovi - **chanamigovi** kvôli zjednávaniu. Potom vyloží ženíchov otec na stôl alkohol, ale nevyloží hneď všetky fľaše, pretože ešte nevie, či sa spolu zjednajú. Keď vypijú zo dva tri poháre, vypýta si ženíchov otec od prítomných slovo a prehovorí k nevestinmu otcovi, že sa dopyčul, že má dcéru na vydaj a či by bol tak láskavý a dal mu ju za nevestu a ženu pre svojho syna. Otec a matka, ktorá medzitým prišla od ženského stolu a stojí za svojim mužom, neodpovedajú ihneď. Nevyvracajú, že majú dcéru na vydaj, podotknú však že ich dcéra je mladá a počestná, že vie variť a spievať a že nikam nechodí sama. Že sa ale musí poradiť so ženou. Kým sa radia, ostatní spievajú a pijú. Keď sa vráti a sadne si ku stolu, požiada nevestin otec o slovo a prehovorí k budúcemu svatovi: „Vidím, že ste poriadna rodina a pochádzate z dobrého rodu, dám ti svoju dcéru za nevestu.“

Po týchto slovách ženíchov otec vstane, na znak vďaky mu podá ruku a objíma ho. Ostatní im gratulujú, želajú veľa šťastia - **bacht** a zdravia - **sastimo** a pokračuje sa v pití a zábave. Po tomto akte povie otec synovi, aby dal na stôl všetok alkohol, aby ostatní videli, že neprišiel naprázdno a aby ho neohovárali. Týmto predstavuje otec tak trochu svojho syna ostatným.

Potom nastane zábava, tancuje sa, všetci sú na seba prívetiví, pretože jedna i druhá strana vie, že sú si teraz bližší. Ale to všetko musí mať ešte jeden akt, a to ten, že ženíchov otec sa spýta nevestinho otca, akým spôsobom mu dá svoju dcéru za nevestu. Ak sa dohodnú na peniazoch, suma sa vyplatí ihneď na mieste, pretože inak by si nemohol zobrať nevestu domov. Ak sa dohodnú na svadbe, tak určia hneď termín svadby, aby sa na ňu mohli pripraviť. Musia nakúpiť všetko, čo na vlašskej svadbe nesmie chýbať.

Na ten deň, kedy sa má konať svadba, je pozvaných veľa Rómov z okolia, ale i zďaleka, záleží na tom, kde ich rodiny bývajú. Na svadbe prebieha všetko podľa rómskeho zvyku. Nechýba na nej dobrý alkohol, dobré jedlo a dobrá muzika, pretože od tej závisí dobrá nálada. Keď sa čas blíži k polnoci, vstane najstarší Róm alebo Rómami uznávaný muž a v sprievode dvoch troch ďalších mužov popýta nevestu o tanec. Ak chce s ňou tancovať, musí zaplatiť určitú čiastku, pretože peniaze, ktoré sa vyberú i od ostatných sú pre mladých. Posledným tanečníkom nevesty je vždy ženích.

Keď už spolu tancujú, vezmú Rómovia do rúk už nachystané šampanské a polejú ním novomanželov. To sa odohráva počas tanca, ostatní sa smejú a želajú novomanželom veľa šťastia a zdravia, a veľa rokov spoločného života. (*Tomuto aktu hovoríme ánde šoras le - od tohto okamihu patrí nevesta ženíchovi, ktorý si ju*

môže po svadbe odvieŕ domov.) Tým, ktorí ich polejú - **ánde šoren le** - musia zaplatiť a poďakovať za to, že sa na to podujali.

Rómovia na svadbu, okrem drobných darov ako alkoholu alebo torty, dary neprinášajú. Keby priniesli nejaké iné dary, ponížili by tým rodičov, ktorí majú strach z ohovárania, že sa nedokážu postarať o svoje deti.

Po svadbe Rómovia hodnotia priebeh svadby. Hodnotia buď kladne alebo záporne. Nikdy však nehodnotia v prítomnosti rodičov. U vlaŕských Rómov existuje nepísaný zákon, že svoje deti vydávajú mladúcké. Sobáš sa teda koná, až keď sú oveľa starší.

Rómska pieseň, ktorá sa spieva pri takýchto príležitostiach:

NAČO JE DNES VELKÁ PÝCHA

*Načo je dnes veľká pýcha
keď rodina je pokope
keď rodina je pokope
tam rastú kvietka*

*Jaj, rastite, rastite kvietka
ukážte mi cestičky
ukážte mi cestičky
kadiaľ prešli bračekovia*

*Jaj, zďaleka, zďaleka som prišiel
a veľmi som sa unavil
a veľmi som sa unavil
a veľkú chuť som dostal*

*Jaj, zhodím dolu, bračekovia,
i tie hviezdy z neba
i tie hviezdy z neba
i tých chlapov zo stoličiek*

*Jaj, zobujem si topánky
a zostanem bosý
a zostanem bosý
tak sa s nimi zmerám*

*Jaj, charakter stojí veľa
nikto ho nedokáže zaplatiť
ani peniazmi, ani dukátmi
iba múdrou hlavou.*

II. KRSTINY

Narodenie dieťaťa je vo vlaŕských rodinách veľkou udalosťou. Ešte pred narodením dieťaťa sa rodičia dohodnú, kto by mohol byť kmotrom a kmotrou. Táto záležitosť zostáva vždy na mužovi, on rozhoduje o týchto veciach. Väčšinou ide za kmotra niekto z rodiny: či už brat alebo sestra.

Keď už je jasné, kto budú krstní rodičia, dajú im nejakým spôsobom vedieť, že ich prídu navštíviť, aby ten deň boli doma. Tomuto aktu sa hovorí „zabezpečiť si kmotra“. Pozvú si najbližšiu rodinu a idú k vybranej rodine. Táto rodina si tiež pozve svojich najbližších príbuzných.

Keď sa všetci zídu, zasadnú za stôl a začnú piť. Vlaŕskí Rómovia majú (nepísaný) zákon, že ženy nesmú sedieť za jedným stolom s mužmi. Okamžite si sadnú oddelene a tak sa spolu bavia. Po vypití niekoľkých pohárikov osloví buď budúci otec alebo nejaký starší Róm prítomných a toho, ktorého chce získať za kmotra, slovami: „Dovoľte mi, vážení prítomní - buďte zdraví a šťastní, aby som povedal pár slov tomuto váženému človeku. Buď zdravý a šťastný, za pár dní bude v našej rodine prírastok a chcel by som, aby si to dieťa vyslobodil z čertovho rohu.“

Po týchto slovách Róm, ktorý sa má stať kmotrom, vstane a prehovorí: „Budte zdraví a šťastní, Rómovia, a najviac ty, môj brat! Krásne si to povedal. Buď zdravý a šťastný i vy všetci pri tomto stole, do tejto záležitosti idem s tebou!“

Potom obidvaja vstanú, podajú si ruky a objímu sa. Ostatní sa radujú, gratulujú kmotrovcovi a polejú ich vínom. Hostina pokračuje do neskorých nočných hodín.

Po narodení dieťaťa sa kmotrovci dohodnú, kedy budú krstiny. V deň krstu sa zide veľa Rómov, ktorým obaja kmotrovci vzdajú úctu. Záleží na tom, aké sú krstiny: Ak sú veľké (*ak sú kmotrovci bohatí*), tak je veľká hostina, ak sú malé, tak je hostina skromnejšia.

Prichádzajúcich vítajú obaja kmotrovia a požiadajú ich, aby zasadli za stôl. Skôr než sa začne piť, si zoberie slovo najstarší, všetkými prítomnými uznávaný muž: „Prepáčte vážení kmotrovci i vy všetci ostatní pri tomto svätom stole, venujte mi pozornosť. Od pána Boha i od Panny Márie žiadam, aby ste boli zdraví a šťastní. Rómovia, zišli sme sa tu na tejto hostine usporiadanej týmito dvomi kmotrmi. Budte zdraví a šťastní! Prosím každého z vás, aby ste nechali stranou všetky svoje staré spory a nezhody a aby na tejto hostine neboli pripomínané. Kto chce spievať, nech je mu to povolené, budte zhovievaví i k tomu, kto si trochu viac vypije, pretože táto hostina kmotrovcov nestála málo. Budte zdraví a šťastní!“

Po tomto prejave obaja kmotrovci vstanú a starému mužovi poďakujú za prednesené slová, ktoré sú pre zúčastnených zákonom. Po chvíli obaja kmotrovia znovu vstanú a obrátia sa na prítomných so slovami: „Prepáčte, vážení prítomní, nech vás pán Boh ochraňuje, budte zdraví a šťastní. Na chvíľu sa musíme od vás vzdialiť, pretože nás čaká cesta (*musia vykonať v kostole krst*).“ To isté musia povedať i kmotry. Za neprítomnosti kmotrovcov preberá zodpovednosť najstarší muž, ktorý má dôveru všetkých ostatných. Hostina pokračuje, je sa, spieva sa, pije sa.

Po návrate kmotrovcov z kostola, musí matka dieťaťa poliať prítomných svätou vodou. To preto, aby sa mohla znovu vrátiť do rómskeho spoločenstva.

Potom muzikanti začnú hrať a kmotrovci spolu tancujú. Vtom vstanú od stola najstarší Rómovia, berú fľaše s vínom, aby ním tancujúcich poliali. Ostatní jásajú a tlieskajú im. Keď sú krstiny veľké, hostina trvá do rána, keď sú menšie, do noci.

Keď sa už oslava krstín blíži ku koncu, obaja kmotrovia vstanú a obrátia sa na prítomných so slovami: „Dovoľte, vážení prítomní, budte všetci zdraví a šťastní, aby sme povedali pár slov. Čo sme mohli, ja i môj kmotor, sme pre vás urobili. Nech vám dá pán Boh veľa zdravia!“

Po týchto slovách prítomní obom kmotrom poďakujú a pomaly sa rozchádzajú domov. Ako poslední odchádzajú vždy kmotrovci.

Teraz vám napíšem text piesne, o ktorej starí Rómovia vravia, že je tá najstaršia pieseň:

*O šiestej ráno
krčmy otvárajú.
Keď sa do krčmy dostanem
Tak skoro ja von nevyjdem.*

*Rómovia kočujú, iba ja nie.
Dá Boh i ja budem kočovať.
Rómovia mnohí,
budte zdraví a šťastní.*

ZUSAMMENFASSUNG

Heirat und Taufe bei Vlach-Roma in der Region Nitra

Sowohl bei der Heirat als auch bei der Taufe von Vlach-Roma im Raum Nitra in der Südslowakei spielt das Beisammensein der beteiligten Familien, feste rituelle Handlungen sowie Gesang, Trinken und Tanz bis in die frühen Morgenstunden eine wichtige Rolle. Die Männer sind dabei von den Frauen getrennt.

Der Heirat gehen die Brautverhandlungen voraus. Zuerst wählen die Eltern des Bräutigams eine Familie mit passender Braut aus. Diese Familie wird dann aufgesucht, um den Heiratsantrag in festlichem Rahmen vorzubringen und die anschließenden Verhandlungen um den Brautpreis durchzuführen. Die Braut wird dann mitge-

nommen. Bei der eigentlichen Hochzeit gibt es den Brauch, sich einen Tanz mit der Braut von den Jungvermählten zu erkaufen. Hochzeitsgeschenke werden nicht getätigt, da sich die Familien nicht nachsagen lassen wollen, sie könnten das junge Paar nicht unterstützen.

Der Taufe geht die Reservierung des Taufpaten in festlichem Rahmen voraus. Bei der eigentlichen Taufe gilt als bedeutender Moment, wenn sich die Eltern und Paten mit dem Neugeborenen von der Gemeinde der Roma zwecks Kirchgang verabschieden und bei der Rückkehr die Mutter mit dem Kleinen wieder in die Gemeinde aufgenommen wird.

Zur Hochzeit und zur Taufe sind noch traditionelle Lieder beigefügt.

PW

*Zabránit asimilaci malých etnických skupin je přímo humánní a kulturní povinnost lidstva.
Konference v Athénách*

RECENZE ANOTACE

Anthology of Gypsy Children's Work

*Traveller Education Magazine, 60,
Rowley Street, Walsall, England
1976, 1978, 1978*

V období let 1976 - 1978 byly publikovány tři sešity příběhů napsaných a vyprávěných romskými dětmi z anglických *sites*, oblastí vyhrazených pro parkování a dočasný pobyt kočovníků.

Všechny tři sešity jsou souborem pestrých, typicky dětských vyprávění doplněných množstvím obrázků, jimiž děti své práce doplnily. Děti, které si psát ještě samy netroufily, vyprávěly těm, které již psát uměly, a tak se sešly příspěvky dětí ve věku od pěti do šestnácti let, dlouhé i kratší, básně i příběhy. Zvláštní poděkování patří v úvodu sbírky nejen všem těm, kteří na sbírku i odměny pro zúčastněné děti přispěli finančně, ale především učitelům, kteří za dětmi chodili a povzbuzovali je v jejich úspěších.

Antologie je milým čtením i zvláštní příležitostí k nahlédnutí do gádžovského světa očima romských dětí. Radost, kterou tyto sešítky přinesly jejich tvůrcům - romským dětem, ale i jejich rodičům a učitelům, přitom nestála příliš mnoho práce ani finančních nákladů. Dětské práce totiž stačilo jen přepsat, rozmnožit na xeroxu a vložit do desek.

Nebyla by tato sbírka vhodnou inspirací i pro učitele u nás?

Jako příklad uvádíme čtyři příběhy z 2. sešitu (**On the Reservation and Other Stories**):

Sam Scott, 7 let

Sam Scott navštěvuje již tři roky hatfieldskou školu Gascoyne Cecil Junior School v Hertu. Následující příběh napsal ve škole.

Čarodějnice

Jednou jsem šel do lesa a uviděl jsem čarodějnici a ta mi řekla: „Proměním tě navždy v ropuchu! Abrakadabraka. Jednou provždy jsi ošklivá zelená ropucha.“

Doskákala jsem domů a maminka řekla: „Co tahle ošklivá zelená ropucha dělá u mě doma? Hned ji odneseš do jezírka!“

A tak mě Wally popadl a odnesl do jezírka. Skočil jsem do jezírka a plaval dokola. Nelíbilo se mi to, protože jsem moc malý a neumím moc plavat, a chtěl jsem být doma u maminky a tatínka a sester a bratrů. Ale o chvíli později přišel moudrý kouzelník a já mu řekl: „Můžete mě proměnit nazpátek v malého kluka?“

A on mi řekl: „Ano, to můžu,“ a také to udělal. Šel jsem domů a maminka mi řekla: „Kde jsi se toulal celé dny a noci? Už jsme volali policii, ale nemohli tě najít. Měla jsem o tebe strach.“ Maminka řekla: „Jsi to ale nezbeda!“ A poslala mě do postele.

Micky Ward, 12 let

Micky Ward z latimerského tábořiště chodí druhým rokem do St.-Frances School. Následující příběh byl zapsán podle jeho vyprávění:

Cikánka

Jednou žila v Irsku jedna stará Cikánka, která neměla ani syny, ani dcery,

vůbec žádné příbuzné. Jednou tak šla na návštěvu ke své přítelkyni a přítelkyně byla mrtvá. Stará paní omdlela, a když přišla policie, tak ji obvinili, že tu svou přítelkyni očarovala. A tak ji dali přes noc do vězení.

Druhý den musela k soudu, ale nikdo jí nevěřil, a tak ji zavřeli na rok.

A ona si myslela, že se odtamtud už nikdy nedostane a že ji nikdo nebude mít rád. Rozhodla se, že jestli se dostane ven, tak pojedje do Anglie.

A tak jela do Anglie. Když vystoupila z lodi, uviděla chudého starého muže, který měl na sobě jen potrhané šaty. Neměl ani kabátek. A tak ho vzala k sobě do vozu, dala mu najíst a také nové šaty. Zjistila, že to je Ir. Pomyslela si, že ho už někdy předtím viděla, ale zmýlila se. A pak ji ten muž požádal o ruku. A ona souhlasila.

Jeli na tom voze do kostela a vzali se.

Neměli žádné děti, protože ta paní byla už moc stará. Ale byli rádi, že se vzali, a žili spolu šťastně.

Lindsay Smith, 11 let

Když Lindsay vyprávěla svůj příběh o kočovnicích, nechodila ještě do školy. Nyní má za sebou tři roky školní docházky v různých školách. Její rodinu jsme tenkrát zastihli na cestě u Welwynu. Rovněž její vyprávění bylo zapsáno.

Kočovníci

Před mnoha lety žili spolu žena s mužem a kočovali. Bydleli v takovém tom staromódním přívěsu, který jim táhli koně. Byla to velká rodina - měli osm nebo devět dětí. Děti nikdy nechodily do školy, protože pořád jenom jezdili sem a tam, aby se uživilí a aby našli trávu pro koně.

Jak šel čas, ti dva zestárli, i jejich děti zestárly, poženily se a povdávaly a měly své vlastní děti.

Někteří jejich vnuci měli to štěstí, že chodili do školy, aby se pokusili naučit číst

a psát, ale protože toho příliš zameškali, moc se nenaučili.

Ale čas rychle ubíhal a ti dva byli pořád starší a starší. Svůj vůz i koně prodali a vrátili se do stanů, protože nenašli místo, kde by se mohli s tím svým přívěsem usadit. Po silnicích plných aut a nákladáků už nemohli cestovat.

Několik let po tom, co se vrátili do stanů, ten starý pán umřel. Byl veliký pohřeb.

A stará paní šla bydlet k někomu z rodiny a bydlela tak donedávna. Potom umřela.

Leslie Boswell

Leslie bydlí na whythallském tábořišti. Má za sebou dva a půl roku pravidelné školní docházky.

Cikáni

Když byl můj dědeček mladý, prodával dřevo a hadry a koně, aby se uživil. Když byl starší a bylo mu dvacet dva a půl roku, oženil se a koupil starý vůz. Byl to dřevěný vůz s kanafasovým vrškem. Přední kola byla menší než zadní. Byla ze dřeva s dřevěnými loukotěmi a kovovým rámem, aby se to dřevo nerozpadlo. Vůz táhli dva koně. Dědeček pak cestoval z místa na místo a všude si našel práci. Prodával dřevo i hadry, v Herefordhiru a Kentu zase sbíral hop-picking. Když dědeček zemřel, vůz a všechno, co mu patřilo, spálili. Hodinky a prsten rozdělili mezi jeho syny.

Dnes bydlí Cikáni v moderních přívěsech. Když někdo umře, tak už ho obvykle nespálí, jak tomu bývalo dříve.

Dnes jsou přívěsy po všech stránkách lepší. Táhnou je nákladní auta nebo dodávky. Jsou lehčí, jen některé jsou těžké. Cikáni mají rádi nablýskané přívěsy, auta i dodávky. Někteří z nich už dnes zůstávají na jednom místě. Většina Cikánů dodnes loví králíky a zajíce a chytá kanárky a pěnkavy.

M. Miklušáková

HILL Eric

I bari lavenqi pustik e Rukunesqiri - Spot's Big Book of Words - Le grand livre des mots de Spot

Obrázkový slovník vydaný nadací Rromani baxt za podpory Evropské unie a Centra romistických studií pařížské Univerzity René Descarta pro Interface Collection, 1995, 24 stran

Tento romsko-anglicko-francouzský obrázkový slovník je určen mladším i starším dětem a je součástí série knízek o Pejskovi pro romské děti. Na jeho romské části se podílelo mnoho autorů z různých zemí.

Slovník je zpracován formou dvoustran s tematickou ilustrací s mnoha detaily. Každá dvoustrana je uvedena několika větami a názvy zobrazených věcí ve všech třech jazycích tvoří součást obrázku.

V knížce najdeme tyto tematické obrázky: snídaně doma, práce na farmě, vyučování ve škole, hodina hudební výchovy, práce na zahradě, u moře na pláži, práce v domácnosti, letní sporty, narozeniny, oblečení, zimní sporty, zařízení pokoje a koupelny.

Některé obrázky jsou dále rozčleněny do dalších tematických okruhů; například ilustrace snídaně obsahuje výrazy z okruhů jídlo a nádobí, nebo ilustrace práce na farmě je doplněna o výrazy z tematických okruhů domácí zvířata, části domu a popis krajiny.

K hodnocení knížky byly přizvány také romské děti z Prahy ve věku okolo deseti let. Ocenily ilustrace, ale mnohým výrazům porozuměly jenom v souvislosti s daným tématem. Nejlépe rozuměly, podle očekávání, výrazům z okruhů jídlo, domácí zvířata, oblečení, tradiční hudební nástroje, některým výrazům z okruhů nádobí, zahrada, za-

řízení domácnosti. Naopak téměř vůbec nebo jen velmi málo rozuměly děti výrazům z oblastí (jako např. zimní a letní sporty, na pláži u moře apod.), které donedávna Romům nebyly přístupné, a kde tedy existuje zřejmě velké množství neologizmů a výpůjček z různých jazyků. Na otázku „Jak se to řekne u vás?“ položenou romsky odpovídaly většinou českou výpůjčkou s romským členem.

Předností tohoto slovníku je jeho názornost a tematická provázanost jednotlivých výrazů, která umožňuje efektivní rozšiřování slovní zásoby. Jistě by bylo užitečné ve slovníku jako je tento zpracovat i některá další chybějící témata blízká dětem, jako např. rodinu a lidské tělo.

H. Jiřincová

HILL Eric

O rukun džal and-i skòla

Knihu vydala nadace Rromani baxt - C.E.E. za podpory Komise Evropského společenství a Střediska romistických studií pařížské Univerzity René Descarta pro Interface Collection, 1994, 20 stran

Původní titul této roztomilé knížky, která byla přeložena do romštiny, je „Spot goes to school“. Je určena dětem od pěti let, ale bylo by možné ji použít i pro děti tříleté.

Knížka může docela dobře sloužit dětem jako motivace při zahájení školní docházky. Vypráví příběh Pejska, který jde poprvé do školy a setkává se se spoustou jiných zvířátek. Pejskův den ve škole se zde odehrává na deseti ilustrovaných dvoustránkách. Každou ilustraci doprovázejí dvě až tři věty, které jsou psány formou komentáře nebo přímé řeči a jsou oživeny nalepenými díly, které zakrývají určitou část obrázku.

Knížka byla předložena romským dětem ve věku 6 až 10 let ze speciální školy v Praze. Všechny děti reagovaly na knížku velmi pozitivně. Ilustrace se jim líbily a nejvíce ocenily vynalézavé řešení odkrývání zakrytých částí obrázků, které jsou odpovědí na položené otázky. Děti textu psaném v jiném dialektu, než je jejich, porozuměly téměř na 90%. Bylo však nutné jim jej číst, protože se v něm nacházejí neznámé znaky, nezvyklá diakritická znaménka apod. Největší radost projevily, když některým větám zcela porozuměly (např. *Sosqe garaves tut, Rukun?, So arakhlas o Rukun and-o kherorro?, Dikh! O Rukun kerdas jekh lav.*)

Tato poutavá knížka je názorou ukázkou toho, co jsou nakladatelé v České republice romským dětem dlužni.

H. Jiřincová

HUSZÁR Tibor

Cigáni

Geminy, Bratislava 1993, 250 str.

Vydavateľstvo Geminy prinieslo v roku 1993 na knižný trh zaujímavú fotografickú publikáciu s názvom *Cigáni*. Autorom fotografií je popredný slovenský fotograf Tibor Huszár. Doslov napísal slovenský etnolog a romista Arne B. Mann.

Tibor Huszár (nar. v roku 1952 v Réce) absolvoval v roku 1983 obor fotografie na VŠVU v Bratislave. Vystavoval v Berlíne, Paříži, Budapešti, Prahe aj inde. Istý čas pôsobil v USA.

Publikácia obsahuje viac ako 300 čiernobielych fotografií z rómskeho prostredia na Slovensku. Autor, veľký priateľ Rómov, ktorý si vyslúžil prezývku Gádžo-Foťák, v nej svojsky zachytáva realitu a hľadá poetiku každodenného života Rómov.

Z. Kumanová

INTERFACE

Tsiganes et Voyageurs Education, Formation, Jeunesse

*Centre de recherches tsiganes,
Université René Descartes, Paris*

Informační bulletin INTERFACE vychází čtvrtletně od roku 1991, a jak jeho podtitul napovídá, zabývá se Romy, jejich výchovou a vzděláváním. Vydává je Centrum romistických výzkumů při Université Reného Descarta v Paříži za podpory Komise Evropských společenství a vychází ve čtyřech jazykových mutacích: anglické, francouzské, německé a španělské.

Vznikl z podnětu rezoluce Rady a ministrů školství Evropského společenství přijaté v květnu 1989 a týkající se školního vzdělávání romských dětí v zemích Společenství, je však distribuován i do zemí Střední a Východní Evropy, kde žije Romů mnohem více. Hlavní důraz je kladen na otázky výchovy a vzdělávání, včetně přípravy vhodných didaktických materiálů, najdeme v něm však i články z oblasti historie, sociální politiky, kultury a jazyka. Informace jsou doplněny bohatou fotodokumentací.

Tento způsob předávání zkušeností z oblasti vzdělávání a kultury mezi jednotlivými státy Evropy je významným přínosem pro všechny země, kde z mnoha důvodů bylo a je vzdělávání Romů zanedbáváno. INTERFACE přispívá k rychlejší orientaci pedagogů v jejich snaze o multikulturní výchovu při respektování specifických problémů jednotlivých zemí vyplývajících mimo jiné i ze způsobu života Romů. Šíření informací o romské kultuře, historii a jazyce je rovněž významným momentem při odstraňování předsudků ze strany neromské veřejnosti, neboť její chování a reakce vůči Romům vyplývají především z neznalosti

a negatívnych stereotypů, ktoré si během stáletí vytvořila.

E. Šotolová

KARSAI Ervin - ROSTÁS-FARKAS György

Cigány - Magyar képes olvasókönyv

(Cigánsko - maďarský obrázkový šlabikár)

TE SITYOVAS ROMANES!

Megjelent a Gondolat Kiadó és a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest 1991, 144 str.

V prvej časti predstavuje šlabikár abecedu lovárskeho dialektu olašskej rómčiny. Ku každému tlačnému veľkému a malému písmenu je namalovaných niekoľko obrázkov. Slovo k obrázku je uvedené v lovárskom dialekte a obsahuje dané písmeno (väčšinou začiatkové). Pod ním je uvedený i ekvivalent v maďarčine.

Po zoznámení sa s jednotlivými písmenami abecedy nasleduje stať, ktorá je venovaná písanej forme jednotlivých písmen, slov a celých viet. Preklad do maďarčiny je písaný písmom tlačným. Každá stránka tejto časti knihy je zakončená fragmentom rýmovačky, básničky alebo pesničky, v ktorých sa dané písmeno vyskytuje.

Druhá polovica knižky zoznamuje deti najprv pomocou jednoduchých viet, neskôr zložitejších krátkych príbehov, rozprávok a iných textov s domácimi, lesnými a divo žijúcimi zvieratami, vtákmi, vodnými živočíchmi a pod.

Zaujímavou obrázkovou formou sa deti môžu učiť číslovky, dni v týždni, mesiace, ročné obdobia a niektoré sviatky.

V závere šlabikára sú uvedené krátke i dlhšie poviedky, rómske i nerómske rozprávky (napr. rozprávka

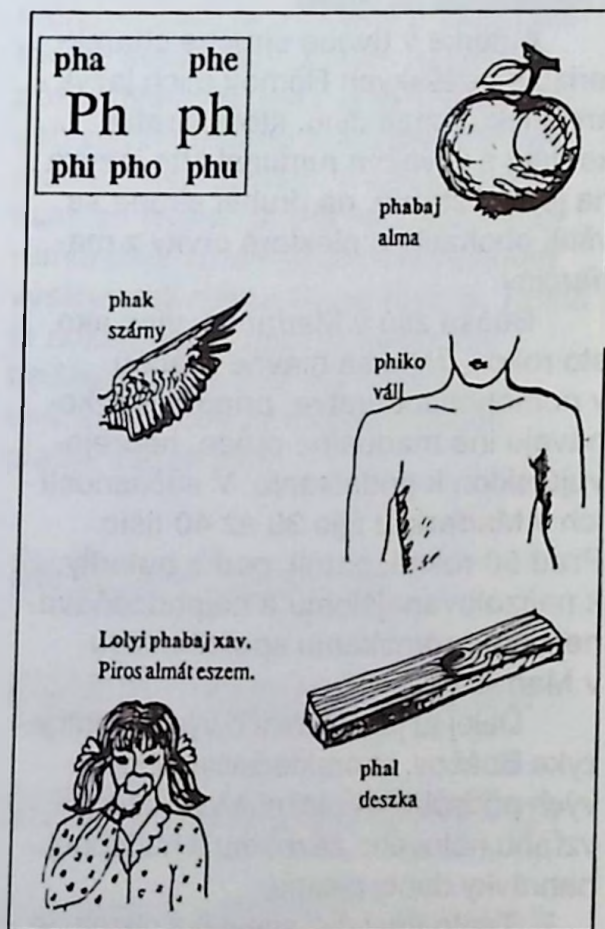
L.N. Tolstého O drevorubačovi a vodnej víle), rómske básničky, ale i preklady básní Petöfiho, Józsefa Atillu a ďalších.

Knižka je určená hlavne pre olašské deti, je o nich a ich rodičoch. Z každého riadku je cítiť krásny vzťah k rodine, prírode a živým bytostiam. Je dôsledne dvojjazyčná, a preto je vhodná i pre maďarské deti, resp. pre všetkých záujemcov o olašskú rómčinu, ktorí eventuálne ovládajú maďarčinu.

Vzhľadom na to, že u niektorých písmen existuje rozdiel medzi maďarskou a olašskou abecedou, a to v transkripcii i výslovnosti, je knižka doplnená tabuľkou s upozomením, ako je treba dotyčné písmená čítať.

Ilustrácie sú čiernobiele.

Rómsky autor Rostás-Farkas György o sebe hovorí: „Nikdy nezabudnem, odkiaľ som prišiel, nikdy nespálím

Ukážka zo šlabikára

za sebou cestu, ktorou som prešiel, a nikdy sa neodtrhnem od svojich koreňov.“

Tento jeho životný postoj a filozofia sa odrážajú v celej knižke.

L. Zamboj

KOVALCSIK Katalin

Florilyé Da Primavára I.

TAVASZI VIRÁGOK

(Školský spevník beášskych Cigánov)

*Gandhi Középiskola/Fii cu noi,
Pécs 1994, 120 str.*

Jedná sa o druhé rozšírené vydanie s kazetou nahraných piesní.

Pomeme obšírny úvod je určený hlavne učiteľom hudobnej výchovy. Obsahuje mnoho cenných praktických i didaktických informácií, ktoré vychádzajú z ohlasu na 1. vydanie z roku 1991, i rady, ako sa vyvarovať chybám a neúspechu pri výuke.

Autorka v úvode stručne charakterizuje beášskych Rómov a ich jazyk - archaickú rumunčinu, ktorá stratila kontakt s vývojom rumunského jazyka na jednej strane, na druhej strane sa však obohatila o niektoré prvky z maďarčiny.

Beáša žijú v Maďarsku viac ako sto rokov, živia sa hlavne prácou v poľnohospodárstve, prípadne vykonávajú iné manuálne práce, neprejavujú sklon k podnikaniu. V súčasnosti ich v Maďarsku žije 30 až 40 tisíc. Pred 50 rokmi, patrili, podľa autorky, k najizolovanejšiemu a najpodceňovanejšiemu rómskemu spoločenstvu v Maďarsku.

Ďalej tu je zmienka o výslovnosti jazyka Beášov, charakteristika jednotlivých podsúborov piesní s vysvetlením vzťahu notového záznamu a hudobnej nahrávky danej piesne.

Tento prvý diel spevníka obsahuje 53 piesní s notovým záznamom a texta-

mi v beášskom dialekte, maďarčine a rumunčine. Prvá pesnička, ktorá sa vďaka gramofónovej nahrávke stala všeobecne známou, je skladbou skupiny Kalyi jag na motívy beášskej ľudovej hudby, druhá pieseň je pôvodnejšou variantou prvej. O tretej piesni autorka uvádza, že sa jedná o medzinárodne uznávanú rómsku hymnu, ktorej autorom je Claude Romano.

Ďalej je tu uvedených desať detských tanečných piesní, sedemnást veľmi známych a populárnych piesní, niekoľko rytmicky odlišných piesní, potom nasledujú pomalé piesne (halgató) a nakoniec sú uvedené piesne vianočné. Každá z nich je opatrená poznámkou, kde a kedy bola nahraná, kto ju spieva a do akej miery je rozšírená. Na ukážku uvádzame aspoň dve piesne v preklade s notovým záznamom:.

1.

Pá-du-re ver-gyé, Pá-du-re ver-gyé,

Nu-ro-ku ví-nyé, nu-ro-ku mer-zajé,

Gín-du bá-tyé, bu-bu-jea-tyé,

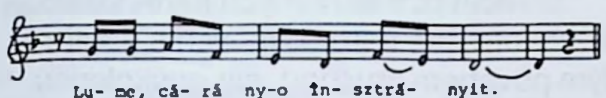
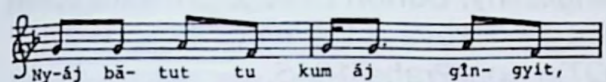
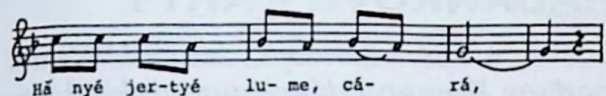
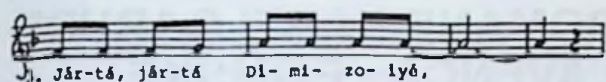
Lu-me, cá-rá mí-sju-nyea-tyé.

2. Lu-me cá-rá-j sztrájinu nosztru,

Ká-j bá-já-su nu-má lot-ru,

N-ány fu-rát noj nu-má on kuj,

Dín kru-sje lu Dí-mi-zo.

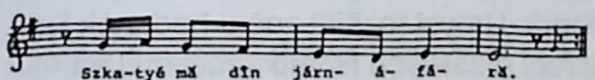
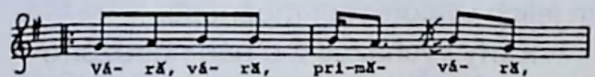
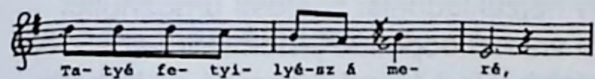
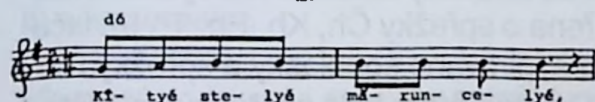

Zelený je les i kopec,
šťastie prichádza i odchádza,
Starostí nôž nás reže do mäsa,
pokryteckým sa stal svet.

Celý svet je naším protivníkom,
žijeme životom prenasledovaných
zlodejov,
neukradli sme my len jeden kliniec
z Ježišovej krvavej dlane.

Bože, zľutuj sa nad nami,
nech ďalej netrpí náš národ!
Prekial si nás, i zbil si nás,
večných tulákov z nás urobil.

2.

Kolko hviezd je na nebi,
tolko milých mám.
Leto, leto, jar,
zo zimy vyved' nás.

L. Zamboj

KOVALCSIK Katalin

Florilyé Da Primavára II.

TAVASZI VIRÁGOK

(Školský spevník beášskych Cigánov)

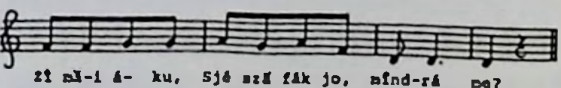
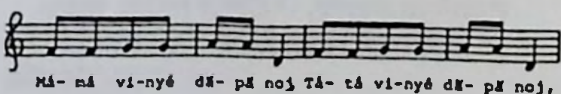
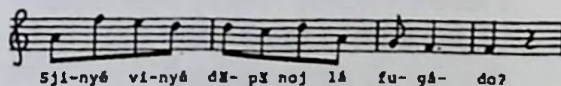
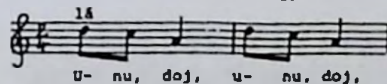
Gandhi Középiskola és a Fii cu noi,
Pécs 1994, 120 str.

Tento druhý diel spevníka organicky nadväzuje na diel prvý. Sú tu zaznamenané o niečo náročnejšie pesničky, ktoré sú, až na malé výnimky, vhodné pre deti okolo 12 rokov.

Tento diel spevníka obsahuje 50 piesní, z ktorých prvých 30 sú piesne tanečné, ďalších 15 piesne pomalé (halgató), zoradené podľa náročnosti, a súbor posledných 5 piesní tvoria zhudobnené balady, epické piesne a rozprávky.

Prvú časť tvorí notový záznam s textom piesní v beášskom dialekte, v druhej časti je uvedený preklad textov do maďarčiny, potom nasleduje poznámka kde, kedy a kým bola pieseň zaznamenaná a základné informácie o interpretovi. V záverečnej časti sú piesne uvedené v spisovnej rumunčine so stručným vysvetlením výslovnosti rumunských hlások. Kniha je dokumentovaná i fotografiami beášskych Rómov. Na ukážku uvádzame notový záznam dvoch piesní v preklade:

1.

Raz dva, raz dva,
kto to ide do izby za nami?
Matka ide za nami,
otec ide za nami.
Povedz mi milá moja,
čo mám robiť?

Čo má byť, čo má byť,
nesmiem sa, milá moja, oženiť.
Ide matka s otcom, nesmiem sa
oženiť,
povedz mi, milá moja,
čo mám teraz robiť?

Čo mám robiť, čo mám robiť,
žena ma, milá moja, opustila,
nie je mi dobre, nemám šťastie,
povedz mi, milá moja,
čo mám teraz robiť?

V lese na čemiciach, Juliška moja,
v lese som si Ťa našiel, milá moja.
V lese som si Ťa našiel,
čemicu do úst som ti dal,
v celom svete, Juliška moja, páru
nám niet.

L. Zamboj

ROMANE KARTI GARUDE LAVENCA - ROMSKÉ HÁDANKOVÉ KARTY

Ilustrace: Ján Oláh-Širo, text: členové
nadace Romano džaniben, překlad do
angličtiny: Burton Bollag, grafická úpra-
va: J. Vlčková a V. Pivec,
QT,s.r.o., Praha 1995.

Třicet dva barevných karet klasického formátu, namalovaných s neotřelým půvabem zručnou, ale neškolenou rukou amatérského romského výtvarníka Jána Oláha-Šira, umožňuje hráčům výrazným symbolickým motivem s nápo vědou iniciály v záhlaví rozluštit jednu z originálních romských hádanek, které jsou uvedeny na druhém souboru třiceti dvou karet.

Co nejrychlejší spárování karet či získání co největšího počtu příslušných dvojic je pouze jedním z cílů karetní hry. Tato zábava je totiž navíc vynalézavou didaktickou pomůckou, neboť nevťiravým způsobem v hráčích (jak malých, tak velkých) utvrzuje podobu psané romštiny. Počet 32 karetních listů se šťastnou shodou okolností rovná počtu znaků romské abecedy, která je, na rozdíl od abecedy české, z níž vychází, rozšířena o spřežky Čh, Kh, Ph, Th označující aspirované souhlásky a spřežky Dž a Dz. Záměrem byla snaha vybavit Romy nejzákladnější znalostí umožňující jim vnímat doposud jenom mluvenou romštinu i ve formě písemné a obohatit tím jejich výjadřovací možnosti.

Karty vycházejí z u nás nejrozšířenějšího dialektu východoslovenských Romů. Úmysl rozšířit znění hádanek i na nářečí olašských Romů ztroskotat na skutečnosti, že tento dialekt má menší počet hlásek (nemá aspirované Čh a afrikátu Dž), a tudíž i menší počet písmen. Znění některých hádanek v tomto dialektu však pro zajímavost uvádíme:

O bár pro šero-j taj náj ando muj-i.

(angruští)

Na hlavě kámen, v puse prst.

(prsten)

Man si káli, tut si párni, ávres si galbeno... nášťik šuvas la tejle - taj intregi sam manuša.

(mourči)

Já mám čemou, ty máš bílou, jiný žlutou... nemůžeme ji svléci - a všichni jsme lidé.

(kůže)

Intrego rat terd'ol ando páji taj naj kindo.

(šounitiko)

Celou noc stojí ve vodě, a mokrý není.

(měsíc)

Kana či márel, merel.

(jflo)

Když nebije, umírá.

(srdce)

Avel tute pej fejastra taj nášťik ávri šudes les.

(kham)

Přijde to k tobě oknem a nemůžeš to vyhodit.

(slunce)

Si ma šejouri, so chal pesko mas.

(momeli)

Mám dcerušku, která jí své vlastní maso.

(svíčka)

O šejro andi phuv taj a čurňasa mávali e khameske.

(purum)

Hlavu má pod zemí a ocáskem mává slunci.

(cibule)

Žal po páji taj či kind'ol.

(phurd)

Jde přes vodu a nenamočí se.

(most)

Kaštuno purno, sagruno šejro.

(tover)

Dřevěná noha, železná hlava.

(sekera)

Si kálo thav, so šaj žal ando áver gav.

(thuv)

Je černá niť, která se táhne až do druhé vesnice.

(kouř)

Si tuke mišto, kana phári-j, si tuke pháro, kana lehkívo-j.

(posítl)

Je ti lehký, když je těžká, je ti těžko, když je lehká.

(kapsa)

(Do olašského dialektu přeložila Margita Lakatošová)

Kromě úvodního zamyšlení a pobídky **Sikhľuv romaňi abeceda!** (Nauč se romské abecedě!) je hra opatřena návodem, který zdaleka nevyčerpává všechny varianty. Ty závisí na hravosti, fantazii, času a náladě účastníků. Nezapomnělo se dokonce se symbolickou „úlitbou“ přebývajících karet na dědečka (**vaš o papus**), což je zvyklost přejatá z reálu romských karetních praktik. Do dědečkovy neviditelné přítomnosti se promítá spojovací článek jedné ze seriózních vědeckých teorií, podle níž mají Romové zásluhu na tom, že se karty dostaly do evropského prostředí a rychle se v něm rozšířily.

Karty důvěrně provázejí Romy po celý život, hrají je často a rádi. V jejich znalosti a interpretaci dosáhly romské kartárky z některých skupin věhlasu. A tak nezbývá než si přát, aby „čertovy obrázky“, jak bývaly karty ve středověku s obavami nazývány, posloužily i k „bohulibému“ účelu.

A. Žigová

SCHERP Lambert, WIMIN Krister

Min bok om zigenarna

(Pracovní pomůcka pro školy), Stockholm, 16 str.

Podle informací Úřadu pro imigranty žije ve Švédsku asi 20 tisíc Romů. Ještě na začátku 80. let se udával jejich počet 6 ti-

síc. Většina Romů imigrovala do Švédska teprve nedávno z Polska, z bývalé Jugoslávie a bývalého Československa (komunita olašských Romů z býv. Československa žije převážně v Malmö).

V ROMANO DŽANIBEN č. 4/1994 jsme publikovali fotografie Ann Erikssové z romských tříd, v nichž romští lektoři vyučují romsky, a anotaci k romskému slabikáři. MIN BOK OM ZIGENARNA (Moje knížka o Cikánech) je další z mnoha publikací věnovaných Romům a jejich vzdělávání, které mají učitelé i žáci rom-

ských tříd k dispozici. Jedná se o sešit rozdělený do tematických celků, jako Bydlení, Práce, Kultura a tradice, Vzdělání apod. Fotografie Brynjara Astvaldssona podávají názorné informace o tom, jak Romové ve Švédsku bydlí, jak se kdysi (na začátku století) živil, jak chodí oblečení, v jakých zaměstnáních se uplatňují a jak se vzdělávají.

Na rozdíl od písemných a obrazových informací, které o Romech často podávají nejrozumnější publikace a masmedia a které vyzdvihují „etnosociální pi-

Foto: Anna Riwkin

Foto: Anna Riwkin

Foto: Kungliga Biblioteket

Téma: Práce

kantnosti", jako je nepořádek, chudoba a vše, čím se Romové více méně negativně liší od ostatních, jsou v této publikaci ukázáni Romové jako „normální lidé“, kteří bydlí v normálních bytech lišících se snad jen zvláštní, trochu pohádkovou dekorací, jako lidé pohlední, upravení, usměvaví a optimističtí.

Fotografie v sešítku *Min bok om zigenarna* nejsou doprovázeny žádným textem, mluví samy za sebe. Na každé stránce je však volné místo, kam mají žáci - ať už romští nebo švédští - napsat, co vidí na obrázcích. Tím jsou zcela nenásilně vedeni k tomu, aby si uvědomili, že Romové jsou lidé jako ostatní a že to, v čem se liší, je rovněž zcela přirozené. Nenormální by bylo spíše to, kdyby se lidé nikterak nelišili a byli všichni stejní.

Publikace je dobrým příkladem toho, jak lze beze slov učit toleranci již od malička, dokud se v člověku neusadí těžko vykořenitelné předsudky.

MH

STOJKA Ceija

Wir leben im Verborgenen (Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin)

*Herausgegeben von Karin Berger
Picus Verlag, Wien 1988, 156 str.*

Ceija Stojková byla jako dítě odvečena spolu s celou rodinou v roce 1941 do koncentračního tábora, jako ostatně většína rakouských Romů. Kniha zachycuje její vzpomínky na toto těžké období jejího života a je unikátním dokumentem, neboť je to jediné písemné svědectví Romů nebo Sinti na hrůzy koncentračních a vyhlazovacích táborů. Ceija sama prošla třemi z nich, a to Osvětimí, Ravensbrückem a Bergen-Belsenem. Od chvíle, kdy byla jako dvanáctileté děvče osvobozena, už uplynulo 40 let. Během této doby mohl sly-

šet její životní příběh jen málokdo, protože ten, koho hrůza koncentráků přímo nezasáhla, neměl zájem poslouchat, a kdo něco podobného sám prožil, nechtěl vzpomínat. Když pak své mlčení už nemohla snést, sáhla po papíru a tužce. Psaní jako takové pro ni byla činnost značně nezvyklá. Za nacismu jako Romka do školy chodit nesměla. Teprve po roce 1945 se sama přihlásila do školy a osvojila si alespoň základy psaní a čtení. A tak začala své vzpomínky zachycovat na papír.

Zápisky připravila k vydání Karin Bergerová, která v předmluvě mj. píše:

Romé a Sinti měli větší problémy než ostatní bývalí vězni koncentračních táborů získat důchod a odškodnění za válečná utrpení. Jejich výpovědím se nevěřilo. Museli pracně dokazovat, že žili v Rakousku už před rokem 1938. Cožpak „boj proti cikánskému zlořádu“ za nacismu nestačil?

Rakouští Romové a Sinti se stáhli do ústraní. Pokud se nějak chtějí projevit, stále ještě musí počítat s opovržením a nedůvěrou. Chtějí-li najít práci, jsou nuceni vydávat se za Jugoslávce, Turky nebo Peršany. Obyvatelstvo je zaujato proti cikánům stejně jako dřív. O to více je třeba ocenit Ceijinu odvahu, že se svou knihou předstupuje před veřejnost, onu veřejnost, od níž doposud nemohla čekat nic dobrého. Její kniha přerušuje mlčení, ke kterému jsme ji a všechny Romy a Sinti odsoudili. Zároveň je dokumentem o etniku, po jehož životním stylu díky neustálým útokům v průběhu uplynulých staletí zbyly jen stopy... .

Kniha je rozdělena do dvou částí. První z nich obsahuje Ceijiny autentické vzpomínky, tak jak je sama zachytila na papír, druhou část tvoří přepis četných rozhovorů, které Karin Bergerová s Ceijou vedla. Týkají se nejen Ceijiných životních osudů, ale i jejího postoje k tradičnímu romskému kočovnému životu,

který se svou rodinou před válkou prožíla, vztahů mezi Romy a Neromy apod.

Publikace je doplněna několika dokumentárními fotografiemi.

Na závěr vybíráme úryvky zachycující Ceijiny vzpomínky na školu:

V době národního socializmu nám nevzali jenom školu. Oni nám vzali i tátu, který nám nosil chleba, který nás živil a který nás učil, jak máme žít. A toho nám vzali. Otec nezemřel na ulici, otce zlikvidovali. Bylo mu 32 let. Bez školy mohu žít, ale bez lásky svého táty? ...

Vzpomínám si, jak jsem poprvé šla do jedné školy v 19. okrsku, poblíž místa, kde jsme tehdy bydleli. Řekla jsem si totiž, že nikdy nic nedokážu, když se nedokážu pořádně ani podepsat. Nejhorší je, když člověk jde na nějaký úřad a umí udělat jen tři křížky, tak jako moje máma. Z toho jsem měla vždycky hrůzu, to jsem nechtěla. A tak jsem přišla do té školy a představila se. Byly tam dvě učitelky a jeden muž.

„Prosím, já bych chtěla chodit do školy. Podívejte, neumím číst ani psát, vrátila jsem se z koncentráku. Já už sice umím písmenka, ale nevím, co s nimi. Nevím, jak s nimi zacházet.“

„Ano, opravdu? Jak se jmenuješ? Tak dobrá, tamhle se posad.“

Ten muž byl na mě moc hodný. Posadil se se mnou k psacímu stolu, dal mi olůvko a řekl: „Tak a teď budeš psát.“ Napsala jsem A, potom I a několik dalších písmen. „Písmenka už umíš pěkně,“ pochválil mě. Potom jsem musela vypočítat několik příkladů. To jsem zvládla, protože v počítání je Rom i Sinto opravdu super. „No, půjdeš do druhé třídy,“ řekl. Do první mě přece nemohl posadit, protože tam byly ještě menší děti a mně už bylo třináct roků. Ale vydržela jsem to. Pochopitelně, že se děti na mě dívaly, vždyť jsem byla o hodně větší než ony. Každý den jsem pak čekala, až skončí vyučování, abych byla první ven-

ku. Styděla jsem se totiž vycházet ze třídy spolu s těmi malými dětmi.

Nakonec mě však děti nechaly na pokoji. Myslím, že to bylo díky učiteli, který jim určitě vysvětlil, kdo jsem, co se mi stalo, a že kdyby se mi smály, bylo by to pro mě ještě těžší. Proto se ke mně chovaly přátelsky. Rozdělily se se mnou o jablka a cukrátku. Ale hrát si se mnou, to si nehrály.

Kniha existuje i v dosud nepublikovaném českém překladu Věry Macháčkové.

EŽ

TONG Diana

Gypsies A Multidisciplinary Annotated Bibliography

*Garland Publishing, New York 1995,
 400 stran*

Diana Tongová, která se již dlouhá léta věnuje sběru dat o romistické literatuře a která rovněž publikovala několik studií i fotografií o Romech v Řecku, se konečně dočkala vydání své kompletní multidisciplinární bibliografie. Poznámky na úvod i úvod sám je především poděkováním všem, kteří se na přípravě knihy podíleli, zároveň je však i návodem, jak s bibliografií pracovat.

Bibliografie, zahrnující práce z let 1960-1992, je tematicky rozčleněna do 21 částí (antropologie, autobiografie, bibliografie, folklor, historie, psychologie, umění a další). Jeden z celků tvoří i soubor literatury věnované otázkám školství a vzdělávání. Hned úvodní věta: „Převážná většina hodnotné literatury věnované vzdělávání Romů pochází z Anglie“ dává tušit, že se Tongová i zde upnula téměř výhradně na literaturu anglicky psanou či v anglosaských zemích vydanou.

Hned prvních šest prací T.A. Actona v kapitole „Education“ je věnováno problema-

tice anglických Romanichal a „travellers“, jejichž situace je ve srovnání s Romy žijícími v ostatních zemích zcela specifická. Kromě zkušeností z Velké Británie zde najdeme i řadu prací z evropského kontinentu i z Ameriky. Snad mezi nejpозoruhodnější patří ty z nich, jejichž autoři sami založili školy pro romské děti, případně v nich působili (Kaldi, L.: *Alternative Education for the Rom*; Louis, A.: *Forum on Recent Innovations in Gypsy Methods of Education - Organizational Problems of a Gypsy School*, atd.) Nalezneme zde knihy obhajující různé teorie - jak separované školství, tak smíšené třídy, jak literaturu o vzdělávání romských dětí, tak i informace o programech romistiky pro majoritní populaci, studie o potřebách romských dětí očima odborníků i očima Romů samotných (Vogel, A.: *The Educational Needs of American Rom*).

Téměř každé heslo je doplněno autorčinou anotací. Škoda jen, že subjektivita Tongové se projevila nejen v kritických anotacích, ale i ve výběru textů zařazených do bibliografie. Sama k tomuto výběru říká: „Mými obecnými kritérii pro zařazení prací do této knihy byla reprezentativnost záběru v daném tématu, dostupnost a užitečnost“. Na závěr knihy je připojen jmenný rejstřík autorů, tematický rejstřík a abecední seznam zahrnutých prací.

Bibliografie je k nahlédnutí ve sdružení MENT, Karolíny Světlé 4, 110 00 PRAHA 1.

M. Miklušáková

WEINEROVÁ Renata

ROMANIES - In Search of Lost Security?

(An Ethnological Probe in Prague 5)
Prague Occasional Papers
in Ethnology No 3, Praha 1994, 137 str.

Od prvního rozsáhlejšího výzkumu názorů české veřejnosti na Cikány, který provedla v roce 1970 ředitelka Ústavu

pro výzkum veřejného mínění PhDr. J. Zapletalová, byla podobných širších i dílčích sond provedena celá řada.

Práce Renaty Weinerové je snad první svého druhu, neboť autorka koncipovala a zanalyzovala výzkum prováděný naopak v romských rodinách. Díky tomu se zájemci mohou konečně dozvědět nejen to, co si myslí Češi o Romech, ale i to, co si myslí a jak žijí Romové. Tematický záběr R. Weinerové je totiž širší: nechtěla poznat jen názory Romů na Čechy, ale i celkovou situaci osmi romských rodin na Praze 5, tj. jejich zkušenosti s bydlením, se zaměstnáním, s rasovou diskriminací a jejich postoje ke vzdělání, k trávení volného času a k vlastní etnokulturní identitě.

Rozhovory v rodinách, které prováděly dvě romské sociální pracovnice, paní B. Virágová a B. Filová, se opíraly o několik základních bodů. Byly vedeny v češtině a v knize jsou prezentovány v autentické podobě. Vynikající anglický překlad rozhovorů pořídila Anna Brysonová.

V úvodu (s. 5 - 26) autorka nastínila situaci Romů po roce 1989. Ze všech rozhovorů vyplývá, že není zvlášť příznivá. Největší problémy mají Romové se zákonem o občanství a s rasovou diskriminací, která se neomezuje pouze na útoky skinheads, ale i na nejružnější reakce veřejnosti a projevuje se pak zejména na trhu práce.

Osm romských rodin jistě není vzorek zcela reprezentativní, nicméně výpovědi jejich členů jsou tak zajímavé, že po přečtení této studie by se snad Češi, kteří posuzují Romy jen podle zpráv z „černých kronik“, nad svými názory alespoň trochu zamysleli.

MH

KONFERENCE, SEMINÁŘE, KULTURNÍ UDÁLOSTI

Konference o Romech by se neměly odehrávat v posluchárnách univerzit, ale přímo v osadách, v chatrčích nebo ve stanech. Jak by asi potom vypadaly jejich závěry?

Konference v Athénách

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE V ATHÉNÁCH VZDĚLÁVÁNÍ ROMŮ - POKROK VE VYUČOVÁNÍ

Mezinárodní konference, která se konala v Aténách ve dnech 6. - 9. dubna 1995, poskytla odborníkům z celé Evropy, tzn. učitelům, vysokoškolským profesorům, vědcům, zástupcům ministerstev a mezinárodních organizací, kteří pracují v oblasti vzdělávání Romů, příležitost k setkání a výměně zkušeností. Odborníci, z nichž mnozí sami patří do romské komunity, zde prezentovali výsledky svých výzkumů, programů své činnosti i celých pedagogických postupů a diskutovali o možnostech využití těchto znalostí a zkušeností s cílem zlepšit vzdělávání Romů v celé Evropě.

Obecně bylo konstatováno, že navzdory tomu, že hrozba rasismu a xenofobie je v dnešní Evropě očividná, v oblasti vzdělávání Romů bylo učiněno mnoho pozitivních kroků, ve kterých je možné pokračovat. Díky vytrvalé práci mezinárodních organizací v nedávných letech bylo přijato několik důležitých rezolucí. K větší citlivosti v přístupu společnosti a jednotlivých vlád k těmto problémům přispěla i každodenní práce mnoha jednotlivců a rezortů. Zároveň však na tom mají zásluhu samotní Romové, kteří intervenovali na všech úrovních, kde se o nich rozhodovalo.

Rozhodující bylo vystoupení romských vědců, jejichž analýzy a návrhy se staly dominantním rysem práce a závěrů celé konference. Představitelé řeckých romských organizací přispěli obdobně ke zmapování celé sítě problémů týkajících se bydlení, zdraví, udělování státního občanství, zaměstnání a diskriminace v každodenním životě. Bylo také zdůrazněno, že vzdělávacím problémům se nedá účinně čelit bez konfrontace s jinými vážnými problémy, protože spolu navzájem úzce souvisí a neustále se stupňují.

V tomto kontextu se všichni shodli, že pokrok ve vzdělání je rozhodujícím faktorem v pokusu zlepšit postavení Romů ve všech oblastech. Dnes mají Romové, v porovnání s ostatními menšinovými skupinami, největší stupeň negramotnosti v Evropě. Tento fakt souvisí bezpochyby s diskriminací, kterou Romové trpěli. Této skutečnosti si musí být Evropa stále vědoma, aby k hanbě genocidy v období nacismu, která byla vyvrcholením diskriminace a pronásledování, nepřidala ještě hanbu kolektivní zapomnětlivosti. Všichni by se měli připojit k rezoluci 89/1989 Rady Evropy a ministrů školství Evropské unie, ve které se zdůrazňuje, „že kultura a jazyk Romů je už více než 500 let součástí kulturního a jazykového dědictví Evropského společenství“.

Na konferenci byly předloženy teoretické modely různých kulturně vzdělávacích metod a zkušenosti s příslušnými programy pedagogických postupů v celé Evropě. Ukázalo se, že realizace a šíření těchto modelů založených na respektování specifik jednotlivých kultur jsou v možnostech každého vzdělávacího systému za předpokladu, že bude vyvinuto odpovídající úsilí. K tomuto účelu bylo prostřednictvím různých aktivit vyvinuto odpovídající know-how pro vyučovací metody a prostředky. Toto know-how je denně doplňováno - zvláště v oblasti gramotnosti v mateřském jazyce (díky pokroku, který v této oblasti učinily skupiny romských vědců), v úředním jazyce příslušných zemí, v literatuře a historii.

Kromě toho byly shromážděny důležité poznatky a pedagogický materiál, které jsou k dispozici učitelům, vědeckým pracovníkům i vzdělávacím institucím.

Nejzajímavější myšlenky vyslovené na konferenci citujeme průběžně na stránkách tohoto čísla Romano džaniben.

MH

KONFERENCE ROMISTICKÝCH STUDIÍ V LEIDENU

Ve dnech 29. - 31. května se konala v holandském Leidenu vědecká konference romistických studií. Pořádala ji a dlouho předtím připravovala zejména americká sekce nejstarší vědecké společnosti GYPSY LORE SOCIETY sdružující romisty z celého světa. Tato společnost má již stoletou tradici a s jejími počátky je spojeno jméno Dory Yates, která po dlouhá léta redigovala tehdy první odborný romistický časopis JOURNAL OF THE GYPSY LORE SOCIETY.

Vzhledem k tomu, že tato významná konference byla spojena s výročním zasedáním GYPSY LORE SOCIETY, byli na ni pozváni především její členové. Jednání probíhala v Národním etnologickém muzeu v Leidenu za široké účasti romistů z mnoha zemí. Týkala se témat, jako romská identita, společ-

enská organizace, víra a náboženství, úloha folklóru, zejména hudby a tance, Romové a stát, církevní a jiné organizace, sociálně-spoločenské aspekty, romský jazyk a srovnávací jazykověda a další. Během tří dnů bylo předneseno více než 35 referátů. Diskuse k nim probíhaly v angličtině, romštině, němčině a francouzštině (bez tlumočení).

K nejzajímavějším patřily referáty prof. Davida J. Németha z Univerzity Toledo v Ohio (USA), prof. Donalda Kenricka, Anguse Fräsera a Thomase Actona z Velké Británie, Gusztáva Balázse z Maďarska, Williama G. Lockwooda, Sheily a Matta T. Salo z USA, Eleny Marušiakové a Vesselina Popova z Bulharska, dále pak etnomuzikologické referáty Ursuly Hemetek, Christianny Juhász a Mozese Heinschinka z Rakouska, Pronaie Csaby z Maďarska, Leo Lukassena z Holandska, Bone Velickovského z Makedonie, Christopha Delclitte z Francie, Viktora Friedmana z USA, Hrista Kjučukova z Bulharska, Petra Bakkeru z Holandska, Aparrey Rao a Lukase Wertha z Německa a dalších.

Z naší republiky se jako členka Gypsy Lore Society konference zúčastnila Eva Davidová, která přednesla referát na téma *Změny ve způsobu života a postavení Romů v nové České a Slovenské republice po roce 1989*.

O současnou situaci Romů v zemích střední a východní Evropy byl ze strany účastníků konference značný zájem. Při večerním pracovním zasedání výročního mítingu Gypsy Lore Society byl podán návrh, aby členská základna a aktivita Romů a romistů z těchto zemí byla rozšířena. Uvažuje se také o vytvoření evropské sekce Gypsy Lore Society, neboť dosavadní spolupráce a kontakty s mimoevropskými romisty jsou značně obtížné.

E. Davidová

SEMINÁŘ HNUTÍ SPOLUPRACUJÍCÍCH ŠKOL - R V CHÁNOVĚ

Ve dnech 28. - 29. dubna 1995 se v 5. ZŠ v Mostě-Chánově uskutečnilo 3. setkání

ni Hnutí spolupracujících škol - R. Teoreticko-praktický seminář měl název „Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů“.

Součástí setkání byla i návštěva muzikálu „Cikáni jdou do nebe“, který předvedlo romské divadlo ROMATHAN z Košic v Městském divadle v Ústí nad Labem. Při této příležitosti byly předány osobnostem romské kultury - Eleně Lackové, Bartoloměji Danielovi i samotnému kolektivu divadla ROMATHAN pod vedením jeho ředitelky Anny Koptové - diplomy rektora UJEP v Ústí nad Labem, prof. dr. Vlastimila Novobilského, CSc.

Představení mělo mezi převážně romským publikem veliký ohlas a podnítilo řadu dalších kulturních aktivit připravovaných romským kulturním organizačním výborem, který spolu Ústavem pro studium romské kultury při UJEP směřuje k ustavení kulturního svazu občanů romské i neromské národnosti pod symbolickým názvem JEKHEHETANE.

J. Balvín

STUDIJNÍ POBYT UČITELŮ ROMSKÝCH DĚTÍ VE VELKÉ BRITÁNII

V polovině března tohoto roku se díky iniciativě nadace MENT uskutečnil týdenní studijní pobyt učitelů romských dětí ve Velké Británii. Pobyt byl financován britským velvyslanectvím v Praze. Na základě konkurzu vypsání nadací MENT vyjelo do Anglie celkem sedm učitelů ze zvláštních, speciálních a jedné základní školy z Prahy, Ostravy, Brna a Rakovníka.

Cílem pobytu bylo seznámit se s britskou vzdělávací politikou vůči národnostním menšinám obecně a konkrétně s organizací a způsobem výuky na jednotlivých školách, kde se učí romské děti.

V Londýně byli učitelé z České republiky přijati na ministerstvu školství (Department of Education), kde byli informováni o hlavních rysech britské vzdělávací politi-

ky. Z hlediska svého způsobu života jsou Romové ve Velké Británii nazíráni jako jedna ze součástí širší skupiny lidí, tzv. *travellers* (dosl. „cestující“). Do této skupiny lidí patří ještě tzv. *new travellers* (lidé neromského původu žijící kočovným způsobem života na základě svého vlastního rozhodnutí) a lidé od cirkusu, kolotočů a lunaparků. Reforma vzdělávacího systému ve Velké Británii v roce 1988 znamenala poskytnutí velkých finančních dotací přímo do oblasti vzdělávání *travellers*. V Anglii a ve Walesu existuje speciální program, v jehož rámci se vzdělává 500 učitelů a 200 dalších pracovníků určených speciálně pro *travellers*. V minulosti se často stávalo, že zejména romské děti navštěvovaly zvláštní školy pro mentálně retardované. Od roku 1981 (rok integrace velkého počtu postižených dětí do běžných škol) se velmi důsledně rozlišuje, zda důvodem obtíží ve výuce je mentální retardace, či způsob

Na tábořišti „Tekoucí voda“, Lydd (Kent)
Foto: H. Jiřincová

Mrs. Lee - táboří na své vlastní půdě,
Chartham (Kent)
Foto: H. Jiřincová

života rodiny. Cílem vzdělávací politiky v obecné rovině je zajistit docházku dětí, jejichž rodiny žijí itinerantním způsobem života, do běžných škol a plně je tam integrovat a poskytnout jim standardní výuku.

Dalším bodem programu v Londýně byla návštěva Výboru pro rasovou rovnoprávnost (Commission for Racial Equality). Tato organizace je financována státem, ale její činnost je nezávislá. Stará se například o přísun finančních prostředků školám s velkým počtem žáků z národnostních menšin, pokud se jich nedostává. Dále se zde organizují například kurzy angličtiny pro cizince.

Z Londýna se skupina učitelů přesunula do Kentu, kde strávila dva dny sledováním činnosti Organizace pro vzdělávání *travellers* (Travellers Education Service) v praxi. Učitelé zde navštívili mnoho různých škol v celé oblasti a také některé romské rodiny přímo v tábořištích. Více teoreticky a infor-

mativně byla zaměřena návštěva u obdobné organizace v Readingu (hrabství Berkshire).

Nesmírně zajímavá byla v Readingu i návštěva u Organizace pro multikulturní vztahy (Multicultural Services), jejímž cílem je všestranná podpora příslušníků etnických menšin, a to zejména v oblasti vzdělávání. Jednou z oblastí, na něž se tato organizace zaměřuje, je práce s bilingvními dětmi a jejich rodiči. Zaměstnává učitele, kteří ovládají cizí jazyky. Tito učitelé docházejí do škol a poskytují zde podporu přímo ve výuce dětem, které ovládají angličtinu málo nebo vůbec ne. Je příznačné, že se na příslušníky národnostních menšin přímo apeluje, aby na své dítě mluvili svým rodným jazykem, a nikoliv anglicky. Je tedy běžné, že například indické děti narozené v Anglii se začínají učit angličtinu až v pěti letech, při zahájení školní docházky. Vychází se z předpokladu, který se v praxi absolutně potvrzuje, že dítě, které ovládne jeden jazyk na velmi dobré úrovni, je schopno ovládnout na stejné úrovni i jazyk druhý.

Většina romských rodin a ostatních *travellers* je na cestách pouze přes léto. Chladnější období roku tráví v tábořištích *sites*, zřízených místními úřady v katastru jednotlivých obcí. Malá část rodin vlastní půdu a dům a z nich se opět někteří vydávají v létě na cestu. Malý zbytek *travellers* tráví na silnici celý rok.

Vzdělávací systém ve Velké Británii vychází itinerantním rodinám vstříc tak, že pro jejich děti je snížena roční kvóta hodin povinně strávených ve škole. V praxi vypadá docházka dětí z itinerantních rodin do školy asi takto: Když rodina dorazí na nové tábořiště, ve velmi krátké době ji navštíví sociální pracovnice, aby zjistila, zda se v rodině vyskytují školou povinné děti. Pokud ano, zjišťuje dále, zda mají tzv. zelenou kartu (přehled o předcházející školní docházce a školách, které dítě navštěvovalo). Poté navštíví pokud možno nejbližší školu a pokusí se zajistit nejbližší místo. Nová škola obvykle kontaktuje předchozí školu

dle zelené karty. Sociální pracovníce znovu rodinu navštíví a domluví zde vše potřebné pro nástup dítěte do nové školy.

Pokud je třeba, vysílá Organizace pro vzdělávání *travellers* své vlastní učitele - *support teachers* - či pedagogické asistenty, kteří se přímo při vyučování věnují dítěti a poskytují mu pomoc. Jejich úkolem je nejen pomoci dítěti dohnat zameškanou látku, ale také například pomoci při adaptaci na nové prostředí.

Činnost Organizace pro vzdělávání kočovníků zahrnuje i jiné oblasti. Nabízí například pomoc škole při hodnocení úrovně dítěte, jeho zařazení do příslušné třídy a jakoukoli další pomoc při nástupu dítěte ve škole a v prvních dnech jeho docházky do nové školy. Dále zaměstnává výše zmíněné sociální pracovníky, kteří sledují pohyb rodin v jednotlivých hrabstvích, tyto rodiny i jejich děti velmi dobře znají a jejich povinností je starat se o to, aby děti navštěvovaly školu. Dále disponují učebnicemi a jinými vzdělávacími materiály. Taktéž organizují informativní setkání a školení pro učitele a ředitele škol, které o to mají zájem. Jejich náplní jsou návrhy, jak integrovat děti na různých úrovních do příslušné třídy, dále strategie pro zařazení těch dětí, které zahájily školní docházku pozdě. V neposlední řadě také prezentují myšlenky, jak by se měla kultura *travellers* odrážet v osnovách.

V některých oblastech navštěvují tábořiště také pracovníci, kteří poskytují dětem předškolní výchovu, jejímž cílem je seznámit děti s hračkami, knížkami a hrami pro předškolní děti. Děti *travellers* totiž toto často neznají. V severní části hrabství Kent funkci takovéto pojízdné mateřské školy zastává autobus.

Učitelé z České republiky získali během svého pobytu bezpochyby mnoho zajímavých informací a podnětů pro svou práci, avšak možná největším přínosem bylo poznání, jak anglický vzdělávací systém - na rozdíl o našeho - projevuje toleranci, úctu

a respekt vůči způsobu života příslušníků etnických menšin a jejich kultuře. Jako příklad nám může posloužit citát z příručky pro školy:

Je náplň výuky odrazem kultury všech dětí ve vaší škole? Jsou do výuky zařazeny kulturní aspekty tak, aby podporovaly děti z rodin *travellers* v hledání své vlastní kulturní identity?

H. Jiřincová

KOŠICKÉ RÓMSKE DIVADLO „ROMATHAN“ V PRAHE

Divadlo ROMATHAN vzniklo ako profesionálne divadlo v roku 1992, kedy uviedlo na scénu svoju prvú hru *Than perdal o Roma* (Miesto pre Rómov). Od tej doby našťudovalo deväť ďalších inscenácií. S poslednou, desiatou jubilejnou hrou *O Roma džan upre* (Cigáni idú do neba) sa predstavilo 1. mája 1995 i pražskému publiku v Divadle ABC.

Inscenáciu známeho filmového muzikálu Jevgenija Dogu a Emila Lotjanu režijne našťudoval Ján Šilan, umelecký šéf a režisér divadla, choreograficky pripravil Peter Jurčenko, bývalý člen moskovského divadla „Romen“, na hudbe spolupracovali Ivan Pacovský a Dezider Miko a na preklade textu do rómčiny má zásluhu riaditeľka divadla Anna Koptová.

Divadelné spracovanie sa verne drží filmovej predlohy. Nový ľudský rozmer predstaveniu dáva jeho našťudovanie v rómčine, ktorá hercom sedí. Dobre ladí s témou osudovej lásky, vášne a tragiky, ladí s gestami, piesňami i tancom.

Výtvarné riešenie scény je jednoduché, čo plne umožňuje vystihnúť prostredie i atmosféru deja a hercom dáva priestor pre uplatnenie ich pohybového talentu.

Divadlo má za sebou niekoľko turné doma i v zahraničí. Naposledy úspešne vystupovalo vo Francúzsku.

EŽ

POZN. REDAKCE:

Bliže o britských „Romanichal“ viz číslo 1. -2. /1995 Romano džaniben.

Foto: Pavel Hroch

ROMSKÝ DIVADELNÍ SOUBOR „PRALIPE“ V PRAZE

**Romeo a Julie na Smíchově
na romský způsob**

18. května 1995 jsme měli vzácnou příležitost shlédnout v pražském divadle Labyrint inscenaci Shakespearovy hry „*Romeo a Julie*“ v podání romského profesionálního souboru PRALIPE, jenž patří k nejznámějším romským divadelním společnostem v Evropě.

V makedonské Skopji jej před čtvrtstoletím založil jeho současný režisér Rahim BURHAN, sám absolvent bělehradské divadelní fakulty. Po dvaceti produktivních letech a mnoha představeních v Jugoslávii a jiných evropských státech se pracovní podmínky souboru natolik zhoršily, že v roce 1990 přivítali jeho členové nabídku Roberta Ciulliho, agilního intendanta německého divadla THEATER AN DER RUHR, aby se jejich soubor stal autonomní součástí tohoto divadla.

V roce 1992 soubor „Pralipe“ (Bratrství) zcela v duchu svého názvu reagoval na první vlnu masových projevů xenofobie a násilností rozsáhlým turné, zejména po oblastech bývalé NDR, kde se půda pro azylanty stávala zvláště horkou. Pod heslem „kulturou proti násilí“ zařadil do své-

ho repertoáru hru Federika Garcíi Lorky s příznačným názvem *Krvavá svatba*.

V témže roce získal soubor výroční cenu německých divadelních kritiků a o rok později cenu za nejlepší inscenaci spolkové země Severního Porýní-Vestfálska. Všechna představení jsou nastudována v romštině.

Inscenace „*O baro pani*“, která je adaptací románu makedonského autora Živka Činga, našla příznivou kritiku i mimo Evropu, a to v listopadu 1995 v Times Magazine.

Veliký úspěch slavil soubor v únoru 1995 na zájezdu ve Vídni, kde hostoval v Burgtheatru s představeními „*O baro pani*“ a „*Romeo a Julie*“. Herci v nich uplatnili výrazný jevištní jazyk čerpající z tradice romské kultury a lidového divadla.

V pražském provedení této inscenace jsme mohli obdivovat mužného NED-JARTEMA OSMANA v roli Romea a křehkou SILVIJI PINKU v roli Julie. Režisér přenesl Shakespearovo drama do prostředí válčící Jugoslaviie. Konflikt znesvářených rodinných klanů zaktualizoval jeho transformací do roviny zásadních náboženských rozbrojů mezi křesťany a muslimy. Křesťanství je prezentováno rodinou Romeovou, islám rodinou Juliinou.

Dominantu jednoduché a neměnné scény, jejíž hloubka je modelována měnící se intenzitou osvětlení, tvoří rozbořený most. Válečné stopy jsou patrné i na kusu nábytku - ohořelé kuchyňské kredenci. Očazená almárka, která chvílemi slouží katolickému faráři jako oltář, vyčítavě připomíná, jak válečné běsnění proniká až do lidských příbytků. Mezi oběma částmi zničené konstrukce mostu zeje bezedná propast - propast nedorozumění, neschopnosti a nechuti se dohodnout.

Kromě „balkónové scény“, v níž opět důležitou roli sehrává rozbořený most, nás do rozměrů předlohy klasické tragédie vnese i expresivní výjev ústřední dvojice stojící na mostě jako na vahadle, každý na jednom rameni. Gesto nenaplněné touhy, ztvárněné napřaženou pevnou Romeovou paží a jakoby ptačím třepetavým pohybem konečků Juliiných prstů, vyjadřuje paradoxní skutečnost, že jakkoli jsou si blízcí, jsou přesto od sebe tak vzdáleni.

S postupem děje se stáváme svědky lyrické proměny mostu v místo požehnané láskou - scéna plná tušení, proud rozpuštěných černých vlasů padajících z mostní konstrukce a hrstě zrněk hroznového vína, jimiž Romeo v milostném vytržení zasypává Julii.

A opět drsná skutečnost, klapot vojenských podrážek maskované jednotky nepřátelených stran dvojí víry a dvojí národnosti. Nervy drásající zvuková kulisy bombardování a přestřelky přerušuje hudební kompozici MUSTAFY ZEKIROVA. Objevuje se jedinečná, i když podruhé se opakující scéna temných bosých přízraků v maskách. Poprvé se zjevují při karnevalovém veselí v domě Juliina otce. Pomalu a šouravě se vpotácejí na scénu, hluše dupou bosými chodidly, někteří o holi, jiní s tmavými brýlemi na snědých tvářích. Už jsou tady! Jako černí ptáci, přízračná zhmotnění romského děsu z mrtvých - MULOVÉ.

Podruhé přidupou a krouží jako přízrak smrti kolem spící Julie. Pak přichází

Foto: Pavel Hroch

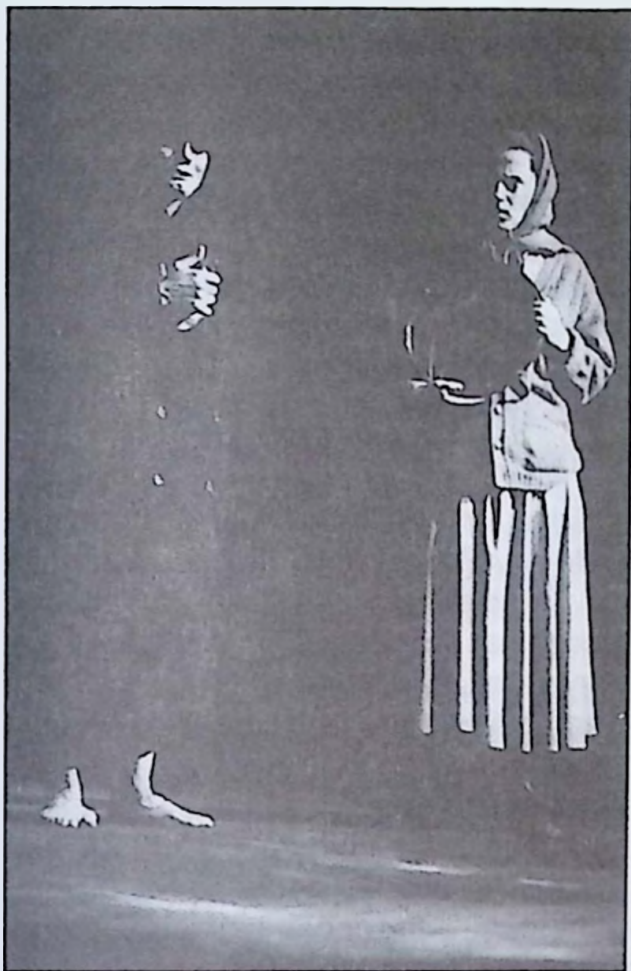

Foto: Pavel Hroch

Romeo. Jeho úžasný výstup ztvárňuje naprosté zoufalství - bezvládné Juliino tělo vláčí po jevišti jako hadrovou panenku.

Hrobové ticho, které na konci představení přeruší střelba ze samopalu, surově připomene hrůznou realitu války, zřůdného projevu toho, jak se „také“ řeší mezinárodní konflikty.

Představení předcházela vzpomínka na Tibora Berkiho, jednu z posledních obětí rasové nesnášenlivosti u nás. Režisér RAHIM BURHAN ji společně s diváky uctil minutou ticha. Tato vzpomínka setřela v kontextu s aktualizovanou tragédií na jevišti hranici mezi hraným a skutečným.

Představení bylo beze sporu velkým zážitkem pro všechny diváky. Mohli ocenit nejen vynikající herecké výkony, ale i režisérovu myšlenku posunout Shakespearovo drama do dnešní doby. Představení tak získalo svou aktuálností a angažovaností nový rozměr.

A. Žigová

KURZ ROMSKÝCH PÍSNÍ, TANCŮ A JAZYKA

Ve dnech 31. července až 6. srpna se konal ve skanzenu Sóstófürdő (druhém největším skanzenu v Maďarsku, nacházejícím se asi 4 km od města Nyíregyháza) tradiční mezinárodní kurz romských tanců. V letošním roce byl tento kurz rozšířen i o výuku zpěvu a romštiny. Zájemci o romskou kulturu, kteří se na kurz přihlásili, měli možnost se dopoledne naučit několika romským tancům a písním a odpoledne základům romského jazyka.

Večer se pak v krásném prostředí maďarské lidové architektury „procvičovaly“ ráno naučené písně a tance a konverzovalo se za (i bez) pomoci čerstvě nabytých znalostí romského jazyka.

HŠ

Kéž by si konečně gádžové uvědomili, že Romové mohou v mnohém přispět do pokladnice světové kultury! Bohužel, mnohdy si to neuvědomují ani Romové sami.

Konference v Athénách

ROMISTIKA A VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÝCH DĚTÍ A JEJICH UČITELŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Ignoranci je třeba nahradit informacemi a strach ochotou chápat.

Konference v Athénách

Od školního roku 1991-2 se vyučuje romština a romistika jako samostatný pětiletý obor na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Romistika, podobně jako například germanistika, bohemistika, arabistika, indologie, sinologie, kavkazologie apod., je integrovaná vědní disciplína, která usiluje o získávání poznatků o jedné lidské kultuře a o těch, kteří ji vytvářejí. A protože kultura je ve většině případů neodmyslitelně spjata s jazykem, věnuje se obzvláštní pozornost jazyku nebo jazykům, jimiž se ona kultura vyjadřuje.

Na takovýchto integrovaných oborech se podílejí různé humanitní vědy, jako historie, lingvistika, etnologie, sociologie, psychologie a jejich další podobory.

Má-li student, a později odborník, skutečně do hloubky pochopit kulturu některého národa, měl by být vyzbrojen základními informacemi o jeho historii i důkladnou znalostí jeho jazyka. Tyto znalosti se filozofická fakulta snaží svým studentům dát. V prvním ročníku mají proto šest hodin romštiny týdně, neboť je důležité, aby jazyk zvládli nejen teoreticky, ale i prakticky. Na prvním místě se přednáší dialekt, který se po několik staletí utvářel na východním Slovensku, protože to je jazyk, kterým zatím stále hovoří největší počet Romů žijících v České republice i na Slovensku. V dalších ročnících se pak studenti více méně teoreticky seznamují s ostatními dialekty romštiny, kterými se mluví na území ČR i jinde ve světě.

Kromě toho absolvují studenti v průběhu svého pětiletého studia přednášky z romské historie, etnologie, folkloru a literatury. Nejvíce pozornosti je pochopitelně věnováno informacím o Romech žijících v České i Slovenské republice, ale fakulta studentům zprostředkovává i poznatky o Romech ve světě vůbec.

Obor *romština a romistika* je přednášen v rámci Indologického ústavu, neboť - jak známo - Romové pocházejí z Indie a „indická“ substruktura je patrná nejen v jejich jazyce, ale i v jejich tradiční kultuře a společenských vztazích.

Základní znalosti o zvláštích indického společenského systému kast (džátí) a o indické kultuře umožňují studentům pochopit i mnohé z mentality a chování Romů. Proto se studenti romistiky rovněž povinně seznamují s nějakým dalším indickým jazykem (s hindštinou nebo se sanskrtem) a skládají zkoušku z historie Indie. Nepovinně mohou navštěvovat přednášky o indické rodině, protože její skladba i postavení a funkce jejich jednotlivých členů podivuhodně připomínají systém tradiční romské rodiny.

Velký zájem je o přednášky o indické kultuře „všedního dne“, která rovněž dodnes doznívá ve společenském chování Romů.

Zařazení romistiky do Indologického ústavu má i další důvod: Dosud přesně nevíme, kdy a proč Romové z Indie odešli, jak byli začleněni do indické společnosti a co na indické půdě zažívali. Pravdy, anebo alespoň vysoké pravděpodobnosti, se lze dopátrat pouze srovnáváním jazyka a kultury indické a romské oblasti. Před odborníky, vyzbrojenými základními znalostmi jak z indologie, tak z romistiky, se tedy rozkládají rozsáhlé neprobádané oblasti.

V prvním běhu tohoto oboru studuje osm studentů, kteří se chystají absolvovat závěrečný ročník svého studia a vypracovat své diplomové práce. Někteří z nich studují romistiku jednooborově, někteří v kombinaci s jiným oborem: bohemistikou, lingvistikou, sociologií či psychologií.

Jelikož je romistika zcela nový studijní obor, k němuž chybí základní literatura, skripta i lektoři, klade se velký důraz na to, aby se studenti učili v terénu. Nejméně dvakrát do roka jezdíme do tradičních romských komunit na Slovensku, kde jsou studenti vedeni k tomu, aby samostatně sbírali memoráty romských pamětníků druhé světové války, romský folklor i jazykové ukázky těch dialektů, které dosud nebyly zpracovány.

Velkou oporou jsou nám obětaví romští přátelé, jako Gejza Demeter, Margita Reiznerová, Hilda Pášová, Bartoloměj Daniel, Emil Cina, Ladislav Goral a další. Všem srdečně děkujeme za nezištnou spolupráci. Děkujeme i kolegům z jiných oborů a fakult, kteří pro studenty uspořádali unikátní přednášky: prof. C. Nečasovi z Brna, prof. T. Laněmu za přednášku o romském loutkovém divadle v Turecku, Dr. V. Černému za přednášku o Romech v Armenii, v Čerkesku a v Gruzii, prof. Sáděghímu o Romech v Íránu, doc. B. Dostálové o Romech ve staré Byzanci, Dr. Valentové o otroctví Romů ve Valachii a v Moldávii a mnoha dalším. Informace, které nám podali, zatím nelze nikde získat, avšak doufáme, že je někdy zpracují pro ROMANO DŽANIBEN.

Ve školním roce 1996-7 se bude otevírat nový pětiletý cyklus romistiky. Předpoklad pro přihlášku je úspěšně složená maturitní zkouška a znalost alespoň jednoho cizího jazyka, nejlépe angličtiny, francouzštiny, němčiny, španělštiny či ruštiny.

Uvítali bychom, kdyby se ke studiu romistiky přihlásilo co nejvíc Romů, aby mohli sami posléze šířit - zasvěceně a s hlubokou teoretickou znalostí vlastního jazyka, historie a kultury - informace o pozitivních hodnotách romské kultury.

Akademická hodnota není předpokladem k závratným výdělkům. Už ve staré Indii - i jinde ve světě - bylo studium považováno za jistý druh askeze, čili odříkání. Avšak odříkání krásného, dobrodružného, které přináší kouzlo a radost z nově objevovaných skutečností. A to si za peníze nelze koupit.

MH

Etnickou a kulturní odlišnost minorit je třeba přijímat jako přirozenou věc, která má právo na existenci, stejně jako etnická svébytnost a kultura majority.

Konference v Athénách

ROMISTIKA A ROMSKÝ JAZYK - NOVÉ VYUČOVACÍ PŘEDMĚTY NA PEDAGOGICKÉ FAKULTĚ UK V PRAZE

Nedostatečná adaptace Romů v současných podmínkách vyplývá z naprosto odlišného historického vývoje tohoto etnika, z jiného životního stylu a kultury, ale i ze vzdělávacího systému majority, který je pro ně cizí. Škola je pro mnohé Romy nepřátelská instituce a nepřináší jim žádné nebo téměř žádné informace o vlastním etniku, nepřispívá k rozvoji jejich kultury. Někteří Romové hodnotí kriticky způsob výuky, jiní jsou lhostejní nebo považují předkládaný systém vzdělání za zbytečný, a mají proto tendence vyhybat se školním povinností.

Tento negativní postoj ke škole se přenáší z rodičů na děti a k němu přispívají skutečnosti, pro které romské dítě není na školní docházku dostatečně připraveno. Dochází ke školní neúspěšnosti, jejímž důsledkem je pak záškoláctví a další výchovné problémy. Školní neúspěchy prohlubují neomluvené i omluvené absence, neboť žáci nejsou schopni dohonit zameškané učivo a nezájem o školu narůstá. Škola tyto žáky trestá za neomluvené absence sníženými známkami z chování, ale toto řešení nenachází patřičnou odezvu u žáků ani u rodičů.

Romové mnohdy nevidí přímou souvislost mezi „úspěchem ve škole“ a „úspěchem v životě“. Školu chápou jako nutné zlo přinášející informace pro jejich život zcela zbytečné.

Posuzování školní zralosti se děje podle stejných kritérií jako u majoritní společnosti. Neberou se v úvahu specifické znaky tohoto etnika, jeho odlišný způsob života, myšlení, hodnotový systém, kultura, zvyky, tradice. Škola je pro romské dítě prostředím naprosto cizím, ve kterém se necítí dobře. Navíc musí komunikovat jazykem, který mu není vlastní a jehož znalost je pro úspěšnou školní docházku nedostatečná. Velice často se v rodinách mluví pouze romsky a děti se setkávají s češtinou v mateřské, nebo dokonce až na základní škole. V některých rodinách se objevuje čeština, slovenština, romština, maďarština, a to na různém stupni znalosti těchto jazyků.

U romských žáků se projevuje interference, výrazný vliv romštiny na češtinu na všech jazykových úrovních - v rovině gramatické, lexikální, fonetické apod. Učitelé bez základních znalostí o romském jazyce si tyto chyby nedovedou vysvětlit, a tudíž je nedovedou ani kvalifikovaně odstraňovat.

Nedostatečná znalost vyučovacího jazyka nutně vede k potížím se zvládnutím učiva 1. ročníku. V současné době pouze 58 % romských dětí navštěvuje základní školy, zatímco 42 % školy speciální, a to především zvláštní, kam jsou žáci přerazováni na základě nezvládnutého učiva, případně hned na počátku školní docházky. Mnoho romských dětí absolvujících základní školy vychází z nižších než závěrečných ročníků.

Po ukončení povinné školní docházky je většina romských žáků umístěna do některého z učebních oborů. Někteří však do vybraných oborů ani nenastoupí, jiní do nich přestanou docházet po krátké době. Velké procento romských žáků učební obory neukončí.

Dosažené vzdělání většiny romského obyvatelstva je tedy v nejlepším případě na úrovni základního vzdělání bez další kvalifikace. Nekvalifikovaná populace má ovšem omezené možnosti při výběru zaměstnání, a proto většina Romů neobstojí v konkurenci na trhu pracovních sil a zůstává dlouhodobě bez zaměstnání.

S touto skutečností souvisí hmotné zajištění rodiny, které určuje její životní úroveň. Nepřiměřeně vysoká nezaměstnanost Romů je živnou půdou negativních jevů s celospolečenským dopadem.

Jestliže se tedy nepodaří redukovat příčiny zaostávání romských žáků na minimum, bude obtížná celková integrace Romů do společnosti. Pouze vzdělanost a zaměstnanost může poskytnout Romům relativní nezávislost.

Jednou z podmínek zvýšení vzdělanostní úrovně romského etnika je akceptování etnických, sociálních a kulturních odlišností ve výchovně vzdělávacím procesu.

Velmi důležitým momentem je proto změna systému studia budoucích učitelů. První krok k tomu učinila katedra speciální pedagogiky Pedagogické fakulty UK v Praze tím, že zařadila do přípravy svých budoucích absolventů i výuku základů romistiky a romského jazyka a rozhodla se připravit metodické materiály pro tuto výuku. Základy romistiky se staly jednosemestrovým povinným vyučovacím předmětem a zahrnují následující tématické okruhy: historie Romů, etnické charakteristiky, jazyk a komunikace, romská kultura, výchova a vzdělávání romského dítěte. Díky grantům ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy mohla některé přednášky z tohoto nového oboru zkvalitnit přizváním domácích i zahraničních odborníků.

E. Šotolová

Rehabilitace skupin, k nimž se většinová populace chovala 800 let macešsky, je morální povinností společnosti.

Konference v Athénách

ÚSTAV PRO STUDIUM ROMSKÉ KULTURY V ÚSTÍ NAD LABEM

1. března 1992 byl při Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem založen Ústav pro studium romské kultury (ÚSRK). Jeho cílem je naplňovat jeden z úkolů Univerzity, který si dala při svém založení: teoretickou a praktickou činností napomáhat severočeskému regionu v oblasti romské problematiky.

ÚSRK však svými aktivitami tento původně vymezený prostor přesahuje, neboť se účastní na projektech celorepublikového charakteru a řadí se k dalším vysokoškolským pracovištím a romským i neromským institucím podobného zaměření. Činnost v severočeském regionu a v Ústí nad Labem však považuje i nadále za východisko i kritérium pro rozvoj kulturních a společenských vztahů mezi majoritou a minoritou na bázi humanismu a národnostní tolerance.

Ve své činnosti se zaměřuje na několik oblastí:

1) oblast pedagogická

Pro posluchače Pedagogické fakulty, Sociálně ekonomické fakulty a Fakulty životního prostředí UJEP pořádá každý rok výběrový seminář romistiky, který vede ředitel Ústavu PhDr. J. Balvín, CSc., a na nějž zve přední romisty z České i Slovenské republiky (M. Hübschmannovou, C. Nečase, B. Daniela, Arne B. Manna,

H. Šebkovou, I. Dubovického a další). Příznivý ohlas má též výuka romštiny pro studenty, učitele i zájemce ze strany Romů. Výuku vedou Z. Andrš a H. Jiřincová.

Přínosem pro školy zapojené do Hnutí spolupracujících škol-R, založeného ÚSRK v roce 1992, se staly alternativní doplňkové učebnice matematiky, češtiny, prvouky a hudební výchovy, které napsali učitelé Pedagogické fakulty UJEP (J. Melichar, M. Červinka, K. Kamiš, B. Janáčková, H. Rupertová, D. Kordová a F. Mouric).

Zájem o nové informace z oboru romistiky i o výuku romštiny značně stoupá. O posunu v přístupu studentů svědčí například i jejich úvahy o romské problematice, které byly publikovány v týdeníku *Romano kurko*.

V dalším období se předpokládá rozšíření seminářů a přednášek i pro posluchače dalších fakult a pro mladé romské zájemce. Do přednáškové činnosti budou začleňováni ve větší míře představitelé romské inteligence i romských politických a kulturních hnutí.

2) oblast teoretická

V oblasti teoretické se ÚSRK zaměřuje zejména na studium alternativních metod výuky a výchovy romských žáků, na rozvoj metod a principů multikulturní výchovy, jejímž cílem je společenské vědomí tolerance. Toto studium se uskutečňuje ve spolupráci se školami zapojenými do zmíněného Hnutí spolupracujících škol-R.

Další výzkumy se zaměřují na teorii romské kultury a na eticko-filozofické aspekty multikulturních a interetnických vztahů. Otázky jazykových bariér jsou studovány ve spolupráci s katedrou bohemistiky Pedagogické fakulty UJEP, didaktické problémy výuky matematiky romských žáků ve spolupráci s katedrou matematiky, možnosti využití pohybových a uměleckých aktivit romských dětí pak ve spolupráci s katedrou prvouky.

Ústav organizuje rovněž prakticko-teoretické semináře na setkáních Hnutí spolupracujících škol-R. Příští, již čtvrté setkání se bude konat ve spolupráci s Pedagogickým muzeem J. A. Komenského v prosinci 1995 a jeho hlavními tématy bude současný stav rozvoje alternativních metod pro romské žáky a odkaz Přemysla Pitterra.

3) oblast společenská

ÚSRK se teoreticky i prakticky podílel na vzniku „Sítě měst České republiky spolupracujících při řešení romské problematiky“ a vedle Sdružení Romů na Moravě a měst Brna a Pardubic se stal 24. června 1995 jedním z jejích zakládajících subjektů. Smyslem „Sítě“ je co nejširší zapojení samotných Romů do práce městských magistrátů, hlubší a komplexnější poznání romské problematiky v České republice a větší možnosti aplikovat poznatky z romistiky na širší okruh profesionálních pracovníků. „Síť měst“ je v kontaktu s Kongresem lokálních a regionálních orgánů Rady Evropy (CLRAE) a poskytuje prostor pro kooperaci různých evropských teoretických pracovišť, v níž se chce ÚSRK jako zakládající člen „Sítě“ podle svých možností angažovat.

4) oblast kulturní

ÚSRK považuje za podstatnou složku své činnosti nejen poznávání romské kultury, ale i její uchování a další rozvoj. 29. dubna 1995 proto pozval do „kamenné-

ho" Městského divadla v Ústí n. L. košické romské divadlo *Romathan*. Při této příležitosti inicioval ocenění, které bylo uděleno spisovatelce Eleně Lackové, historikovi Bartoloměji Danielovi a celému souboru divadla *Romathan* rektorem UJEP, prof. Dr. Vlastimilem Novobilským, CSc. Spolu se zástupci Romů založil v Ústí n. L. „Kulturní svaz občanů romské a neormské národnosti“, jehož cílem je rozvíjet kulturní aktivity Romů i dalších národností (např. Vietnamců).

Smyslem činnosti ÚSRK je podpora rozvoje identity romského národa, romství a multikulturních humanistických principů výchovy romských i neromských dětí a občanů. To nemůže být pouze činnost teoretická, nýbrž vyžaduje i dlouhodobé praktické zaměření a spolupráci s mnoha dalšími romskými i neromskými subjekty.

J. Balvín

PROJEKT ROMSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ NA UNIVERZITĚ PALACKÉHO V OLOMOUCI

Také na Univerzitě Palackého v Olomouci už třetí rok probíhá projekt romského vzdělávání. Díky grantům Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR bylo možné realizovat v roce 1993 „Vstupní projekt učitelů pro výchovu a vzdělávání romských dětí v olomouckém regionu“, v roce 1994 pak projekt nazvaný „Rovný přístup ke vzdělávání“ a v roce 1995 projekt „Výchovou a vzděláním k toleranci a kulturnímu pluralismu“.

Projekt usiluje o řešení některých otázek spojených se vzděláváním romských dětí, jež je součástí širší problematiky - postavení romské menšiny v naší společnosti. Vychází se v něm z názoru, že vzdělání by mohlo sehrát důležitou roli při řešení celého komplexu problémů, které se při bližším pohledu nutně jeví jako začarovaný kruh.

Ani problémy při prosazování vzdělání však nejsou malé. Spoléhat pouze na zákonem vyžadovanou povinnost školní docházky romských dětí je málo, protože tento zákon nepočítá s problémy, kterým romské děti musejí ve většinové škole čelit. Nepočítá s nimi zákon, ale většinou s nimi nepočítá ani vedení školy či učitelka první třídy, kterou budou romské děti navštěvovat.

A tak špatné výsledky většiny romských dětí, které v mnoha případech pramení z kulturních, sociálních, psychologických a jiných odlišností, vedou k jejich zařazování do zvláštních škol, což v konečném důsledku znamená, že jen málo těch, kteří školu dokončí, má možnost se dále vzdělávat. Jen málo Romů se vyučí a procento absolventů středních škol a gymnázií je mizivé. Důsledky takové situace jsou alarmující. Informace o školních výsledcích romských dětí jsou sice známy, ale řešení zůstává na lokální úrovni. To by bylo samozřejmě správné, ale jen v případě, že by místní úřady o řešení projevovaly zájem.

Přestože zájem mnohých romských aktivistů i rodičů o vzdělání roste, bylo by opravdu naivní a nezodpovědné se domnívat, že oni sami mohou změnit situaci k lepšímu. Sami Romové budou muset překonat svůj problematický postoj ke vzdělání a budou se muset přesvědčit o jeho výhodách, bez pomoci majority se to však neobejde.

Je proto nanejvýš potřebné uvědomit si, že bez vzájemné spolupráce tuto cestu uskutečňovat nelze. A to je základní moment, od kterého se odvíjí koncepce všech uvedených projektů. Jejím rozhodujícím a určujícím bodem byl názor, že na prvním místě je třeba věnovat pozornost budoucím učitelům, kteří přicházejí do styku s romskými dětmi a jejichž práce může mít pro jejich budoucnost zásadní význam. Je známo, že česká veřejnost - učitele nevyjímaje - nemá téměř žádné informace o historii Romů, o jejich původu, kultuře, jazyce a tradicích ani o jejich osudech na našem území. Stále přetrvává stereotypní, nediferencované, negativní vnímání celé komunity. Je proto zapotřebí objektivních a spolehlivých informací, aby bylo možno začít odstraňovat takto předpojaté vnímání Romů a postavit účinnější hráz extrémním názorům a chování.

Podstatná část našeho projektu je určena posluchačům Pedagogické a Filozofické fakulty Univerzity Palackého, tedy studentům učitelství a speciální pedagogiky a studentům sociologie. Představuje ji semestrální cyklus přednášek, jejichž úkolem je poskytnout cílené informace z oblasti filozofie, antropologie, sociologie, psychologie, pedagogiky a práva ve vztahu k menšinám. Mají pomoci překonávat skupinové, předindividuální myšlení dominující populace vůči minoritám a pomáhat při výchově k toleranci a respektování odlišností. Přednášky z romské historie a hmotné a duchovní kultury Romů mají zaplnit největší mezery v této oblasti. Dále jsou studenti seznamováni s problematikou romské rodiny, s postavením dítěte v současné škole a se sociální politikou státu v minulosti a dnes. Přednášky z romské historie vede uznávaný odborník, profesor C. Nečas z Masarykovy univerzity v Brně. Naše přední etnoložka dr. Eva Davidová z Muzea romské kultury v Brně se ujala přednášek o materiální a duchovní kultuře Romů, o jejich způsobu života a společenských vztazích. Přizvána byla i lingvistka Milena Hübschmannová, která osvětlila našim studentům tak významné otázky, jako jsou např. dobrá znalost mateřského jazyka jako důležitého předpokladu pro zdárné zvládání školních požadavků. Každý, kdo zná úskalí neúplné znalosti českého jazyka u romských dětí, ví, že jde o problém zásadní a rozhodující. Vedle informací je zapotřebí také přesvědčení a vůle k pomoci a nápravě. Problematika lidských práv vzhledem k menšinám je neméně důležitá. V minulém semestru se těmito otázkami zabýval předseda Nejvyššího soudu České republiky Dr. Otakar Motejl. Ostatní témata zajistili profesori olomoucké univerzity. Všichni studenti absolvovali na konci semestru kolokvium.

Pro vlastní potřeby i potřeby veřejnosti se provádí sociologický a psychologický výzkum, jehož výsledky jsou průběžně zpracovávány. Zároveň je na Univerzitě postupně budováno informační centrum, které by mělo sloužit nejen studentům, ale i široké veřejnosti, včetně romské. Jeho součástí jsou i tituly, které Univerzita v posledních letech vydala:

Ctibor Nečas:	<i>Romové v České republice včera a dnes</i>
Ctibor Nečas:	<i>Nemůžeme zapomenout - Našti bisteras</i>
Milena Hübschmannová:	<i>Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit</i>
Vlasta Kladivová:	<i>Konečná stanice Auschwitz-Birkenau</i>
Bartoloměj Daniel:	<i>Dějiny Romů</i>
Ruben Pellar a kolektiv autorů:	<i>Bibliografie romistické literatury.</i>

V letošním roce je připravena do tisku kniha Evy Davidové *Romano drom - Cesty Romů 1945-1990*.

Poslední, ale neméně důležitou součástí projektu byla konkrétní práce s dětmi, na níž se podíleli jak představitelé romské komunity, tak i řadoví rodiče a školské orgány. V loňském roce se podařilo otevřít experimentální ročník přípravy na školní docházku. Ve třídě, umístěné ve zvláštní škole, pracovala učitelka spolu s romskou maminkou jako pomocnicí. V letošním roce by měla být vytvořena ve spolupráci s olomouckou Charitou a Domem dětí a mládeže přípravná třída spolu s konzultační poradnou pro rodiče.

Na závěr je třeba poznamenat, že o romskou problematiku má zájem stále větší počet studentů Pedagogické fakulty a katedry sociologie Filozofické fakulty, což dokumentuje jejich výzkumná činnost v terénu a potvrzují jejich seminární i diplomové práce.

Z. Jařabová

CÍLE SDRUŽENÍ MENT

V roce 1991 bylo založeno nezávislé, neziskové a nevládní občanské sdružení MENT (Man, Education and New Technologies - *Člověk, výchovy a nové technologie*), které usiluje o rozvoj vzdělávacích iniciativ na všech stupních školství. Svým programům a projektům poskytuje podporu formou studijních materiálů a osnov, školení, organizování studijních pobytů, finanční a administrativní pomoci.

Jedním z projektů MENTu je i *vzdělávání romských dětí*. Od tohoto vzdělávání romských dětí je pochopitelně už jen krůček ke *vzdělávání vzdělavatelů romských dětí*, což v současné době považuje MENT za prioritu. V rámci tohoto projektu pořádá každý měsíc pravidelné půldenní semináře zaměřené na témata, která jsou projektu blízká.

V prosinci 1994 vedla PhDr. H. Kasíková seminář o heterogenitě ve třídě, v lednu proběhl pod vedením M. Lakatošové a Dr. L. Zamboje seminář o sociální práci s příslušníky romského etnika. V únoru měla PhDr. H. Šebková přednášku o romštině a specifických chybách, jichž se romské děti dopouštějí v češtině. V březnu měli zájemci příležitost seznámit se s romskou kuchyní Olgy Fečové, která předvedla přípravu „marikla“ a „holubki“, a Hermíny Dunové, které navařila na ukázkou „pišot“. V dubnu proběhl seminář vedený pedagogy, kteří se v březnu zúčastnili studijního pobytu ve Velké Británii. Cílem tohoto semináře bylo seznámit učitele s tamějším systémem vzdělávání menšin a „travellers“. V květnu se pak ve spolupráci s nadací Mosty konal seminář o multikulturalismu v holandském školství. Na pravidelné semináře navázal i týdenní letní seminář pořádaný v srpnu v Berouně.

Součástí projektu *vzdělávání romských dětí* je i činnost pracovní skupiny odborníků v oblasti vzdělávání a romistiky, která do konce roku vydá tři informativní brožury určené opět převážně pedagogům: První z nich bude zaměřena na alternativní metody výuky použitelné ve třídách se smíšenými žáky, druhá pojedná o odlišnostech některých základních pojmů v romštině a v češtině a o nejčastějších chybách, jichž se v tomto ohledu dopouštějí romští žáci v češtině, a třetí bude zaměřena na specifika romské rodiny jakožto instituce, z níž dítě přichází do školy.

Pracovní skupina značně pomohla i s realizací projektu *Portréty* - souboru deseti černobílých portrétů osobností romské kultury z celé Evropy. Portréty budou doplněny stručnými biografickými informacemi o každé z osobností. Soubor bude vy-

tištěn v nákladu 1000 kusů a bude sloužit jako výzdoba prostor škol či jiných organizací. Cílem tohoto projektu je seznámit přirozenou cestou jak romské, tak české děti s osobnostmi, které v našich učebnicích stále chybějí.

V MENTu probíhal v letním semestru též kurs romštiny, který vedla PhDr. H. Šebková.

Podrobnější informace o projektech sdružení MENT podá na telefonním čísle 24 22 87 39 M. Miklušáková.

*Jestliže systém vzdělání neodpovídá potřebám etnické menšiny a jestliže ji formy majoritní školské výchovy neoslovují, je třeba vytvořit nový systém a aplikovat nové formy školské výuky.
Konference v Athénách*

ZÁKLADNÍ ŠKOLA PŘEMYSLA PITTERA V OSTRAVĚ

Soukromou základní školu Přemysla Pitterra zřídila Charita Ostrava jako součást svého programu pomoci potřebným lidem. Jejím cílem je pečovat o děti, které pocházejí z jiných podmínek, než je obecně vžitý standard, přitom však netrpí mentální retardací. V podstatě se jedná především o romské děti, avšak nejenom o ně.

Škola započala svou činnost v září 1993. V současné době má čtyři třídy 1. - 3. ročníku základní školy, třídu mateřské školy pro 5-ti a 6-ti leté děti, která slouží jako přípravný ročník, a školní družinu KHAMORO. Celkem má škola v současné době 56 žáků a 11 zaměstnanců, z nichž polovina jsou muži. Od příštího roku by se měl počet dětí zvýšit na 70. Její ředitelkou je paní Helena Balabánová.

Snahou školy je pracovat nejenom s dětmi, ale i s jejich rodiči.

Na rozdíl od základních škol běžného typu se škola P. Pittra zabývá kromě výchovy a vzdělávání svých žáků také sociální pedagogikou. V praxi to znamená, že u každého žáka se bere ohled na to, z jakého sociálního prostředí přichází.

Cílem školy je:

- Vytvořit společenství dětí, jejich rodičů a učitelů na základě obecně křesťanských myšlenek a vzájemné důvěry. (Speciální hodiny náboženství, které navštěvují všechny děti, vyučují bratři seleziáni Don Bosca.)
- Uplatňováním individuálního přístupu k dětem dosáhnout co možná nejvyšší úrovně základního vzdělání každého dítěte. (V jedné třídě je maximálně 15 žáků. Škola zaměstnává vedle kvalifikovaných učitelů také pedagogické asistenty, z nichž někteří pocházejí z řad rodičů žáků.)
- Vyzdvihnout kulturu a historii romského etnika, pěstovat v dětech i jejich rodičích hrdost ke své etnické příslušnosti i hrdost na romský jazyk. Romštiny se ve škole užívá k tomu, aby se děti naučily dobře česky. (Zde vychází škola z názoru, že romské etnikum potřebuje především vzdělané lidi, kteří se neodtrhnou od svého etnika a nestanou se „bílými“.)

EŽ

*A zcela na závěr ještě několik romských přísloví dokumentujících tradiční posto-
je Romů k vědě a jeho významu pro život:*

**Jekhfeder barval'ipen, so šaj des
tire čhavage, hin, te len sikhave-
ha pa'iv the god'i.**

Největší bohatství, jaké můžeš dát
svým dětem, je, když z nich vycho-
váš slušné a rozumné lidi.

So sikhloha, ňiko tutar na lela.

Co se naučíš, nikdo ti nevezme.

**Te na sikhloha lačhipnaha,
sikhavela tut o dživipen maribnaha.**

Co se nenaučíš po dobrém,
život tě naučí po zlém.

**Ča dil'ino phenel „me džanav“,
god'aver sikhloł.**

Jen hlupák říká „já vím“,
chytrý se učí.

**So sikhloha ternovarba, ela tuke
pre chasna dži o phuripen.**

Co se naučíš v mládí, bude ti užiteč-
né i ve stáří.

**Sako dad kamel, kaj lesker
o čhavo t' avel god'aveder sar jov.**

Každý otec chce, aby jeho syn byl
chytřejší než on sám.

OHLASY ČTENÁŘŮ

V minulém čísle jsme otiskli báseň Vlada Oláha „KHERIBEN“ s dvěma verzemi překladu této básně do češtiny a vyzvali čtenáře, aby nám napsali, který z překladů se jim líbí víc. Na naši výzvu reagovali Peter Stojka z Hájského, Matěj Šarközi z Písku a Marie Petrů z Pardubic. Zatímco Peter Stojka a Matěj Šarközi považují za lepší překlad Jana Červenky, Marie Petrů dává přednost překladu Ivy Kultové.

Peter Stojka:

„... najviac sa mi páči preklad Jána Červenku, pretože z môjho pohľadu lepšie porozumel autorovým slovám. Myslím si, že by bolo iba na osoh, keby sa takáto konfrontácia nielen básní, ale aj iných prekladov do rôznych dialektov propagovali, pretože by sa tým rómčina mohla iba zdokonaľovať.“

Matěj Šarközi:

„Vážená redakce,
dovoluji si napsat hodnocení překladu básně p. Oláha „Domov“ překladatelů pí. Ivy Kultové a p. J. Červenky. Nejsem odborník přes poezii, ale oba překlady se mi skutečně moc líbí. Překlad I. Kultové je věrnější, v některých místech dokonce lepší než originál. Jedničku ode mne dostává J. Červenka. V jeho překladu je více poezie než v básni V. Oláha a to se mi líbí. J.

Červenka z „Domova“ udělal pěkné dílko. Jak jsem již napsal, nejsem odborník, ale překlad J. Červenky je mi bližší.“

Marie Petrů:

„Vážená redakce,
nejsem Romka a romsky neumím, přesto mě Váš časopis velmi zajímá. Jsem ráda, že podobný časopis konečně existuje a že se můžeme o Romech dočíst i něco jiného, než že páchají trestnou činností. Ve své učitelské praxi jsem v kontaktu s romskými dětmi a informace, které na stránkách tohoto časopisu přinášíte jsou pro mne velice důležité. Pomáhají mi lépe chápat romskou duši a romskou mentalitu.

Dovoluji si reagovat na Vaši výzvu. Nemohu sice posoudit romský originál, ale z obou překladů se mi víc líbí překlad paní Ivy Kultové. Je velmi poetický a jako by to ani nebyl překlad, ale původní verše. Gratuluji a přeji Vašemu časopisu hodně úspěchů a dobrých nápadů.“

Peter Stojka a Matěj Šarközi zároveň reagují i na výzvu k překladu druhé básně Vlada Oláha „SAR U'LOL MURŠORO“. Peter Stojka nám zaslal překlad básně do olašského dialektu a Matěj Šarközi do češtiny. Oba překlady uvádíme.

SAR KERĐOL O MURŠOURO

*Tu muršouré cigné,
pi phuv kerdilan - paša kham báruv,
te žal tuke opre. . .*

*I nasul balval te žal-tar tutar,
trine lumengi zour tusa te ášol,
o lášo tuke, o nasulimo khatar tu. . .*

*O Dejl te šol andej tu o kham,
te dikhes savo drom-i lášo,
savo naj lášo,
te šol o Dejl andej tu o šonítiko,
te na žas tejle pa lášo drom,
mejg či avla káli rat. . .*

*O dad te šol o volouvo
ande ťo vast,
hoď t, aves lavutári,
hoď ťire te bašavena romane gíla
maškar le manuša
lašimo, kamimo taj páťiv te anes. . .*

*Šel berš te šunes le čirikl'angi d'ili,
šel berš e šukára lulud'a
te kouľáren ťo jílo,
šel berš te kapis zour
le šudre brišindestar,
šel berš te kapis zour
le tate khamestar,
šel berš jivenda, šel berš milaja,
šel berš sástes taj bachtáles trajin,
paša kham žal*

překlad P. Stojka

KDYŽ NARODÍ SE CHLAPEČEK

*Ty malý romský chlapečku,
narodil jsi se na tento svět,
ať k slunci vyrosteš a budeš výš.*

*Zlý vítr ať se tě nedotkne
a sílu tří světů ať máš.
Dobré k tobě a zlé od tebe.*

*Pán Bůh ať tě sluncem prosvítí,
ať poznáš, která cesta je dobrá.
Tu špatnou poznat nemusíš.
Pán Bůh ať osvítí tě měsícem,
ať nesejdeš z cesty dobra
ani v té největší tmě.*

*Tvůj otec ať do ručky ti
vloží smyčec
a bude z tebe houslista.
Svou hrou a romskou písní
dobro, čest a lásku
budeš roznášet.*

*Sto let ať nasloucháš
písňím ptáků
sto let ať krásné květiny
těší tvé srdce,
sto let ať čerpáš sílu
ze studeného deště
i z horkého slunce.
Sto let zim a sto let slunce.
Sto let zdraví, sto let štěstí.
Jdi k slunci!*

překlad M. Šarközi

Na džanav te prethovel o gifutňa, afe kodl gifutňi, so Irind'a o raj Oláh, prethodom vaš oda, kaj mra čhake la Ivankake uľífa muršoro. Avka lake kerdom perdal leste. Vičiel pes Jakub, ta ml barol avka šukares, sar koda muršoro andre gifutňi.

M. Šarközi

ROMANO DŽANIBEN III 3/1995

Časopis romistických studií.

Redakce: ROMANO DŽANIBEN, Cimburkova 23,
130 00 Praha 3, ISSN 1210-8545

Vydáno svépomocí členy redakční rady a přátel časopisu za finančního přispění
paní Míly Červinkové.

Šéfredaktorka:	Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky:	Hana Šebková a Edita Žlnayová
Redakční rada:	Milena Hübschmannová, Hana Šebková, Peter Wagner, Anna Žigová, Edita Žlnayová
Autor obálky:	Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT s.r.o., Na výsledku II/8, 140 00 Praha 4, tel.: 02/643 07 66
Vychází čtyřikrát ročně v nákladu 500 kusů. Cena jednotlivého čísla 35 Kč, v rámci
předplatného 30 Kč. Objednávky a předplatné zasílejte složenkou typu C v České
republice na adresu: Anna Žigová, Mládeže 23, 160 00 Praha 6, na Slovensku
na adresu: INFORMA, Bajkalská 25, 827 18 Bratislava, tel. 07/20 15 478.
Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných
polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání
novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994
ze dne 24.6.1994.